

ACTA UNIVERSITATIS

CAROLINAE 1979

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

ACTA
UNIVERSITATIS
CAROLINAE 1979

**HISTORIA
UNIVERSITATIS CAROLINAE
PRAGENSIS
PŘÍSPĚVKY
K DĚJINÁM UNIVERZITY KARLOVY**

TOMUS XIX • FASC. 2

O B S A H

Články

- 7 Václav Vaněček, Pražské archívní fondy k otázkám vývoje společensko-kulturních struktur a vzájemných vztahů v Evropě 19.—20. století
 13 Andrzej Tomczak, Stav výzkumu archívu Jagellonské univerzity a archívů dalších polských univerzit
 19 Vilém Herold, Komentář M. Jenka Václavova z Prahy k Aristotelovu spisu „Politika“
 41 Ivan Dylevský, Pražská anatomie 1918—1952
 51 Karolina Adamová, Kotěrovy návrhy univerzitních budov

Materiály

- 71 Valerianus Magni, De humani arbitrii libertate. Jiří Beneš — Stanislav Sousedík

Referáty a zprávy

- 91 Nauczanie filozofii w Polsce w XV—XVIII wieku (Ivana Raková — Michal Svatoš)
 95 Ivan Hlaváček, Úvod do latinské kodikologie (Mi. S.)
 96 Čeští učitelé v protifašistickém odboji 1939—1945 (Hvr.)
 98 Hana Kráčmarová, Vysokoškoláci v revolučních letech 1945—1948, Hana Kráčmarová, České vysokoškolské studentstvo a Únor 1948 (Jan Havránek)
 99 Ročenka Univerzity J. E. Purkyně 1968—1975 (Hvr.)
 39 Sources de l'histoire des universités françaises au moyen âge. Université d'Orléans (Ivan Hlaváček)
 101 Les universités à la fin du moyen âge (Ivan Hlaváček)
 194 Dvě nové práce k dějinám Estonské státní univerzity v Tartu (Zdeněk Hojda)
 107 Dvacet let časopisu k dějinám erfurtské univerzity (Hvr.)
 108 Die Akten der Theologischen Fakultät Wien (1396—1508) I.—II. Hrsg. von Paul Uiblein (Mi. S.)
 109 In memoriam Zdeňka Fialy. Z pomocných věd historických (Mi. S.)
 110 Rafał Gerber, Studenci Uniwersytetu Warszawskiego 1808—1831. Słownik biograficzny (Jan Havránek)

- 111 Geschichte der Technischen Universität Dresden 1828—1978 (Jan Havránek)
 113 Paul Egon Hübinger, Thomas Mann, die Universität Bonn und die Zeitgeschichte (Marie Štemberková)
 116 Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1945—1970 (Hvr.)
 116 Vědecká konference Doba Karla IV. v dějinách národů ČSSR (29. listopadu — 2. prosince 1978) — Jan Havránek

Cizojazyčná shrnutí

- 11 Václav Vaněček, Die Prager Archivbestände zu den Fragen der Entwicklung der gesellschaftlich-kulturellen Strukturen und Wechselbeziehungen im Europa des 19.—20. Jahrhunderts
 18 Andrzej Tomczak, Der Stand der Erforschung des Archives der Jagelloner Universität und weiteren polnischen Universitätsarchive
 39 Vilém Herold, Ein Kommentar Meister Johannes Wenceslai de Praga zu Aristoteles Schrift „Politika“
 47 Ivan Dylevský, Die Prager Anatomie in den Jahren 1918—1952
 48 Ivan Dylevský, Prague Anatomical Studies 1918—1952
 68 Karolina Adamová, Kotěras Entwurf der Universitätsgebäude
 68 Valerianus Magni, De humani arbitrii libertate (Summarium) Jiří Beneš
 68 — Stanislav Sousedík

**PRAŽSKÉ ARCHIVNÍ FONDY K OTÁZKÁM VÝVOJE
 SPOLEČENSKO-KULTURNÍCH STRUKTUR A VZÁJEMNÝCH VZTAHŮ
 V EVROPĚ 19.—20. STOLETÍ¹⁾**

VÁCLAV VANĚČEK

Mezi městy, jež mají zvláštní význam pro otázky spjaté s problematikou naší konference, uvedli pořadatelé plným právem Prahu, od středověku hlavní město českého státu, od r. 1348 sídlo univerzity, jednu z hlavních křižovatek duchovních proudů celého kontinentu. Ve druhé polovině 18. stol. sice Praha mnoho ztratila ve prospěch Vídně, ale v průběhu 19. stol. její význam opět nezadržitelně vzrůstá. Jen z menší části je to zásluhou univerzity. Z větší části — až do r. 1882, kdy v Praze vznikly na čas univerzity dvě — byla to zásluha jiných institucí, z nichž je nutno jmenovat ve stejném pořadí alespoň tyto tři: pražskou polytechniku, rozvíjející se od počátku 18. stol., Královskou českou společnost nauk z poslední třetiny 18. stol. a České muzeum z první třetiny 19. stol. V dalším pořadí stály pak některé instituce důležité pro rozvoj umění, zejména konzervatoř hudby a Akademie výtvarných umění, obě v Praze působící od první poloviny 19. stol. Na konci století přibyla sem ještě nově tehdy zřízená Česká akademie věd a umění.

V souvislosti s procesem národního obrození je pro český kulturní život od konce 18. stol. charakteristickou snaha emancipovat se od závislosti jednak na sousedních zemích německých, jednak od všeho toho, co při vytváření habsburské

¹⁾ Referát přednesený — v německém jazyce — na mezinárodní konferenci, jejíž téma v německé formulaci znělo „Die Entwicklung der sozio-kulturellen Strukturen und der interkultureller Beziehungen in Europa im 19.—20. Jahrhundert“. Konferenci pořádaly ve Vídni ve dnech 29. 5. — 2. 6. 1978 společně „Österreichische UNESCO-Kommission“, „International Association for South East European studies“, „Österreichisches Ost- und Südosteuropa-Institut“ a „Secrétariat de Liaison pour les Chercheurs en Sciences sociales sur l'Europe Centrale et Danubienne“. Těžiště tématu mělo být ve zkoumání vztahů, jaké se vytvořily z kulturního působení nejvýznamnějších měst a jejich vysokoškolských i jiných institucí, počínaje koncem 18. století a konče rokem 1914. Mezi těmito městy byly zejména: Paříž, Bologna, Praha, Krakov, Leiden, Jena, Berlín, Moskva a Vídeň. Byli přítomni zástupci 16 států, v tom tříčlenné delegace všech evropských socialistických zemí. Československou delegaci tvořili: autor tohoto referátu jako vedoucí (Praha, ČSAV), prorektor UJEP prof. dr. František Hejl, DrSc. (Brno) a prof. dr. Karol Rosenbaum, DrSc. (Bratislava, SAV).

říše představovala Vídeň a její centralismus. Nositelé těchto snah hledají oporu stejně na slovanském východě a jihovýchodě Evropy jako u velkých kultur evropského Západu. Český kulturní život je hluboce proniknut tendencemi národně osvobozenými, pro které se Praha stává stále více přitažlivou pro mladou inteligenci oněch slovanských národů, které se domáhají politické anebo alespoň kulturní samostatnosti, počínaje na severu Lužickými Srby a konče na jihu Bulhary. Pro příchozí do Prahy bylo přitom rozhodující celkové, stále více česky nacionální, demokratické a zčásti i sociálně revoluční milieu hostitelského centra.

České emancipační tendence nikdy přitom nešly tak daleko, aby vylučovaly účast českých vědců a umělců, nemluvě o studentech, na německých a rakouských vysokých školách a vůbec na kulturním životě německy mluvící střední Evropy, i když hledání nových, neněmeckých a mimorakouských kontaktů bylo stále silnější.

Historická analýza jevů právě zmíněných je v současné době stále ještě v počátečním stadiu zpracování. Chtěl bych vyslovit naději, že naše konference mohla by poskytnout velmi významné podněty k dalšímu bádání, jež by vycházelo z dosud nevyužitých archívních pramenů.

Materiály, jež jsou k dispozici v archivech Univerzity Karlovy a Českého vysokého učení technického, umožní, jak se domnívám, korigovat dosavadní představu²⁾ o nízkém počtu příslušníků jiných slovanských národů, kteří přicházeli studovat na pražské vysoké školy. Týká se to zejména Slovinců, Chorvatů a Srbů, ale také Poláků, Bulharů a studentů z ruské carské říše. Česká univerzita v Praze vychovala dlouhou řadu odborníků — Slovinců a dokonce některé z nich „habilitovala na docenty, takže nemalá část prvního profesorského sboru univerzity v Lublani, založené r. 1920, studovala před válkou v Praze“, jak čteme ve „Stručných dějinách Univerzity Karlovy“ vydaných r. 1964.

Zcela nezpracována je otázka pobytu českých studentů na zahraničních vysokých školách v době, kterou se zabývá naše konference. Heuristika pro tuto otázku bude patrně značně obtížná. Přicházejí tu v úvahu i české archivy mimopražské, a to zejména se svými tzv. osobními fondy, především z pozůstalostí významných osobností českého a rakouského vědeckého, uměleckého a politického života. V oblasti vědy je zde typickým objektem bádání osobnost fyziologa Jana Purkyně. V oblasti umění jistě by bylo lákavým tématem srovnání významu Mnichova, Paříže a Vídně v dějinách českého výtvarného umění 19. stol. a na poč. 20. stol.

Co lze výtěžit z pražských a jiných archívních fondů, ukazuje např. studie Jana Havránka „Úloha Františka Palackého a hraběte Lva Thuna při snahách o jmenování Pavla Josefa Šafaříka profesorem slavistiky na pražské univerzitě“.³⁾

²⁾ Srov. G. Otruba, Die Universitäten etc., in: Student und Hochschule im 19. Jahrhundert, Göttingen 1975, str. 108.

³⁾ Slavia, 46, 1977, str. 385 ad.

Věc je důležitá vzhledem k tomu, že pražská slavistika je přímo zmíněna v pozvání na naši konferenci.

Jestliže se obrátíme k dalším pražským archivům, Ústřednímu archivu ČSAV, Archivu Památníku národního písemnictví a Státnímu ústřednímu archivu, ukáží se nám jako plně reálná mnohá významná témata, jimiž by se postupně mohl naplňovat — pokud jde o Prahu — rozsáhlý program vytyčený touto naší konferencí. Sem patří např. téma „Česko-bulharská spolupráce před 1. světovou válkou“ a užší téma „Vliv českých vědeckých a kulturních institucí na založení Bulharské akademie věd“ před 110 lety.⁴⁾

Velmi slibné by mohlo být — vezmeme-li v úvahu uvedené archívní fondy — téma „Vztahy české přírodovědy k mezinárodní spolupráci od konce 19. stol. do první světové války“, a to zejména např. ve světle působení botanika Bohumila Němce a chemika Bohuslava Braunera, význačných organizátorů mezinárodních vědeckých styků. B. Němec — a to je příznačné — započal tyto styky svým pobytem v Jeně r. 1898 a dále je rozvinul cestou do Ruska 1912. Je jasné, že se tu navazovalo na odkaz Purkyňův z období předchozího.

Po zásluze byla věnována pozornost — hlavně ze strany brněnského prof. Jiřího Cvetlera — působení českých právníků ve Východní Rumelii v 2. pol. 19. stol. Rumunský prof. Traian Ionescu-Nișcov osvětlil (in Acta Universitatis Carolinae, Historia Universitatis, 1976) vliv pražského profesora Jana Urbana Jarníka na rozvoj styků česko-rumunských. Vyplývá odtud, že Jarník se ke studiu rumunštiny dostal přes Vídeň a Paříž. Rovněž působení českých lékařů na Balkáně bylo (Časopis lékařů českých, 1934) a dále je (v Bulharsku dr. Trošev) předmětem studia. Ve všech těchto směrech lze nyní naše poznatky daleko rozšířit a prohloubit ve smyslu podnětů, které dává program naší konference a ovšem zejména na základě pramenného studia, které umožňují fondy z archivů výše uvedených. Je přitom třeba zdůraznit požadavek, aby se v jednotlivých zemích při studiu jevů sem spadajících uplatňovaly pokud možno analogické metody, které by přinášely srovnatelné výsledky.

Otázkou může být, zdali a do jaké míry lze mezi „kulturní a sociální vlivy, s nimiž se střetávají četní východo- a jihoevropští studenti během 19. stol. a až do 1. světové války“ (tato slova cituji ze zvacího dopisu k naší konferenci) v pražském vysokoškolském centru počítat známé hnutí „Sokol“. Domnívám se, že na tuto otázku je nutno odpovědět kladně, zvláště jestliže uvážíme, že hlavní ideový zakladatel „Sokola“ Miroslav Tyrš byl řádným profesorem dějin umění a estetiky na pražské univerzitě. Toto hnutí se rychle rozšířilo z Prahy do všech slovanských zemí, jejichž delegace — někdy velmi početné — pravidelně přicházely do Prahy na všesokolské slety. Také k tomuto zajímavému historickému jevu jsou v pražských archivech pozoruhodné prameny.

⁴⁾ Viz Zdeněk Urban, Z česko-bulharských kulturních styků, Praha 1957; dále „Istorijska na Bălgarskata akademija na naukite“, Sofie 1971.

Konečně — a to se mi zdá být nepochybné — významné místo v naší tématice náleží ovlivňování mladé české inteligence myšlenkami socialismu v jeho revoluční, marxistické podobě. Dochází k tomu zvláště intenzivně v poslední třetině 19. století. A my dnes — hledáme-li kořeny současné situace — musíme tomuto jevu věnovat mimořádnou pozornost.

Na tehdejší Karlo-Ferdinandově univerzitě v Praze lze už k r. 1878 zaznamenat významnou účast studentů na dělnickém hnutí a jeho organizování. Tato účast se stupňuje v letech 90., kdy v Praze vzniká tzv. pokrokové hnutí studentstva, z něhož pak — pod různými vlivy, domácími i zahraničními — vyrůstá řada směrů, často protichůdných. Ve všech lze vidět, ať už jako pozitivní odezvu, nebo jako negativní reakci, vliv socialismu a revolučního dělnického hnutí.

Jeden z vůdců českého dělnictva, Ladislav Zápotočský (otec prezidenta Antónína Zápotočského) se už v roce 1879 v článku „Všeobecné vzdělání lidu“ obrací k současným vysokým školám a vědeckým institucím, kterým vytýká „omezeneost třídní, nacionální, státní“. Říká doslova: „Člověk se učí jednotlivým poznatkům, ale chybí vědomí souvislosti“; „Věda rozřídí se v nescetné odbory beze všeho vnitřního souladu“ a jeho článek směřuje k požadavku „rozšíření vyššího vzdělání“, jak na to myslí pozvání k této konferenci v souvislosti s programem sekce 2. Z takovýchto úvah vzniká r. 1897 v rámci Československé sociálně demokratické strany instituce zvaná „Dělnická akademie“, která začíná vydávat měsíčník pro teoretické otázky „Akademie“. Stalo se tak po vzoru německé socialistické revue „Die Neue Zeit“ vydávané ve Stuttgartu a rakouské revue „Der Kampf“ vycházející ve Vídni.⁵⁾

Vraťme se však k oněm různým směrům, jež vzešly z pražského studentského pokrokového hnutí. Kdybychom je blíže analyzovali, jistě bychom shledali, že všechny jeví stopy složité mezinárodní interakce i působí na mladou inteligenci z jiných zemí a národů, zejména z evropského jihovýchodu; jsou ovlivňovány profesory vysokých škol cizích i domácích a navzájem zase ovlivňují své učitele, v první řadě na fakultách filozofických a právnických.

Je zbytečné říkat, že také k tomuto specifickému komplexu problémů „vývoje společenskokulturních struktur a vzájemných vztahů v Evropě 19. a 20. století“ (abychom opět citovali program naší konference) se v pražských archivech naleznou materiály dosud nevytěžené.

⁵⁾ Viz blíže Zdeněk Šolle, Průkopníci, Praha 1975, str. 123—124.

VÁCLAV VANĚČEK

Die Prager Archivbestände zu den Fragen der Entwicklung der gesellschaftlich-kulturellen Strukturen und Wechselbeziehungen in Europa des 19.—20. Jh.

ZUSAMMENFASSUNG

Unter jenen Städten, die besondere Bedeutung für die mit der Problematik unserer Konferenz verknüpften Fragen haben, nannten die Veranstalter mit Fug und Recht Prag, seit dem Mittelalter Hauptstadt des böhmischen Staates, seit dem J. 1348 Sitz einer Universität, jedenfalls einen der wichtigsten Kreuzungspunkte der geistigen Strömungen des ganzen Kontinents. In der zweiten Hälfte des 18. Jh. verlor Prag zwar viel zugunsten Wiens, aber im Laufe des 19. Jh. wächst seine Bedeutung wiederum unaufhaltsam. Zum grösseren Teil — bis zum J. 1882, da in Prag zeitweilig zwei Universitäten entstanden — war es das Verdienst anderer Institutionen, von denen in gleicher Rangordnung wenigstens folgende drei zu nennen wären: das Prager Polytechnikum, das sich seit dem Beginn des 18. Jh. entfaltete, die Königliche Böhmisches Gesellschaft der Wissenschaften aus dem letzten Drittel des 18. Jh. und das Böhmisches Museum aus dem ersten Drittel des 19. Jh. In weiterer Reihenfolge standen dann einige für die Entfaltung der Künste wichtige Institutionen, insbesondere das Musikkonservatorium und die Akademie der bildenden Künste, die beide seit der ersten Hälfte des 19. Jh. in Prag wirkten. Am Ende des Jahrhunderts gesellte sich noch die damals neugegründete Tschechische Akademie der Wissenschaften und Künste hinzu.

Im Zusammenhang mit dem Prozess der nationalen Wiedergeburt ist für das tschechische Kulturleben seit dem ausgehenden 18. Jh. das Streben charakteristisch, sich von der Abhängigkeit einerseits von den deutschen Nachbarländern, andererseits von all dem zu emanzipieren, was Wien und sein Zentralismus bei der Gestaltung des Habsburgerreiches repräsentierte. Die Träger dieser Bestrebungen suchten Unterstützung ebenso im slawischen Osten und im Südosten Europas, wie bei den grossen Kulturen des europäischen Westens. Das tschechische kulturelle Leben ist tiefgehend von nationalen Befreiungstendenzen durchdrungen, derentwegen Prag für die junge Intelligenz jener slawischen Völker immer mehr anziehend wird, die politische oder wenigstens kulturelle Selbständigkeit anstreben, angefangen im Norden von den Sorben bis zu den Bulgaren im Süden. Für die Ankömmlinge in Prag war hierbei das gesamte, immer mehr tschechisch nationale, demokratische und teilweise auch sozial-revolutionäre Milieu des Gastgeberzentrums entscheidend.

Völlig unbearbeitet ist die Frage des Aufenthaltes tschechischer Studenten an ausländischen Hochschulen zu jener Zeit, mit der sich unsere Konferenz befasst.

An der damaligen Karl-Ferdinands-Universität in Prag kann man bereits zum J. 1878 eine bedeutsame Beteiligung von Studenten an der Arbeiterbewegung und ihrer Organisation verzeichnen. Diese Beteiligung steigert sich in den neunziger Jahren, da in Prag die sog. fortschrittliche Studentenbewegung entsteht, aus der dann — unter verschiedenen, in- und ausländischen Einflüssen - zahlreiche, oft gegensätzliche Richtungen hervorgehen. In allen kann man, sei es als positives Echo oder als negative Reaktion, den Einfluss des Sozialismus und der revolutionären Arbeiterbewegung wahrnehmen. Bei einer näheren Analyse würden wir gewiss feststellen, dass alle Spuren einer komplizierten internationalen Interaktion aufweisen; sie wirken ein auf die junge Intelligenz aus anderen Ländern und Völkern, insbesondere aus dem europäischen Südosten; sie werden von den Professoren ausländischer und heimischer Hochschulen beeinflusst und beeinflussen wiederum wechselseitig ihre Lehrer, in erster Linie an den philosophischen und juridischen Fakultäten.

STAV VÝZKUMU ARCHÍVU JAGELLONSKÉ UNIVERZITY A ARCHÍVŮ DALŠÍCH PÓLSKÝCH UNIVERZIT

ANDRZEJ TOMCZAK

Jakýkoliv výzkum dějin univerzit a dějin vědy není možný bez znalosti univerzitních archívů. Tyto poznámky jsou zaměřeny hlavně na archív Jagellonské univerzity v Krakově, jen menší měrou rovněž na archívy dalších polských univerzit. Nedostatek času neumožňuje rozvinout problematiku těchto archívů v plné šíři; klademe tudíž důraz na nastínění současného stavu výzkumu těchto univerzitních archívů.

Krakovská univerzita byla založena v r. 1364, její plný rozvoj se pak datuje od doby kolem r. 1400. Nejstarší archív, tvořený dokumenty, narůstal od prvopočátku existence této vysoké školy při úřadě rektora. V současnosti má tento archív dokumentů 746 položek z let 1274—1938, přičemž však jen málo přes desítku z nich pochází z doby před r. 1400. Takřka stejně staré jsou řady úředních knih, jež narůstaly v jednotlivých univerzitních agendách: univerzitní matriky od r. 1400, statuta a knihy usnesení schůzí profesorů od r. 1441, knihy rektorského soudu (acta rectoralia) od r. 1469, účetní knihy od r. 1451, a to uvádíme jen ty nejstarší. Část těchto archiválií se v současnosti chová rovněž v Jagellonské knihovně.

Až do začátku XX. stol. netvořil archív samostatnou složku v rámci univerzity. Teprve v r. 1908 bylo zřízeno místo samostatného archiváře, jímž se stal Adam Chmiel. Jeho nástupci byli Henryk Barycz, Karol Lewicki, opět Barycz a posléze Leszek Hajdukiewicz. Už před II. světovou válkou nabyl archív povahy celouniverzitního vědeckého ústavu a udržel si tento ráz dosud. V současnosti v něm pracuje 5 vědeckých pracovníků archivářů, 3 vědeckotechničtí pracovníci a 4 manipulační pracovníci.

Dnes existuje už dost bohatá vědecká literatura o tomto archivu. Tvoří ji: (1) práce o archivu samém, (2) archivní pomůcky a (3) pramenné edice, jež se opírají o univerzitní archiválie.

Samostatné monografie se dočkal archív v letech 600. výročí založení univerzity. V r. 1965 vyšla redakcí H. Barycze „Historia Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego“, která zahrnuje dějiny univerzitního archívu od nejstarších dob

do r. 1963; vydán byl rovněž inventář vlastních akt archivu z let 1801—1946.¹⁾

S publikací prvních archivních pomůcek se začalo ještě koncem XIX. stol. Knihy ze staropolského období, tj. z doby před dělením Polska, zkatologizoval a výsledky své práce publikoval v r. 1881 W. Wisłocki.²⁾ Oddělení dokumentů se však dočkalo definitivního zpracování teprve po II. světové válce v katalogu, který připravil K. Kaczmarczyk.³⁾ Rovněž teprve v poválečném období vyšly tiskem dva inventáře akt z XIX. stol., jejichž autory jsou J. Zieliński a A. Żeleńska-Chelkowska.⁴⁾

Část dokumentů byla zpřístupněna už v XIX. stol. díky diplomatickému kodexu Jagellonské univerzity. První tři svazky vyšly v letech 1870—1884, poslední svazky v r. 1900.⁵⁾ Už předtím vyšla „Statuta nec non liber promotionum Philosophorum Ordinis in Universitate Studiorum Jagiellonica ab anno 1402 ad annum 1849, která vydal J. Muczkowski.⁶⁾ J. Szujski připravil v r. 1878 edici statut krakovské univerzity,⁷⁾ v r. 1886 publikoval W. Wisłocki Liber diligentiarum facultatis artisticae.⁸⁾ V letech 1887—1904 byly vydány prvé tři svazky díla Album studiosorum Universitatis Cracoviensis za léta 1400—1606. J. Zathay a K. Lewicki⁹⁾ pokračovali v tomto díle po II. světové válce vydáním svazků 4. (léta 1607—1642) a 5. (léta 1720—1780). Matriku osob promovaných na teologické fakultě krakovské univerzity z let 1639—1741 publikoval v r. 1947 H.

1) H. Barycz (red.): Historia Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1965, obsahuje: W. Santarius, H. Barycz: Powstanie i najdawniejsze dzieje Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego (1364—1777); K. Lewicki: Archiwum Szkoły Głównej Koronnej w okresie 1777—1796; A. Żeleńska-Chelkowska: Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1796—1849; J. Zieliński: Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego w okresie 1849—1900; H. Barycz: Najnowsze dzieje Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego (1901—1963); v dodatcích je rovněž Inwentarz akt własnych Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego (1801—1946).

2) W. Wisłocki: Rękopisy Archiwum Senatu Uniwersyteckiego w Krakowie, Kraków 1881 (otisk z díla: Katalog Rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej sygn. 3789/1 — 4140/374).

3) C. Kaczmarczyk: Cathalogus diplomatum pergamenearum Universitatis Jagiellonicae Cracoviensis, Cracoviae 1953.

4) Inwentarz akt Senatu i władz nadrzędnych oraz Wydziałów Uniwersytetu Jagiellońskiego 1796—1849, připravila A. Żeleńska-Chelkowska, Kraków 1962; Inwentarz akt Senatu Akademického Uniwersytetu Jagiellońskiego 1849—1939, pripravil J. Zieliński, Kraków 1963. Seznam archivních inventářů univerzitního archívu byl otištěn v periodiku Biuletyn Informacyjny Rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1974, str. 149—152.

5) Codex diplomaticus Universitatis studii generalis Cracoviensis. Pars 1—5. Cracoviae 1870—1900.

6) Statuta nec non liber promotionum Philosophorum Ordinis in Universitate Studiorum Jagiellonica ab anno 1402 ad annum 1849, vydal J. Muczkowski, Cracoviae 1849.

7) Statuty Uniwersytetu Krakowskiego, vyd. J. Szujski, Kraków 1878, Archiwum do dziejów literatury i oświaty, sv. 1.

8) Liber diligentiarum facultatis artisticae Universitatis Cracoviensis, pars I 1487—1563, Cracoviae 1886, Archiwum do dziejów literatury i oświaty sv. 4.

9) Album studiosorum Universitatis Cracoviensis, Cracoviae, sv. I. vyd. I. P. Żegota a B. Ulanowski 1887; sv. 2—3 vyd. A. Chmiel 1892—1904, sv. 4 vyd. G. Zathay 1950, sv. 5 vyd. C. Lewicki 1956.

Barycz.¹⁰⁾ Acta rectoralia za léta 1469—1537 vydal v r. 1879 W. Wisłocki a za léta 1536—1580 St. Estreicher v r. 1909.¹¹⁾ Conclusiones Universitatis Cracoviensis ab anno 1441 ad annum 1589 uveřejnil v r. 1933 H. Barycz.¹²⁾ Vzhledem k rozsahu této editorské činnosti lze říci, že značná část nejčennějších materiálů ze staropolského fondu archívu byla vydána tiskem.

V současnosti se vědecká práce v univerzitním archívu rozvíjí několikerým směrem. Vedle dalšího zpracovávání fondů zahrnuje rovněž výzkum dějin univerzity. V tomto ohledu však vznikají specifické práce, jež jsou spjaty s povahou archivního fondu. Před několika lety byl tiskem vydán „Indeks studentów Uniwersytetu Krakowskiego w latach 1400—1500“, jehož editory byli J. Zathay a J. Reichan.¹³⁾ Značně pokročily přípravy k vydání díla „Corpus Academicum Cracoviense“, jež má být biografickým repertoriem profesorů, docentů, asistentů, lektorů a osob pověřených přednáškami na Jagellonské univerzitě v letech 1400—1964. Až dosud shromážděná kartotéka přesahuje už o několik stovek tisíc položek.¹⁴⁾

Je rovněž nutno podotknout, že archivní fond a pramenné edice o něj se opírající byly základnou pro studium dějin univerzity, jež početný okruh badatelů rozvinul zejména v souvislosti se šestistým výročím založení vysokého učení, jež se oslavovalo v r. 1964 a v nichž se pokračovalo i v dalších letech. Při této příležitosti vzniklé práce prohloubily rovněž znalost nejstarších dějin krakovského vysokého učení a jiných univerzit v této části Evropy, jež též pamatují dobu Karla IV. Lze tu uvést jen některé položky: J. Dąbrowského „Dobu Kazimíra Velkého“ v kolektivním díle „Dějiny Jagellonské univerzity v letech 1364—1764“,¹⁵⁾ Z. Kozłowské—Budkové „La fondation de l'université de Cracovie en 1364 et son rôle dans le développement de la civilisation en Pologne“¹⁶⁾ a prá-

¹⁰⁾ Metryka promowanych Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Krakowskiego z l. 1639—1741, vyd. H. Barycz, „Nasza Przeszłość“ sv. 3, 1947.

¹¹⁾ Acta rectoralia almae Universitatis studii Cracoviensis, sv. 1 1469—1537, vyd. W. Wisłocki 1893—1897, sv. 2 1536—1580 vyd. S. Estreicher 1909.

¹²⁾ Conclusiones Universitatis Cracoviensis ab anno 1441 ad annum 1589, vyd. H. Barycz, Kraków 1933. Archiwum Komisji do dziejów literatury, oświaty i szkolnictwa w Polsce, sv. 2.

¹³⁾ Indeks studentów Uniwersytetu Krakowskiego w latach 1400—1500, pripravili J. Zathay a J. Reichan, Wrocław 1974.

¹⁴⁾ Viz L. Hajdukiewicz, Sprawozdanie z działalności Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego za rok ak. 1975/76, v: Biuletyn informacyjny rektora č. 7(48), září 1976, str. 168; lze dodat, že v archívu se rediguje rovněž Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego.

¹⁵⁾ J. Dąbrowski, Czasy Kazimierza Wielkiego, v: Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1364—1764, red. K. Lepszy, sv. 1, Kraków 1964.

¹⁶⁾ Z. Kozłowska—Budkowa, La fondation de l'université de Cracovie en 1364 et son rôle dans le développement de la civilisation en Pologne, v: Les universités Européennes du XIVe au XVIIIe siècle. Aspects et Problèmes. Actes du Colloque International à l'occasion du VIe Centenaire de l'Université Jagellonne de Cracovie 6—8 mai 1964, Genève 1967.

ci též autorky o obnovení krakovské univerzity Jagellonci (1390–1414)¹⁷⁾, A. Vetulaniho „Počátky krakovského vysokého učení“¹⁸⁾, J. Krzyżaniakowé o svazcích pražské univerzity s krakovskou univerzitou ve druhé polovině XIV. stol.¹⁹⁾ nebo C. Zawodzińské o koleji královny Jadwigy při Karlově univerzitě v Praze.²⁰⁾ Z větších prací připomeňme dílo W. Szelińské o knihovnách profesorů krakovské univerzity v XV. a počátkem XVI. stol.²¹⁾ M. Kowalczykové o krakovských univerzitních projevech z první poloviny XV. stol.²²⁾ a práci A. Vetulaniho o počátcích nejstarších středoevropských univerzit.²³⁾

Polsko mělo před dělením ještě další dvě univerzity: ve Vilně, jež byla založena v r. 1578 (roku 1978 slavila 400. výročí svého založení) a ve Lvově, založenou v r. 1661. Nehovořím tu o jejich archívech, poněvadž obě tyto vysoké školy jsou dnes mimo hranice polského státu.

Na území Polské lidové republiky působí dnes kromě Jagellonské univerzity ještě tyto další univerzity: varšavská, jež byla zřízena v letech 1816–1831, obnovena pod názvem „Hlavní školy“ v r. 1862 a přeměněna na ruskou univerzitu v r. 1869, polonizována byla teprve v r. 1915; v Lublině je v r. 1918 založena Katolická univerzita; v Poznani existuje univerzita od r. 1919; v Lublině, v Lodži a v Toruni byly zřízeny univerzity v r. 1945, v tomtéž roce byla otevřena univerzita vratislavská, jejímž předchůdcem je německá univerzita, působící tu od r. 1811 i k nejmladším polským univerzitám patří slezská univerzita zřízená v Katowicích (v r. 1968) a univerzita v Gdaňsku (1970).²⁴⁾

Záležitosti trvalého uchování akt jsou v Polsku upraveny dekretem o archívech z r. 1951 a nařízením o státním archívním fondu z r. 1957. Na základě těchto normativních opatření přiznal vrchní ředitel státních archívů v r. 1958 všem tehdy existujícím univerzitám právo věčného uchování spisů. Díky tomu mohou univerzitní archívy plnit dvojí funkci, funkci běžného archívu a úkol archívu věčného.

Několikrát vydávané předpisy ministerstva pro vědu a vysoké školství upravu-

¹⁷⁾ Z. Kozłowska—Budkowa, *Odnowienie Jagiellońskie Uniwersytetu Krakowskiego (1390—1414)*, v: *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego*, op. cit.

¹⁸⁾ A. Vetulani, *Początki Wszechnicy Krakowskiej*. *Czasopismo Prawno-Historyczne*, sv. 16, 1964, č. 2, str. 9–44.

¹⁹⁾ J. Krzyżaniakowa, *Związki uniwersytetu praskiego z uniwersytetem krakowskim w drugiej połowie XIV. w.* *AUC — HUCP V/1—2*, 1964, str. 53–134.

²⁰⁾ C. Zawodzińska, *Kolegium Królowej Jagwigi przy Uniwersytecie Karola w Pradze i jego pierwszy statut*. *Zeszyty Naukowe UJ, Prace historyczne*, č. 9, 1962.

²¹⁾ W. Szelińska, *Biblioteki profesorów Uniwersytetu Krakowskiego w XV i początkach XVI wieku*. Wrocław—Warszawa—Kraków 1966, *Monografie z dziejów Nauki i Techniki*, sv. 23.

²²⁾ M. Kowalczyk, *Krakowskie mowy uniwersyteckie z pierwszej połowy XV w.*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1970, *Zróżdla do Dziejów Nauki i Techniki*, sv. 8.

²³⁾ A. Vetulani, *Początki najstarszych wszechnic środkowo-europejskich*. Wrocław 1970.

²⁴⁾ Z. Skubała—Tokarska, Z. Tokarski, *Uniwersytety w Polsce*, Warszawa 1972.

ji pouze záležitosti archívů těch vysokých škol, jež nezískaly svrchu zmíněnou výsadu archívních orgánů. Univerzitní archívy jsou však organizovány na základě vnitřních předpisů rektorů. Na varšavské a toruňské univerzitě jsou archívy celouniverzitními správními celky, jež jsou podřízeny přímo rektorovi. Archív Jagellonské univerzity je, jak už bylo zmíněno, vědeckým ústavem, jenž je rovněž přímo podřízen rektorovi. Také v Poznani má archív odněkdávna povahu vědeckého ústavu, je však součástí univerzitního historického ústavu. Lodžská univerzita a Katolická univerzita v Lublině zařadily své archívy do ústředních knihoven. Státní univerzita v Lublině a nejmladší univerzity v Katowicích a v Gdaňsku dosud nemají plně organizované archívy.

Literatura o univerzitních archívech je už dost rozsáhlá. Výzkum se váže buď k dějinám a fondu starších archívů, případně k organizačnímu stavu současně existujících archívů. M. Szmitová uveřejnila dva články o kanceláři a archívu varšavské univerzity v XIX. stol. (do r. 1915).²⁵⁾ Dějiny univerzitního archívu ve Vratislavi a jeho fond do r. 1945 zpracoval J. Drozd. Jeho doktorská práce s touto tematikou zůstala v rukopise, tiskem však vyšel jeho inventář vratislavské univerzity za léta 1811–1945²⁶⁾ a studie o dějinách univerzitního archívu v souvislosti s dějinami vratislavské univerzity.²⁷⁾

Publikace týkající se univerzitních archívů v Polské lidové republice mají povahu buď krátké informace o jejich činnosti a fondech, případně úvah o jejich stavu a potřebách. Údaje o archívech v letech 1945–1966 shromáždila ve zvláštním článku I. Janosz—Biskupowa.²⁸⁾ O stavu zpřístupnění fondů archívů univerzit (a jiných vysokých škol) informovala v r. 1972 A. Żeleńska—Chełkowska.²⁹⁾ Větší pozornost věnovala těmto archívům H. Moraczewska v doktorské disertaci „Kancelaria i archiwa uniwersyteckie w Polsce Ludowej“.³⁰⁾ Některé archívy byly zpracovány samostatně. O poznaňském psali M. Banasiewicz a A. Ryfowa v informační příručce o archívním materiálu k dějinám Poznaň a poznaňského vojvodství, kde připojili i inventář části fondu.³¹⁾ Krátká kapitola o archívu byla zařazena rovněž do *Dějin univerzity Adama Mickiewicze* v le-

²⁵⁾ M. Szmit, *Kancelaria i Archiwum Królewskiego Uniwersytetu Warszawskiego (1816—1831) i Szkoły Głównej (1862—1869)*, *Roczniki Uniwersytetu Warszawskiego*, roč. 3, 1973, str. 43–63; *Kancelaria i archiwum Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego 1869—1915*, *Archeion LXI*, 1974, str. 175–197.

²⁶⁾ *Inwentarz Akt Uniwersytetu Wrocławskiego*, připravil J. Drozd, Wrocław 1977.

²⁷⁾ J. Drozd, *Dzieje Archiwum Uniwersyteckiego na tle historii Uniwersytetu Wrocławskiego*, *Acta Universitatis Wratislaviensis*, č. 226, 1974, str. 31–43.

²⁸⁾ I. Janosz—Biskupowa, *Archiwa uniwersyteckie w Polsce Ludowej w latach 1945—1966*, *Archeion XLVIII*, 1968, str. 99–110.

²⁹⁾ A. Żeleńska—Chełkowska, *Stan udostępnienia archiwów szkół wyższych i ich wykorzystywanie dla badań naukowych*, v: *Materiały sesji „Archiwa warsztatem pracy historyka“*, část II, Toruń 1972, str. 43–49 (rozmnoženo).

³⁰⁾ *Strojopis z archívu univerzity Mikuláše Koperníka v Toruni*.

³¹⁾ M. Banasiewicz — A. Ryfowa, *Archiwum Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu 1919—1969*, v: *Dzieje Poznania i województwa poznańskiego*. *Informator o materiałach archíwalnych*, Warszawa 1972, str. 105–142.

tech 1919—1969.³²⁾ Univerzitním archívem v Toruni se zabývala I. Janosz—Biskupowa,³³⁾ archívem Katolické univerzity v Lublině se zabýval J. Styk³⁴⁾

Problematice univerzitních archívů v Polsku byla věnována v r. 1966 speciální konference v Toruni, která zanechala rovněž ohlas ve vědecké literatuře.³⁵⁾ Více-méně v téže době se z iniciativy Sdružení polských archivářů konala řada regionálních schůzek, na nichž byla projednána situace archívů vysokých škol; zprávy o těchto schůzkách byly pak zveřejňovány v bulletinu sdružení „Archiwista“.³⁶⁾

ANDRZEJ TOMCZAK

Der Stand Erforschung des Archives der Jagielloner-Universität und weiteren polnischen Universitätsarchive

ZUSAMMENFASSUNG

Der Artikel enthält eine Übersicht der Archivfonds der Jagielloner Universität zur ältesten Periode ihrer Geschichte und informiert den Leser über den gegenwärtigen Stand dieses Archives, an welchem 12 Archivare, davon 5 wissenschaftliche Mitarbeiter tätig sind. Das Archiv veröffentlichte im Jahre 1965 unter der Redaktion von Henryk Barycz seine Geschichte unter dem Titel *Historia Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego* und bearbeitete in verschiedenen Editionen bedeutende Dokumente zur älteren Universitätsgeschichte. Im Artikel befindet sich eine komplette Zusammenstellung der veröffentlichten Quellen zur Geschichte der Universität, sowie der bedeutendsten Monographien, die sich im Rahmen der Erforschung der älteren Krakauer Universitätsgeschichte auf dieselben stützen. Weiter informiert der Artikel über die Archive aller Universitäten in der Volksrepublik Polen und über die zuständigen Publikationen.

³²⁾ Dzieje Uniwersytetu im. A. Mickiewicza 1919—1969, kolektivní práce, Poznań 1972, str. 502—507: „Rozwój Archiwum Uniwersytetu“.

³³⁾ I. Janosz—Biskupowa, Archiwum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu 1948—1968, Zeszyty Naukowe UMK w Toruniu, č. 35, 1969, str. 69—91.

³⁴⁾ J. Styk, Archiwum Uniwersyteckie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne, sv. 23, 1971, str. 208—212.

³⁵⁾ I. Janosz—Biskupowa, Spotkanie archiwistów uniwersyteckich zorganizowane przez Sekcję Archiwalną Polskiego Towarzystwa Historycznego w Toruniu, Archeion XLVII, 1967, str. 205—206; J. Pakulski, Pierwsza ogólnopolska konferencja archiwistów uniwersyteckich, Archiwista, roč. 3, 1967, č. 2, str. 12—22.

³⁶⁾ Sprawozdanie z narady kierowników archiwów szkół wyższych Krakowa, Archiwista, roč. 2, 1966, č. 1, str. 4—7; referáty na této schůzce viz: A. Żeleńska—Chełkowska, Role i zadania archiwów szkół wyższych (tamtéž, str. 12. 17) a H. Dobrowolski, Stan archiwów szkół wyższych Krakowa w świetle ustawodawstwa archiwalnego i wizytacji (tamtéž, str. 8—11); Cz. Hruszka, Stan archiwów szkół wyższych i institutůw naukowych Poznania, Archiwista roč. 3, 1967, č. 4, str. 8—14; Informacje o stanie archiwów szkół wyższych oraz institutůw naukowo-badawczych Trójmiasta, Archiwista roč. 4, 1968, č. 3, str. 11—19; K. Kamocka, Archiwa wyższych uczelni Wrocławia w świetle wizytacji archiwalnych, Archiwista roč. 5, 1969, č. 4, str. 21—29.

KOMENTÁŘ M. JENKA VÁCLAVOVA Z PRAHY K ARISTOTELOVU SPISU „POLITIKA“

VILEM HEROLD

V rukopisném oddělení Státní knihovny ČSSR — Univerzitní knihovny v Praze je uložena pod sign. VIII G 30 vzácná památka: kodex napsaný kol. r. 1375 a používaný v Karlově době na pražské univerzitě k přednáškám a výuce filozofických disciplín na artistické fakultě této univerzity. Obsahuje komentáře k Aristotelovým spisům „De caelo et mundo“, „De generatione et corruptione“, „De anima“ a „Politica“, jež byly předmětem obligatorních výkladů i zkoušek.

Věnovali jsme společně s kolegou Milanem Mrázem¹⁾ podrobnější pozornost tomuto kodexu i proto, že obsahuje jedny z nejstarších pražských univerzitních textů,²⁾ jejichž autorem je Čech, pozoruhodná osobnost Karlovy doby, profesor a rektor pražské univerzity M. Jenek Václavův z Prahy,³⁾ osobnost, kterou M.

¹⁾ Dr. Milanu Mrázovi jsem zavázán mnohými díky za přátelskou pomoc, cenná upozornění i podněty ke své práci.

²⁾ Vzhledem k tomu, že Jenkovo působení na pražské artistické fakultě je doloženo v letech 1367—73, je pravděpodobné, že dochované výklady vznikly dříve, než byly v kodexu zapsány.

³⁾ Na konci komentáře k „De caelo et mundo“ je na f. 43v výslovně uvedeno: „Et sic est finis super De celo et mundo. Expliciunt dicta magistri Johannis Wenczeslai“, podobně komentář k „De anima“ je na f. 109r ukončen „Explicit Commentum libri De anima. In anno Domini Millesimo Trecentesimo Septuagesimo quinto. Reportatum Prage bene editum a Reverendo Magistro Johanne Wenczeslai.“ Zbývající dva komentáře sice postrádají přímo v textu takové autorské určení, avšak na přední straně pergamenového obalu kodexu je zápis jeho obsahu, vypočítávající tituly komentovaných knih, a nad tím už velice špatně zřetelné slovo „Gen/ko/nis“. Knihovník z 18. stol. pak na 2. straně pergamenového obalu připisuje první tři v kodexu zapsané komentáře J. Gersonovi („Gersonis“). Protože nemůže jít o jeho díla, nehledě k tomu, že dva z těchto komentářů jsou — jak jsme uvedli — v kodexu připsány M. Jenkovi, lze tento omyl snadno vysvětlit špatným čtením knihovníka, který „Genkonis“ považoval za „Gersonis“. Není tedy podle našeho názoru třeba pochybovat o Jenkově autorství všech čtyř v kodexu zapsaných komentářů. Za autora všech těchto komentářů považují Jenka shodně: R. Holinka, *K dějinám středověkého aristotelismu*, Mistr Jenek z Prahy, Rád 9, 1943, s. 78—79; J. Triška, *Literární činnost předhusitské university*, Praha 1967, s. 53; C. H. Lohr, *Medieval Latin Aristotele Commentaries (IV), Authors Johannes de Kanthi — Myngodus*, Traditio 27, 1971, s. 302 a J. B. Korolec, *Repertorium commentariorum medii aevi in Aristotelem Latinorum quae in Bibliotheca olim Universitatis Pragensis nunc Státní knihovna ČSR vocata asservantur*, Wrocław 1977, s. 67—68.

Jan Hus — když byl zvolen v r. 1409 po vydání kutnohorského dekretu rektorem pražské univerzity — připomíná mezi osmi nejslavnějšími zatím zemřelými českými profesory, kteří na univerzitě působili v době, kdy Čechové byli pouze jedním ze čtyř univerzitních národů.⁴⁾ Milan Mráz se soustředil na přírodní filozofii Jenkovu, tedy na první tři v kodexu zapsané komentáře, já sám jsem obrátil pozornost k sociálně politické filozofii Jenkově, tedy ke komentáři, zapsanému v kodexu na posledním místě.

Uvedme však nejprve alespoň stručně několik dat o Jenkově životě.⁵⁾ Historické prameny mlčí o jeho mládí. Nelze ani přesně určit, kdy se narodil, ani kde studoval, třebaže je pravděpodobné, že jako pražský rodák studoval již na pražské alma mater. První zmínka o něm pochází z r. 1366, kdy se Jenek Václavův připomíná už jako profesor artistické fakulty pražské univerzity a jeden z prvních šesti členů tehdy založené koleje Karlovy. Na artistické fakultě je doložen jako promotor v letech 1367—73 a jsou dochovány jeho filozofické výklady z r. 1375. V letech 1382—83 byl rektorem pražské univerzity a poslední zmínka o něm jako o profesorovi je z konce r. 1385.⁶⁾ Víme dále, že za svého života shromáždil bohatou knihovnu, kterou i s domem, který zakoupil, odkázal koleji národa českého na univerzitě. Ještě v r. 1616 připomíná proto M. Jan Campanus, že Jenek byl nazýván „zakladatelem a velkým dobrodincem českého národa“ na Karlově univerzitě.⁷⁾ Ze skutečnosti, že dům koleje národa českého se jako takový poprvé připomíná v r. 1403, ale v r. 1399 byl ještě v soukromém držení, soudíme, že M. Jenek Václavův z Prahy zemřel někdy kolem r. 1400.

Za svého dlouhodobého působení na artistické fakultě vykládal nepochybně Jenek podle tehdy běžného úzu i další Aristotelova díla a ty spisy, jež byly statuty předepsány, např. spisy logické atd. Lze předpokládat, že kromě čtyř zachovaných filozofických spisů z r. 1375 napsal Jenek ještě další komentáře. Bezpečně víme jen o jednom, třebaže se nedochoval nebo nebyl dosud identifikován: je to komentář k Aristotelově Fyzice.⁸⁾ Konečně připomeňme, že M. Jenek proslul v paměti současníků zejména jako matematik. Hus o něm říká, že byl „mathematicus promptissimus“ — „nejhbitější matematik“.

4) M. Jan Hus, *Univerzitní promluvy*, ed. A. Schmidtová, Praha 1958, s. 126.

5) Základní informace shrnují dva stručné informativní články — jedině, jež jsou zatím o Jenkovi k dispozici: F. M. Bartoš, *M. Jenek z Prahy, rektor university Karlovy*, Jihočeský sborník historický 9, 1936, s. 41—43; a citovaný článek Holinkův. Za laskavé poskytnutí některých dalších dat děkuji dr. Josefu Tříškovi, CSc.

6) V té době byl již profesorem „vyšší“ teologické fakulty, kam podle tehdy obvyklého způsobu přešel. Bakalářem teologie se stal již v r. 1378.

7) „Johannes Venceslai de Praga, Theologiae et Philosophiae magister, donavit Nationi plurimos libros, in his Augustini opera, suosque commentarios in Psalmos et epistolam ad Romanos necnon domum suam, unde fundator Nationis Bohemicae et magnus benefactor dictus est.“ J. Campanus, *Calendarium beneficiorum*, 1916 [cit. dle uved. článku F. M. Bartoše].

8) Jenek se na něj odvolává na začátku výkladu k „De caelo et mundo“: „Sicud dixi ingrediendo ad expositionem libri Phisicorum...“. Srv. rkp. Praha UK VIII G 30, f. 1r.

Vraťme se však k Jenkovu komentáři k Politice a postavme si napřed otázku, jakou roli hrálo toto Aristotelovo dílo v kontextu výuky na středověkých univerzitách, jaký význam mělo pro formování sociálního a politického myšlení této doby. Je známo, že poznání sociálně politických spisů Stagiritových latinským středověkem bylo umožněno teprve překlady, jež se postupně uskutečnily od 40. let 13. stol.⁹⁾ Tehdy přeložil Robert Grosseteste Etiku Nikomachovu, potom Guillelmus de Moerbecke uskutečnil překlad celé Politiky a Bartoloměj z Mesiny přeložil Ekonomiky. Od 70. let 13. stol. byla tedy tato díla k dispozici a stala se záhy i předmětem výkladů na tehdejších univerzitách. Ve smyslu běžných dobových členění filozofie tvořila tato tři díla určitý celek, jemuž se dostalo názvu „philosophia practica“.

Ideje obsažené v Aristotelově Etice Nikomachově, kterou Stagirita výslovně pojímá jako druh nauky o obci, třebaže zde pojednává především o rozvoji jednotlivce, jsou v Politice rozpracovány pro celek společnosti. Aristotelovy myšlenky, že nejen jednotlivec, chápaný jako tvor politický — člen této společnosti, ale i celá společnost musí směřovat k dobru, že cílem obce — státu je tedy zajistit blaho občanů, filozofické pojednání otázek spravedlnosti a práva (včetně názoru o nespravedlivém charakteru nedovoleného zisku), teorie o státu jako útvaru přirozeném a přirozeně vzniklém (namířené proti teoriím o božském původu státních útvarů), myšlenky o mínění a hlasu lidu jako právním prameni a mnohé jiné¹⁰⁾ se tak staly předmětem úvah a komentování, poskytly podněty k rozvíjení samostatných teorií.

To se dělo jak ve vlastních komentářích Aristotelovy Politiky, tak ve spisech, které byly tímto dílem (nebo některým současným komentářem) inspirovány a souvisejí s ním více či méně volně. Pokud jde o vlastní komentáře, nejstarší z nich, komentář Alberta z Bollstädt a neúplný komentář Tomáše Akvinského, nevznikly z učitelské činnosti na určité artistické fakultě.¹¹⁾ Na pařížské artistické fakultě napsal komentář Politiky významný představitel latinského averroismu, odpůrce Tomášovy a Albertovy filozofie, Siger z Brabantu, odsouzený o něco později církví jako kacíř. Toto dílo se nedochovalo, svědectví o ohlasu jeho výkla-

9) Ještě v 60. letech 13. stol. si Roger Bacon stěžuje, že právníci neznají, co o problematice společnosti napsali staří filozofové, a věnují tak neúčinně pozornost jen ustanovením králů a císařů. Doslova pak říká: „juristae sunt mechanici respectu philosophantium, quod manifestum foret juristis, si libros philosophorum legerent et intelligent, scilicet leges Platonis et Aristotelis et aliorum“. Cit. dle: G. de Lagarde, *La naissance de l'esprit laïque au déclin du moyen âge*, Tome II, Paris 1958², s. 14.

10) K problematice Aristotelovy Politiky srv. rozsáhlou práci: A. I. Dovatur, *Politika i Politiki Aristotelja*, Moskva 1965, 388 s.

11) Srv. M. Grabmann, *Die mittelalterlichen Kommentare zur Politik des Aristoteles*, in: Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften phil.-hist. Abt., Jhg. 1941, Bd. II, Hf. 10, s. 12 an. Text Tomášův zahrnuje jen I. a II. knihu Aristotelova textu a začátek knihy III. Text komentáře, vydávaný často celý pod Tomášovým jménem, dokončil pro zbytek knihy III. a knihu IV.—VIII. Petrus de Alvernia. — Přehled komentářů k Aristotelově Politice podává P. Czartoryski, *Wczesna recepcja „Polityki“ Arystotelesa na Uniwersytecie Krakowskim*, Wrocław 1963, s. 148—155.

dů však zachoval jeho žák, Pierre Dubois, právník a publicista Filipa Sličného, který zachoval i jedinou autentickou tezi z jeho výkladu: je mnohem lepší, aby obci — státu vládly správné zákony, než řádní muži.¹²⁾

V první polovině 14. stol. napsal rozsáhlý komentář anglický filozof Walter Burley (Burleigh, Gualterus Burlaeus). O jeho díle budeme ještě mít možnost se podrobněji rozhovořit. Konečně je třeba připomenout rozsáhlý komentář Jana Buridana, proslulého pařížského filozofa a stoupence nominalismu, i Occama, na psaný formou kvestií. Tento komentář se dočkal i řady renesančních vydání — i o tomto díle se ještě zmíníme.

Vliv Aristotelovy Politiky i jednotlivých komentářů se však projevuje — jak jsme naznačili — i v dalších spisech. Velký ohlas získávají nové myšlenky mezi představiteli latinského averroismu.¹³⁾ Třebaže Ibn Rušd — Averroes Aristotelovu Politiku — snad jediné Aristotelovo dílo, jež nebylo přeloženo do arabštiny — nekomentoval, aplikace metodologických principů a teorií averroismu na oblast sociálních a politických teorií dává postupně vzniknout směru, pro nějž se v odborné literatuře vžil název „politický averroismus“.¹⁴⁾ Náznaky nových teorií se objevují už u Sigerova druha Boethia de Dacia (spis „De summo bono“), který hlásá, že štěstí člověka spočívá ve „speculatio veritatis“ a v uspořádání života podle zásad rozumu a řádu přírody. Při tomto určení nebere Boethius ohled na víru ani na učení o křesťanském životním ideálu. Ze Sigerova dnes nedochovaného komentáře k Aristotelově Politice vyšel nepochybně Dante, „poslední básník středověku a první básník doby moderní“ (Engels), jenž přišel i v politických teoriích (spisy „Convivio“, „Monarchia“) s pozoruhodnými podněty, předznamenávajícími již novověk. I další významný představitel sociálněpolitického myšlení té doby, Marsilius z Padovy, „homo magis aristotelicus quam christianus“, jak jej nazvali současníci, byl inspirován politickým averroismem i přímo Dantem. Jeho „Defensor pacis“ je svědectvím důsledné aplikace, ale i rozvíjení myšlenek, jež na tomto poli aristotelismus v averroistické interpretaci umožňoval. Konečně W. Occam, představitel jiného filozofického směru, nominalismu, jehož „Dialogus inter magistrum et discipulum de imperatorum et pontificum potesta-

te“ je považován vedle Dantovy „Monarchie“ a Marsiliova „Defensora“ za třetí nejvýznamnější dílo sociální a politické filozofie té doby, je značně inspirován Aristotelovou Politikou, ale i Marsiliem.¹⁵⁾

Po založení pražské univerzity Karlem IV. v r. 1348 se zde rychle rozvíjela studia a pražské učení si už v prvních desetiletích získalo značný vzhlas. Dochované prameny nás informují o tom, že filozofické disciplíny, jimž se běžně na středověkých univerzitách vyučovalo, jsou v Praze zastoupeny velmi nerovnoměrně. Vedle tradiční logiky bylo nejvíce času a zájmu věnováno na jedné straně studiu a výkladu Aristotelových přírodně filozofických spisů, na straně druhé jeho sociální filozofii — zejména Etice Nikomachově a Politice. Přitom Metafyzice byla věnována pozornost mnohem menší. Dokládají to jednoznačně jak dochovaná statuta artistické fakulty pražské univerzity z té doby, která ustanovují délku přednáškových běhů k jednotlivým disciplinám, tak staré katalogy knih kolejí Univerzity Karlovy a konečně i dodnes dochované rukopisné komentáře, používané kdysi na pražské alma mater.¹⁶⁾

Zájem o sociální a politické teorie na pražské univerzitě je tedy zjevný a první informaci o něm lze získat z cenných starších i současných soupisů a katalogů pramenů a rukopisů.¹⁷⁾ Zajímavé je i to, že v Praze na Karlově dvoře byla velmi záhy známa Dantova Monarchie (zde se s tímto dílem seznámil patrně i Milíč z Kroměříže). I znalost Marsiliových a Occamových děl lze v karlovské době alespoň zprostředkovaně předpokládat, třebaže oba tito myslitelé stáli v protikarlovském táboře Ludvíka Bavora. Záhy se konečně vytvořil v Praze silný sociálně kritický proud, jenž našel zpočátku živnou půdu na pražské univerzitě a byl tam kromě mnohých českých profesorů reprezentován i takovými osobnostmi, jako byl Matouš z Krakova či Paweł Włodkowic. Tento proud se rychle vyvíjel i mimo univerzitní zdi a vyústil v opravném úsilí Husových předchůdců. Všechny tyto skutečnosti vyvolávají zájem o sociálně politické teorie, traktované na pražské univerzitě v době Karla IV. Aby však bylo možno ve vědomostech pokročit dále, je nutno přikročit k podrobnějšímu studiu jednotlivých dochovaných textů.

12) „Ad hec facit id quod super Polytica Aristotelis determinavit precellentissimus doctor philosophie, cuius eram tunc discipulus, magister Sigerus de Brabantia, quod longe melius est civitatem regi legibus rectis, quam probis viris.“ Cit. dle Grabmann, *Die mittelalterlichen Kommentare I. c.*, s. 24.

13) K problematice latinského averroismu srv. tyto základní práce: Z. Kuksewicz, *Averroizm iaciński trzynastego wieku*, Warszawa 1971, 203 s. a též, *De Siger de Brabant à Jacques de Plaisance*, Wrocław 1967, 478 s.

14) K tzv. politickému averroismu srv. zejm.: J. Kudrna, *Stát a společnost na úsvitu italské renesance*, Praha 1964 (zejm. s. 142–170 — Dante a Marsilius); H. Ley, *Studien zur Geschichte des Materialismus im Mittelalter*, Berlin 1957, zejm. s. 445 an., H. Ley, *Geschichte der Aufklärung und des Atheismus*, Bd. II/2, Berlin 1971, zejm. s. 291 an. Mnoho cenného materiálu a informací přináší rozsáhlé dílo Lagardovo (viz výše pozn. 9, dílo má 5 svazků: Paris 1956³–1963) i nová práce J. Quillet, *La philosophie politique du Marsile de Padue*, Paris 1970, 295 s.

15) Poněkud podrobněji se těmito otázkami zabývám ve statích: *K sociální filozofii předhusitské doby*, in: Jenštejn 1977, Sborník Okresního muzea Praha-východ, Praha 1977, s. 77–112 a *Problematika rozporu ve vývoji starší české filozofie*, Filozofický časopis 26, 1978, č. 6. Tam uvedena i příslušná literatura.

16) Srovnání pramenných údajů provedl např. v poslední době J. B. Korolec, *Středověké komentáře k Aristotelovým dílům na pražské univerzitě*, in: AUC HUCP 15/2, 1975, s. 45 an.

17) Mám na mysli klasické katalogy Truhlářovy, Podlahovy, Bartošovy atd. i mnohé neocenitelné současné práce Trískovy, Šmahelovy, Kejřovy, Korolcovy, Dokoupilovy a další. Podrobnější citace vesměs uvádíme v článku: V. Herold — M. Mráz, *K dialektice ideových zdrojů a společenského působení českého filozofického myšlení doby předhusitské*, Filozofický časopis 24, 1976, s. 721–752.

V dalším se pokusíme seznámit s prvními výsledky jednoho takového dílčího rozboru, s výsledky, jež přineslo studium komentáře k Aristotelovu spisu *Politika*, zapsaného v kodexu VIII G 30 pražské univerzitní knihovny patrně v r. 1375¹⁸⁾ a připisovaného tamtéž M. Jenkovi Václavovu z Prahy.¹⁹⁾

Na první pohled je zřejmé, že komentář ke všem osmi dílčím knihám *Politiky* je velmi rozsáhlý, důkladný. V kodexu zabírá f. 110r–184r, tedy 150 stran popsaných velmi úspornou zběžnou gotickou kursivou, kde k velké úspoře místa a zhuštění textu nadto přispívá obvyklé přehojné užití zkratk.²⁰⁾ Tento text je tedy nesrovnatelně delší než starší pražské komentáře k tomuto dílu, např. anonymní komentář z rukopisu pražské univerzitní knihovny III E 19 z dob kolem poloviny 14. stol., obsahující jen poznámky k textu v rozsahu 3 folií a interlineární glosu k I. knize Aristotelova textu, nebo komentář proslulého profesora pražské univerzity Heinricha Tottinga z Oyty, jež např. v lipském rkp. sign. 1413 zabírá f. 158v–171v, tedy jen 14 folií.

Při prohlídce Jenkova textu lze stanovit, že komentář je soustavný, je podán formou podrobného výkladu, navazujícího na jednotlivé věty či odstavce Moerbeckova překladu Aristotelova díla, jež je vždy úvodem ke každé části výkladu zkráceně citován (*lemmata*). Jedná se tedy o komentář „modo expositionis“, objasňující postupně celý text Stagiritova spisu, ne jen určité vybrané závažné otázky, jako tomu bylo u komentářů „modo quaestionis“, jakým byl např. rozsáhlý komentář Buridanův k *Politice*.

Výklad je nejen podán důkladně, podrobně a soustavně, ale s velikou snahou o přehledné, systematické utřídění a rozčlenění pojednávané látky. Základem členění je osm knih Aristotelova textu. Komentář ke každé z nich se však dále dělí na traktáty, traktáty na kapitoly, kapitoly na hlavní části — oddíly (*partes principales*) a ty ještě na menší části — pododdíly (*particula*). Tak např. Jenkův komentář ke III. knize Aristotelova textu, zapsaný na f. 130v–139v se člení na 3 traktáty, první traktát má 2 kapitoly, druhý 4 a třetí 3. První kapitola prvního traktátu má 5 hlavních částí, druhá 6 a tyto hlavní části se někdy ještě dále rozdělují na menší části — *particula* — atd. Tento systém je důsledně zachovávan v celém díle a lze zde říci, že pomohl a přispěl k nalezení zdrojů, z nichž Jenek ve svém komentáři k *Politice* vycházel.

Na středověkých univerzitách bylo zcela přirozeným a běžným zjevem, že za základ výuky byly vzaty určité osvědčené výklady a komentáře významných filozofických osobností. Tyto texty byly upraveny a přizpůsobeny pro potřeby příslušného vědeckého střediska, v určitých bodech modifikovány, aktualizovány,

¹⁸⁾ Následuje zapsán stejnou písařskou rukou hned po komentáři k „*De anima*“, kde explicit uvádí datum zapsání 1375. (Srv. pozn. ²⁾.)

¹⁹⁾ K autorskému určení viz výše pozn. ³⁾.

²⁰⁾ Při skromném odhadu lze říci, že by přesný text obsáhl asi 450–500 stran strojopisu.

rozvinuty, doplněny, nebo naopak zkráceny, zhuštěny. Na tomto základě tak vznikají nové, více či méně samostatné texty, jež pak tvoří — někdy i po dlouhou dobu — základ přednášek a disputací na příslušném vysokém učení a mají zpravidla i nemalý vliv na ideové a názorové formování a směřování studentů i profesorů v tomto středisku. Je možno uvést celou řadu příkladů tohoto druhu: Na samém počátku aristotelské recepce na konci stol. 12. a na zač. stol. 13. to byl zejména v Paříži i Oxfordu inspirující vliv Averroův, jež si svými komentáři k téměř celému aristotelskému korpusu záhy zasloužil čestný titul „*Commentator*“. Jeho racionalistické pojetí Stagiritova filozofického odkazu, převzaté a rozvíjené latinskými averroisty, vyvolalo, jak bylo právem řečeno, „krizi víry středověkého křesťanství“ (Steenberghen) i řadu církevních odsouzení averroismu i aristotelismu. Potom ve 14. stol. to byl např. pařížský profesor Jan Buridan, jehož filozofii přenášejí a rozvíjejí v dalších vědeckých střediscích jeho slavní žáci, jako byl např. Albert Rickmersdorf Saský nebo Marsilius z Inghen. Takové názory se však šířily i prostřednictvím rukopisů. Pokud jde o logiku, ale i etiku a zejména přírodní filozofii, sehrála zde významnou úlohu už i pražská univerzita, která buridanismus zprostředkovala dále na univerzitu krakovskou, a tam dále rozvíjená buridanovská filozofie přírody připravovala postupně koperníkovský převrat v přírodovědě. V užším smyslu jde o typy výkladů, komentářů nebo kvestií, jež známe — pokud jsou autoři anonymní — pod názvy jako: „*quaestiones Pragenses*“, „*lectura Cracoviensis*“, „*expositio Erfordiensis*“, „*quaestiones secundum scholam Ioannis Buridani*“, „*expositio secundum Petrum de Alvernia*“, „*quaestiones Cracovienses secundum Benedictum Hesse*“ atd.²¹⁾

Podobná je situace i u komentářů k Aristotelově *Politice*. P. Czartoryski ukázal ve své práci, věnované recepci tohoto díla na krakovské univerzitě, přesvědčivě na základní typy komentářů, na něž v tomto středisku navázaly samostatné práce krakovských profesorů. Ukázalo se, že zdrojem tu byly nejstarší komentář Albertův, dále pražský komentář Oytův a komentář W. Burleje.²²⁾

V Praze, kde dosud postrádáme podobný přehled rukopisů komentářů k *Politice*, vztahujících se k pražskému středisku, bylo určování ideových vzorů Jenkova komentáře mnohem obtížnější. Srovnávání incipiitů — jak se dalo očekávat u předpokládaného samostatného textu — nepřineslo žádný výsledek. Pokud jde o srovnání s vydanými texty, bylo možno konstatovat, že text se neopírá ani o komentář Albertův, ani o neúplný komentář Tomáše Akvinského (resp. Petra de Alvernia), ani o rozsáhlý komentář Buridanův, uspořádaný — jak jsme se již zmínili — zcela jinak, tj. v kvestiích. Kladný výsledek nepřineslo ani srovnání

²¹⁾ K použitým názvům srv. např. M. Markowski — S. Wlodek, *Repertorium commentariorum medii aevi in Aristotelem Latinorum quae in Bibliotheca Jagellonica Cracoviae asservantur*, Wrocław 1974, 210 s.; Korölec, *Repertorium*, l. c. a J. B. Korölec, *Komentáře do „Etyki Nikomachejskiej“ na Uniwersytecie Praskim w XIV i XV wieku*, Studia mediewistyczne, 17, 1967, s. 123–158.

²²⁾ Srv. Czartoryski, *Wczesna recepcja l. c.*, zejm. přehled rkp. na s. 148–155.

se staršími pražskými komentáři, tj. se zmíněnou glosou z rkp. III E 19,²³⁾ ani s Oytovou mnohem stručnější „Translatio“.²⁴⁾

Vodítkem při hledání Jenkových pramenů se tak stalo právě formální uspořádání a členění komentáře, které je pro Jenkův text tak typické. Dělení textu do kapitol a různých částí či oddílů bylo sice běžné ve všech středověkých komentářích postupujících „modo expositionis“ nebo „per modum commentii“, avšak v 1. pol. 14. stol. vypracoval tento způsob k neobyčejné dokonalosti W. Burley.²⁵⁾ Burley komentoval téměř všechny Aristotelovy spisy a napsal též rozsáhlý komentář k Politice. V úvodním věnování tohoto díla, připsaného jeho příteli a podporovateli, diplomatu a proslulému sběrateli knih Richardu Aungervillovi z Bury, biskupovi durhamskému, vysvětluje svůj úmysl: „Requisivit me vestra paternitas, ut librum Politicorum Aristotelis explanarem dividendo librum in libros partiales et quemlibet librum in tractatus et tractatus in capitula et capitula in partes et partes in particulas secundum diversitatem sive secundum quod libro Ethicorum vel in libris aliis consuevi, ut sententia Aristotelis in dicto libro clarior et distinctior habeatur.“²⁶⁾

Tento postup umožňoval opravdu jasný a přesný výklad a byl neobyčejně vhodný zejména k didaktickým účelům, k přednáškám a cvičením na středověkých univerzitách. Burleyovi byl za to už ve středověku přiznán čestný titul „doctor planus et perspicuus“ a ještě v renesančních tiscích svých děl je nazýván „doctor clarissimus“.

Burley byl přitom filozofem, který byl v Čechách velmi populární. Jeho nejznámější sbírka „De vita et moribus philosophorum“, vycházející z Diogéna Laertia, je dodnes zachována v českých knihovnách a archivech ve 36 středověkých rukopisech a dočkala se nadto už ve 2. pol. 14. stol. staročeského překladu.²⁷⁾ Pro nás je důležité, že v majetku knihovny koleje Karlovy pražské univerzity, již byl Jenek od r. 1366 členem, byl i rukopis Burleyova komentáře k Politice, který je dnes nezvěstný. Svědčí o tom zápis v katalogu této knihovny, jenž byl pořízen krátce po r. 1370. Uvádí se tam: „Burley super Politicorum in papiris.“²⁸⁾ Zajímavá shoda je, že W. Burley v době svého pařížského působení (1310–1327) poslouchal na tamní univerzitě Petra Rogerii, jemuž později — snad i proto,

²³⁾ Holinka, *K dějinám l. c.*, s. 75, chybně uvádějící sign. IV E 19, soudí, že bylo v glose využito komentáře Albertova a Tomášova. Sám jsem tuto otázku neproověřoval.

²⁴⁾ Srovnával jsem podle lipského rkp. sign. 1413; shodný text je dochován ještě tamtéž, sign. 1445. — Za laskavé zapůjčení fotokopii rkp. 1413 děkuji dr. F. Šmahelovi, CSC.

²⁵⁾ Poprvé v tomto směru na Burleye upozornil M. Grabmann, *Methoden und Hilfsmittel des Aristotelesstudium im Mittelalter*, in: *Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Abt.*, Jhg. 1939, Hf. 5, s. 51–52.

²⁶⁾ Uvedený citát otiskl Grabmann, *Die mittelalterlichen Kommentare l. c.*, s. 32.

²⁷⁾ Srv. Anežka Vidmanová—Schmidtová, *Burleyovy Životy starých filosofů a jejich české překlady*, in: *Rozpravy ČSAV, řada spol. věd*, 72, 1962, seš. 7, 114 s. (Přehled u nás dochovaných rukopisů na s. 14–17, k čes. překl. s. 45 an.)

²⁸⁾ J. Bečka — E. Urbánková, *Katalogy knihoven koleje Karlovy university*, Praha 1948, s. 2, ordo VIII.

aby své odvážné dílo takto „zaštitil“²⁹⁾ — věnoval druhou redakci svého komentáře k Politice. To už byl Petr Rogerii papežem Klementem VI. Petr Rogerii byl však, jak známo, i vychovatelem Karla IV. Lze proto právem předpokládat, že znalost Burleye do Čech zprostředkoval buď Karel IV. nebo někdo z jeho družiny.³⁰⁾

Je rovněž nasnadě, že M. Jenek měl dobrou možnost se s Burleyovým komentářem seznámit, a již první srovnání textu Jenkova a Burleyova komentáře potvrdilo, že Jenek z Burleye vycházel, že za základ svého výkladu vzal toto dílo Burleyovo. Přesné a celkové porovnání textů je však značně ztíženo tím, že ani Jenkův, ani Burleyův komentář nebyly vydány tiskem. Burleyův výklad k Aristotelově Politice byl přitom ve středověku velmi rozšířen a počet jeho dodnes dochovaných dobových rukopisů převyšuje např. i počet rukopisů takového díla, jakým byl Marsiliův *Defensor pacis*.³¹⁾ Přesto se mu nedostalo zatím v kontextu vývoje politického myšlení této doby odpovídající pozornosti.³²⁾ V posledních letech se sice Burleyově filosofii věnovalo poměrně mnoho zájmu, avšak komentář k Politice, jak je pochopitelné u díla nevydaného, zůstal stranou. Vzhledem k tomu, že v těch studiích a statích, jež se z určitého hlediska Burleyovým výkladem Politiky zabývají, jsou opublikovány jen velmi krátké ukázky z tohoto rozsáhlého díla,³³⁾ bylo nutno srovnávat přímo rukopisně zachované texty.

Za základ byl vzat Burleyův text, uchovaný v rkp. *Wissenschaftliche Allgemeinbibliothek* v Erfurtu (*Amplonianische Handschriften-Sammlung*) sign. Q

²⁹⁾ Ve středověku to byl v podobných případech dosti obvyklý způsob. Burley, zastávající — jak ještě ukážeme — některé teze politického averroismu, se chtěl takto patrně zabezpečit před pronásledováním, jež postihlo např. jiného čelného představitele tohoto směru, Marsilia z Padovy. O Klimentovi VI. je známo, že odsoudil z díla tohoto „nejhoršího kacíře“ 240 tvrzení.

³⁰⁾ Srv. Vidmanová—Schmidtová, *Burleyovy Životy l. c.*, s. 43. — Dvěma redakcemi Burleyova komentáře se zabývala A. Maier, *Zu Walter Burleys Politik-Kommentar*, in: *Ausgehendes Mittelalter I*, Roma 1964, s. 93–99. (Poprvé uveřejněno 1947. Tento článek jsem neměl k dispozici.)

³¹⁾ Rukopisy v počtu 25 poprvé sepsal S. H. Thomson, *Walter Burley on Aristotle's Politics*, in: *Mélanges Auguste Pelzer*, Louvain 1947, s. 557–578 (na s. 564). Citovaný Lohrův soupis (II., *Authors G–I*, *Traditio* 24, 1968, s. 187) uvádí 36 rukopisů včetně neúplných a modifikovaných textů. Polské rukopisy děl W. Burleye sepsala Z. Włodek, *Les traités de Walter Burleigh dans les manuscrits des bibliothèques en Pologne*, *Mediaevalia Philosophica Polonorum* 11, s. 152–6.

³²⁾ To konstatuje právem Thomson ve výše citovaném článku z r. 1947 (srv. s. 562). Tak v rozsáhlých 6 svazkových dějinách středověkých politických teorií od R. W. a A. J. Carlyla (*A History of Medieval Political Theory in the West*, Edinburgh 1903–1936) není o Burleyovi ani zmínka. Thomson uvádí totéž i pro první vydání díla Lagardova (viz výše pozn. 9 a 14), v dalších vydáních některých svazků Lagarde přičinil o Burleyovi několik krátkých poznámek.

³³⁾ Kromě citovaných prací Grabmannových (*Methoden und Hilfsmittel a Die mittelalterlichen Kommentare*), kde je zejména v druhé z nich věnována podrobnější pozornost výstavbě textu a metodě výkladu a jsou uvedeny i krátké ukázky textu, citované práce Thomsonovy, jež rovněž uvádí drobné ukázky textu, je třeba připomenout ještě článek C. Martin, *Some Medieval Commentaries on Aristotle's Politics*, *History* 36, 1951, s. 29–44, kde se věnuje určitá pozornost Burleyovu komentáři zejm. ve vztahu ke komentáři Petra de Alvernia, a konečně citovanou práci Czartoryského, *Wczesna recepcja*, kde se autor Burleyovým komentářem zabývá na několika místech ve vztahu k polským pramenům a uvádí rovněž ukázky textu.

319, obsahující text Burleyův,³⁴⁾ a uvedený rkp. Praha UK VIII G 30 s textem Jenkóvým. Uvedený způsob samozřejmě neumožňuje vyslovit zcela definitivní soud. To bude možné až po kritické edici Burleyova díla (zejm. vzhledem k dvěma redakcím tohoto textu i množství rukopisných variant) a po edici celého rozsáhlého Jenkova výkladu.

Zatím lze říci, že Jenek se vcelku přidržuje struktury a členění Burleyova komentáře a přebírá — aniž cituje — doslova nebo téměř doslova celé rozsáhlé pasáže z jeho textu. To se týká komentáře ke všem osmi knihám Aristotelovy Politiky. Je to postup, jak jsme se již zmínili, ve středověku zcela obvyklý. Lze uvést ještě jeden příklad: V témže erfurtském kodexu sign. Q 319 je shodou okolností zapsán komentář Alberta Rickmersdorfa Saského k Aristotelově Etice Nikomachově. Tento vynikající filozof, Buridanův žák a stoupenec, rektor univerzity pařížské a první rektor univerzity vídeňské, jenž proslul zejm. v logice, matematice a filozofii přírody, postupoval v tomto komentáři naprosto obdobně jako Jenek Václavův, „nejbítější matematik“ a rektor univerzity pražské. Za základ svého komentáře k Etice si Albert Saský vzal rovněž Burleyův komentář k Etice Nikomachově, přidržel se rozčlenění a metody výkladu, jak je podal „doctor planus et perspicuus“ a opisoval bez uvedení prameně celé dlouhé pasáže Burleyova textu.³⁵⁾

Vraťme se však k Jenkovi: pražský mistr si Burleyův text, z něhož vyšel a jehož se ve svém výkladu přidržoval, v mnoha ohledech přizpůsobil, upravil, mnohé doplnil, mnohé naopak vynechal. Na začátku je vynecháno Burleyovo věnování Richardovi z Bury (včetně již citovaného vysvětlení, jak bude ve výkladu systematicky postupováno). To je zcela pochopitelné. Vynechán je však i následující přehled kvestií.³⁶⁾ Burley se tu pokouší spojit určitým způsobem svůj komentář podaný „modo expositionis“ s druhou obvyklou formou komentářů, postupujících podle vybraných kvestií, a podává napřed soupis 9 základních otázek I. knihy s udáním, na kterých místech soustavného výkladu jsou řešeny a jak.³⁷⁾ Jenkův výklad se připojuje, resp. začíná až po tomto přehledu, tam, kde Burley podává celkovou charakteristiku Aristotelovy Politiky a obsahový přehled všech

³⁴⁾ Text je zapsán na f. 25r—36v, 72r—128r a opis pochází z r. 1394. Srv. W. Schum, *Beschreibendes Verzeichnis der Amplonianischen Handschriftensammlung zu Erfurt*, Berlin 1887, 1010 s. — Je zde mou milou povinností poděkovat vedení i pracovníkům Wissenschaftliche Allgemeinbibliothek za umožnění přístupu k textu a pomoc při studiu v této knihovně.

³⁵⁾ To přesvědčivě prokázal G. Heidingsfelder, *Albert von Sachsen, Sein Lebensgang und sein Kommentar zur Nikomachischen Ethik des Aristoteles*, Münster 1925, zejm. s. 71—86 — kapitola „Methode und Technik im Kommentar zur Nikomachischen Ethik des Aristoteles“.

³⁶⁾ Rkp. Erfurt Ampl. Q 319, f. 21ra—21rb.

³⁷⁾ Např. „Prima questio, quod est servus movetur et solvitur tractatu primo, capitulo secundo... x... Nonā questio utrum oporteat artifices habere virtutes morales ad hoc, quod bene faciant opera sua, movetur et solvitur tractatu 3°, capitulo 3°, quod non in ea quod artifices, sed in quantum habent artificium respiciens generationem et vitam humanam.“ Rkp. Erfurt Ampl. Q 319, f. 25ra—25rb.

osmi dílčích knih tohoto spisu, přidává však na začátku navíc lemma ze začátku latinského překladu tohoto Stagiritova díla.³⁸⁾ Tato část textu souhlasí téměř doslovně.³⁹⁾

Potom výklad přistupuje k I. knize Aristotelovy Politiky. Burley podává napřed postupně přehled všech tří traktátů, do nichž traktování této knihy rozdělil, zatímco Jenek se zde omezuje jen na první traktát a přistupuje hned k I. kapitole 1. traktátu.⁴⁰⁾ Podobně vynechává Jenek opět rozpis všech tří kapitol 1. traktátu, k němuž potom Burley přistupuje, omezuje se na první kapitolu a začíná hned s výkladem první hlavní části (prima pars principalis primi capituli).

Mohlo by se zdát, že tyto Jenkovy vynechávky, zestručňující text, ale ponechávající základní logické třídění a členění, které Burley dovedl vlastně někde až ad absurdum a tak téměř k nepřehlednosti, jsou jen formální, třebaže jejich prospěšnost z hlediska přehlednosti a systematickosti výkladu je nesporná. Není tomu tak ale úplně ani v těchto případech. Burley připojuje na konci každé dílčí knihy dva shrnující, opakující přehledy: jsou to zaprvé tzv. „communes propositiones“, podané postupně podle probraných traktátů a jednotlivých kapitol,⁴¹⁾ za druhé „conclusiones“, podané ve stejném pořadí.⁴²⁾ Tyto souhrny Jenek neuvádí. Pozoruhodné je zejm. vynechání konklusí, o nichž bylo právem řečeno, že v nich — kromě členění, jdoucího až do jednotlivostí — spočívá těžiště Burleyova výkladu: „ve formulaci těchto conclusiones, jež výrazně zdůrazňují hlavní Stagiritovy teze, zdůvodňované s přibráním dalších aristotelských spisů... v tomto výkladu aristotelské Politiky, napsaném pro potřeby školy per modum commentii... nestojí v popředí samostatné stanovisko k problémům, ale vše je podřízeno postizení Aristotelovy intentio, (toho co je) sententia Aristotelis.“⁴³⁾

Ponechme zde stranou otázku, jak dalece je Burley opravdu tak věrným interpretem Aristotelových myšlenek; to by si vyžádalo zvláštní posouzení. Je však jisté, že zejména conclusiones shrnují určitým definitivním způsobem řešené otázky, pro něž se v textu objevují důvody pro i proti, jsou jakýmsi jednoznačně fi-

³⁸⁾ Incipit Jenkova komentáře zní: „QUONIAM OMNEM CIVITATEM VIDEMUS COMMUNITATE QUAMDAM EXISTENTEM ET OMNEM etc. Quia libri Politicorum materia sive subiectum est civitas, in qua est multitudo hominum sufficiens ad omnia exercenda, que ad vitam humanam requiruntur, civitatis autem forma est ipsa civium ordinatio, subiecti partes et passionis et partium passionis considerans. Et continet ille liber 8 libros parciales. In primo enim determinatur de primis partibus integrantibus civitatem, scilicet de domo et partibus domus perfecte cuiusmodi sunt dominus, servus, pater, filius, uxor et vir et ars acquirendi possessiones naturales et artificiales.“ Rkp. Praha UK VIII G 30, f. 110r.

³⁹⁾ Naprosto stejný přehled obsahu 8 knih podává i rkp. Kraków BJ 513, f. 45. Srv. Czartoryski, *Wczesna recepcja l. c.*, s. 189.

⁴⁰⁾ Srv. rkp. Erfurt Ampl. Q 319, f. 25rb; rkp. Praha UK VIII G 30, f. 110r. Podobně postupuje rkp. Kraków BJ 513, f. 45 [srv. Czartoryski, *Wczesna recepcja* s. 189]. Je zřejmé, že si zde tento anonymní krakovský komentář k I. knize Politiky bere vzor z Jenka a ne z Burleye.

⁴¹⁾ Rkp. Erfurt Ampl. Q 319, f. 33vb—34va.

⁴²⁾ Tamtéž f. 34va—34vb.

⁴³⁾ Grabmann, *Die mittelalterlichen Kommentare l. c.*, s. 36.

xujícím závěrem, jednoznačným zaujetím stanoviska. Jenek vynecháním těchto konkluzí ponechává nepochybně některé otázky více otevřené, sporné, diskutabilní, třebaže, na straně druhé, se dovede k některým problémům — jak ještě ukáže-me — vyslovit zcela jednoznačně.

Dodejme ještě, že pokud jde o tyto vynechávky, postupuje Jenek stejně v celém textu, ve všech osmi knihách. Tj. např. na začátku II. knihy opět vynechává „quaestiones secundi libri“ a úvodní přehled obou traktátů komentáře k této knize, uvádí jen obsah prvního, potom jen obsah I. kapitoly (namísto Burleyova přehledu 5 kapitol) a přistupuje hned k I. hlavní části I. kapitoly (Burley podává přehled všech 6 hlavních částí).⁴⁴⁾ Jenek tyto obsahové přehledy uvádí jen jednou, vždy až tam, kde příslušný traktát, kapitola, hlavní část začínají. Na konci knihy jsou opět vynechány „communes propositiones“ a zejména „conclusiones“ atd.

Obraťme však svou pozornost k formulačním a obsahovým — věcným rozdílům mezi oběma komentáři. I zde je třeba zdůraznit, že srovnávání pouze rukopisně zachovaných textů je velmi obtížné a lze zatím ukázat jen na několik příkladů. Definitivní řešení může přinést i zde jen vydání obou textů. Již dnes však lze říci, že ani zde se Jenek nepřidržel důsledně Burleyova textu, z něhož sice vycházel, ale často jej modifikoval, měnil, doplňoval výklad četnými samostatnými úvahami, nebo naopak některé pasáže Burleyova komentáře vypouštěl. Tak např. v I. kapitole I. knihy nahrazuje Burleyův výklad o obci — státu a jejím účelu rozsáhlejším výkladem vlastním, kde se dovolává Aristotelovy Etiky Nikomachovy. Na rozdíl od Burleye, který zde zdůrazňuje soběstačnost obce a její účel spatřuje spíše v zabezpečení potřeb k dobrému životu člověka, zdůrazňuje na tomto místě Jenek, že obec nebo společenství obce je nejprřednější mezi ostatními společenstvími, neboť tvoří určitý celek, a jako je každý celek, jenž v sobě zahrnuje něco jiného, přednější než toto zahrnuté, tak i společenství obce — čímž je míněno jak město, tak království, jak Jenek zdůrazňuje — je nejprřednější a zahrnuje nejprřednější dobro, neboť směřuje k dobru obecnému, které je lepší než prospěch jednotlivce.⁴⁵⁾

⁴⁴⁾ Rkp. Erfurt Ampl. Q 319 f. 34vb—35ra; rkp. Praha UK VIII G 30, f. 120r.

⁴⁵⁾ Uvádím zde podstatnou část těchto pasáží: Jenek Václavův rkp. Praha UK VIII G 30, f. 110r: „Sciendum est ergo cum dicit littera OMNES ALIAS CIRCUM- PLECTENS, manifestat, quod civitas sit principalissima inter alias communitates, quia ipsa est quoddam totum. In omnibus autem totis talis ordo invenitur, quod illud totum, quod in se includit aliud, est principalius illo incluso, sicut patet de pariete, qui est quoddam totum et domus est etiam totum, quod includit parietem, igitur domus est principalius totum et sic de aliis. Modo civitas est tale totum, in quo includuntur domus, vici etc. Igitur communitas politica est principalissima et est coniectrix principalissimi boni, quia intendit commune bonum, quod est melius bono unius ut patet primo Ethicorum. Et intendit hic per civitatem indifferenter civitatem et regnum.“

W. Burley, rkp. Erfurt Amp. Q 319, f. 25va: „Ideo finis civitatis est optimus et est per se sufficiencia ad bene vivere. In civitate namque potest homo invenire sufficienciam ad vitam et ad regimen virtuosum, quam in aliis communitatibus non potest invenire, ut in communitate domus vel loci. Non enim potest homo invenire in una domo

Dále v textu doplnil Jenek k Aristotelovu výkladu, znejícím: „Ti, kdo mají zato, že není podstatného rozdílu mezi politikem, králem, hospodářem a pánem, nemluví správně...“⁴⁶⁾ rozsáhlý vysvětlující text, který Burley nemá. Rozlišuje zde v obci (resp. království) mezi královskou formou vlády, kdy ten, kdo vládne, má plnou moc, a formou „politickou“, kdy ten, kdo je v čele, má moc omezenou podle určitých zákonů obce. Podobně vlada v domě je buď pánova (regimen dispoticum), kde pán vládne svým služebníkům (poddaným), nebo hospodářova (regimen yconomicum), jež spravuje to, co přísluší celé rodině, v níž nejsou jen služebníci, ale i děti. Jenek dále podrobně vysvětluje, že někteří filozofové se domnívají, že tyto druhy vlád se liší jen co do velkého nebo malého počtu těch, jimž se vládne, ale ne co do druhu, a uzavírá — zde se opět připojuje k Burleyovi — že menší a větší počet lidí se sice co do druhu neliší, avšak co do druhu se liší vlada obcí a vlada domem, neboť co do druhu je jiné uspořádání lidí ve vztahu k vládnoucímu v království, jiné ve městě, jiné v domě. Proto se tato společenství liší i co do druhu.⁴⁷⁾

Oba podané příklady věcných doplňků, jimiž Jenek buď modifikuje, nebo rozvíjí a dále samostatně doplňuje Burleyův výklad, jsou vzaty ze samého začátku textu, z prvního rukopisného folia tohoto rozsáhlého díla. Jenek obdobně postupuje i v celém dalším průběhu svého výkladu. Uvedme alespoň ještě jeden příklad: Na začátku IV. knihy je podávána definice politické vědy. Jenek nepřebírá text

vel in uno loco omnia, que requiruntur ad bene vivere hominis, sed magis in civitate. Quod deficit in una domo vel in uno vico, invenitur in alia domo vel in alio vico. Et intelligit hic per civitatem indifferenter civitatem et regnum.“

⁴⁶⁾ Aristoteles, *Politica* 1252 a 8; čes. překlad A. Kříže, Praha 1939, s. 1.

⁴⁷⁾ Rkp. Praha UK VIII G 30, f. 110v: „Unde pro intentu littere sciendum, quod duplex est communitas omnibus manifesta, scilicet civitas et domus. Civitas autem duplici regimine regitur, scilicet regali et politico. Regimen autem regale est, quando ille, qui preest, habet plenariam potestatem, sed politicum, quando ille, qui preest, habet potestatem coartatam secundum leges aliquas civitatis. Similiter duplex est regimen domus, scilicet dispoticum, et tale est, quo dominus principatur servis suis, yconomicum autem est, quo aliquis procurator vel dispensator procurat ea, que pertinent ad totam familiam, in qua continentur non solum servi, sed etiam liberi. Modo quidam posuerunt, quod ista regimina non differunt specie, sed solum multitudine et paucitate. Et ratio fuit eorum ista, quia illa, que solum differunt paucitate et multitudine, non differunt specie, quia multa et pauca non diversificant speciem. Sed sic est de predictis regiminibus. Patet, quia si enim communitas, que regitur, sit paucorum, ut in vera domo, ille, qui preest, dicitur pater familias, ad quem pertinet principatus seu regimen dispoticum. Si autem sit plurimum, ut quod contineat servos et liberos, ille, qui preest, dicitur yconomicus. Si autem sit communitas non solum unius domus sed plurimum, ut unius civitatis, tunc ille, qui preest, dicitur rex, si preest simpliciter, si autem non simpliciter preest, sed secundum leges aliquas, dicitur tunc illud regimen politicum. Ex quibus patet, quod 4^{or} sunt principatus, scilicet politicum etc. et secundum hoc sunt 4^{or} principantes etc. Sciendum est, quod licet maior et minor multitudo hominum non differant specie, tamen regimen civitatis et domus differunt specie, quia multitudo vel paucitas sunt materialia communitatis, in illis autem communitatibus est quoddam formale, scilicet ordinatio vel habitudo hominum ad presidentem et principantem. Et quia alia est ordinatio hominum secundum speciem ad principantem in regno et alia ad principantem in civitate vel in domo, ideo ille communitates differunt specie.“

Burleyův, ale snaží se o výměr vlastní. Politická věda (scientia politica) má zkoumat, jak Jenek uvádí, která je nejlepší ústava. Všechny vědy a umění, jejichž obor tvoří předměty určitého rodu, mají zkoumat to, co je z tohoto rodu nejlepší. Předmětem politické vědy je ústava, má tedy zkoumat, která ústava je nejlepší, podobně jako medicína, jejímž předmětem je zdraví, má zkoumat, které je nejlepší zdraví, třebaže ho nikdo nemůže mít či dosáhnout.⁴⁶⁾

Na tomto místě je snad možno předběžně shrnout: Třebaže je Jenkova závislost na Burleyově komentáři naprosto nesporná, vznikl zde přesto nový text, který by bylo možno přibližně nazvat: „Commentarius Iohannis Wenceslai de Praga in octo libros ‚Politiorum‘ Aristotelis secundum expositionem Gualteri Burlaci“. Z hlediska problematiky, traktované v tomto díle, je totiž pro nás důležité, že Jenek znalost na svou dobu vynikajícího výkladu (v erfurtském rukopisu je právem charakterizován jako „commentum valde bonum“) k nám zprostředkoval a seznámil s touto problematikou ve výkladech univerzitní obec pražskou a české prostředí vůbec. Ukázali jsme na samostatnost Jenkova přístupu, na to, jak Burleyovy podněty dále rozvíjel a domýšlel. Tím zajímavějším se jeví poznání celé problematiky, traktované v tomto komentáři. Je samozřejmé, že to představuje náročný úkol, který bude možné splnit postupně až na základě důkladného obsahového rozboru celého textu a jeho srovnání s příslušnými díly, která u nás i v dalších vědeckých střediscích (ale někdy už i mimo ně) v souvislosti se sociálním, ekonomickým i politickým vývojem feudální společnosti té doby vznikala a popř. zpětně do určité míry společenský vývoj ovlivňovala. Naznačme zde však alespoň některé možnosti.

★

Při posuzování obsahových – věcných otázek je v první řadě třeba vzít v úvahu, že rámec Jenkova uvážování, výčet otázek a pojednávání problémů byl dán Aristotelovým textem, z něho – s použitím Burleyovy expozice téhož textu – komentátor důsledně vycházel jako ze základu. Pozoruhodné je, že v Jen-

⁴⁶⁾ Burleyovu definici z přísl. místa komentáře, vztahujícího se k Aristotelovu textu 1288 b 21 otiskl Thomson, *Walter Burley l. c.*, s. 578 na základě rkp. Oxford Balliol Coll, 95, f. 187va. Jenkův odlišný výměr či definice zní: „Et ponitur conclusio 3a (recte 1a) huius libri, quod ad scienciam politicam pertinet considerare, que est optima policia. Probatür sic: omnes artes et sciencie, considerantes aliquod genus subiectum, habent considerare optimum illius generis et oportet considerare ipsum secundum quod diversimode participatur ab aliis illius generis. Sed sciencia politica considerat policias, est enim policia tamquam de genere subiecto, ergo ad scienciam politicam oportet considerare de optima policia. Minor huius rationis patet et maior exemplariter declaratur sive inductive sic: Sciencia medicinalis, quia est de sanitate tamquam de subiecto, ideo habet considerare, que est optima sanitas, licet nullus posset eam habere vel consequi. Habet etiam considerare, qualiter sanitas diversimode participatur, ut qualiter aliqua per attributionem dicuntur sana. Et sic de omnibus aliis scienciis factivis et activis, ut ars exercitativa considerat, que et qualis exercicio cui et quali corpori conveniat...“

kově komentáři – podobně jako v Burleyově – prakticky chybí jakékoliv odkazy na další literaturu ve středověku obvyklou, např. na bibli, tzv. církevní otce atd.,⁴⁹⁾ kterou řada tehdejších filozofů běžně používala a uváděla i při řešení čistě filozofických nebo i logických otázek (např. i pokrokoví myslitelé jako byli např. M. Stanislav ze Znojma, M. Jeroným Pražský, v Anglii J. Wyclif atd.). I to je zřejmě dáno do určité míry rámcem Aristotelova textu, ale zároveň v tom lze spatřovat i projev určité tendence oddělovat důsledně filozofii a teologii, rozlišovat, kdy se mluví „filozoficky“ a kdy „teologicky“. Tato tendence byla velmi výrazná právě v averroistickém proudu, kde nabyla vyhraněné podoby teorie dvojí pravdy, ale lze ji doložit i v jiných racionalisticky orientovaných směrech středověkého myšlení (např. u Buridana).⁵⁰⁾

Dále je třeba se zmínit o tom, že transposice Aristotelova textu, vzniklého ve starověku a odrážejícího poměry antické otrokářské demokracie a jiných tehdejších vládních forem, do zcela odlišných společensko ekonomických podmínek feudální ho prostředí, vyvolávala řadu potíží s vysvětlením pojmů, jež svůj obsah buď ztratily, nebo zcela či zčásti změnily.⁵¹⁾ Prvním takovým pojmem je „polis“, objevující se hned v první větě Aristotelova textu a přeložený Moerbeckem „civitas“. Označoval typický řecký městský stát a – jak jsme se již zmínili – Jenek považoval za nutné vysvětlit, že Aristotelés tímto pojmem rozumí jak město, tak království (et intendit per civitatem indifferenter civitatem et regnum).⁵²⁾ To je třeba mít na zřeteli při pokusu o interpretaci mnohých míst tohoto komentáře, kde řada Aristotelových pojmů i názvů institucí dostává v něčem nový, dalo by se říci feudální obsah.

Tak např. „servus“ není vždy starověkým otrokem, ale v určitých souvislostech i feudálním poddaným či služebníkem pánovým. V otázce poddanství (otroctví) se také výklad Jenkův a Burleyův, zdůrazňující přirozenost rozdělení na pány a poddané (otroky), přidrzuje jak některých pasáží Aristotelova textu, tak nepřekračuje vcelku daný rámec feudálního společenského řádu, třebaže se připouští,

⁴⁹⁾ Např. je v této souvislosti překvapující, že necituje ani Aurelia Augustina, víme-li, že Jenek jeho díla vlastnil.

⁵⁰⁾ Na tuto tendenci u Buridana výstižně poukázal J. B. Korolec, *Filozofia moralna Jana Burydana*, Wrocław 1973, 220 s.

⁵¹⁾ S těmito problémy se střetl už první anonymní překladatel tohoto díla do latiny, který přeložil první tři knihy a ponechal řadu pojmů v řečtině. G. de Moerbecke, který překlad těchto tří knih zrevidoval a nově přeložil zbývajících 5 knih, sice pro některé pojmy našel latinské ekvivalenty, jiná slova však rovněž ponechal v řeckém znění. Překládal přitom „de verbo ad verbum“ a dosti těžko srozumitelný text, který tak vznikl, kladl značné nároky na soudobé čtenáře i komentátory. — Starší neúplný překlad byl objeven v rámci soupisové akce „Aristoteles latinus“. Srv. G. Lacombe, *Aristoteles Latinus, Codices*, t. I, Paris 1957², s. 74 an. K překladům Aristotelovy Politiky srv. též Grabmann, *Die mittelalterlichen Kommentare l. c.*, s. 8 an.

⁵²⁾ Viz výše pozn. 45. — Adekvátní vystižení tohoto pojmu činí ostatně potíže až do současnosti. Starší český překlad Aristotelovy Politiky P. Vychodila (Praha 1895) používá vesměs „stát“, A. Kříž překládá „obec“.

opět v duchu Aristotelova výkladu, že ti, kdo odporují názoru, že někteří lidé jsou od přirozenosti poddanými, a říkají, že žádné poddanství (otroctví) není přirozené a spravedlivé, mluví určitým způsobem správně.⁵³⁾ Na jiném místě však -- tam, kde se ve smyslu Aristotelovy „polis“ hovoří o rovnoprávných občanech a kde si snad Jenek (i Burley) představují společenství rovnoprávných občanů soudobého středověkého města (civitas) -- se tato otázka posuzuje zcela jinak:

Aristotelés vymezuje pojem občana a obce a podrobněji se zabývá otázkami rovnosti a nerovnosti, otázkou, kdo má vládnout a kdo se má na vládě podílet a v souvislosti s tím problémem vzájemného vztahu mezi vládnoucími a zákonem ve III. knize *Politiky*. Ukázali jsme již, že averroista Siger z Brabantu položil důraz na vládu zákonů a že tato jeho téze zanechala u současníků hluboký dojem. Jenek, vycházející z komentáře Burleyova, se tímto problémem podrobně zabývá ve 2. a 3. kapitole posledního traktátu III. knihy v návaznosti na Aristotelův text, začínající slovy „Začátkem zkoumání jest otázka, zda by bylo lépe, aby vládl nejlepší muž či nejlepší zákony.“⁵⁴⁾ Aristotelés uvádí napřed důvody pro vládu jedince, potom pro vládu zákonů, avšak otázku ponechává otevřenou a přechází k úvaze, zda „má vládnout jeden nejlepší nebo všichni“. Jenek zde věrně reprodukuje Aristotelovy názory.⁵⁵⁾ Stagirita se k původně postavené otázce dostává v dalším výkladu, v textu, jenž začíná slovy „Některým se zdá, že není ani přirozeno, aby jeden vládl nad všemi občany tam, kde se obec skládá ze stejných.“⁵⁶⁾

Jenek napřed připomíná, že se zde Aristotelés vrací k uvažování, zda je lepší, aby vládl král nebo zákon, nebo oba. Opakuje Aristotelův argument, že je lepší, aby vládl zákon než král, a pokračuje: vláda má být podle zákona, neboť za předpokladu rovnosti občanů, jak přirozené, tak pokud jde o postavení, je nespravedlivé, aby se podíleli na statcích nerovným způsobem. Jestliže jeden z občanů nemá více vrozené vlohy k tomu, aby vládl, ani aby byl poddaným, je třeba a je spravedlivé, aby se občané ve vládě vyrovnali, což se bude díti postupně na základě rovnosti a podle správného řádu. Řád je však zákon. Mají tedy vládnout podle zákona, zákon je to, čím se musí řídit, podle správnosti zákonů mají soudit jako jejich služebníci a strážci (observatores et ministri legis). Zákon je totiž nad nimi, přičemž se zákonem rozumí všeobecný řád -- všeobecná správnost (rectitudo

⁵³⁾ „... quod illi, qui dicunt contraria in hiis, que dicta sunt, scilicet, quod aliquis sit servus secundum naturam, dicentes, quod nulla servitus sit naturalis et iusta; non est difficile videre, quod aliquomodo recte dicerent.“ Rkp. Praha UK VIII G 30, f. 114r.

⁵⁴⁾ „Principium autem inquisitionis est hoc, utrum expedit magis ab optimo viro regi, vel ab optimis legibus“ — Aristoteles, *Politica* 1286 a 7; cit. čes. překlad A. Kríže s. 106.

⁵⁵⁾ Rkp. Praha UK VIII G 30, f. 137v; téměř shodné s Burleyem, rkp. Erfurt Ampl. Q 319, f. 84vb.

⁵⁶⁾ „Videtur autem quibusdam, neque secundum naturam esse, quod dominus sit communium civium unus, ubi consistit ex similibus civitas“ — Aristoteles, *Politica* 1287 a 8; cit. čes. překlad Krížův s. 109.

generalis). A tak se ukazuje, že má vládnouti zákon, a je možno učinit závěr, že zákon má vládnouti prostě — bez všeho dalšího (simpliciter principari).⁵⁷⁾

Tuto myšlenku rozvíjí Jenek dále a vysvětluje, co jest zákon: jsou to obecné zákony ustanovené lidmi a správnost soudícího rozumu (rectitudo intellectus iudicantis) bez jakéhokoliv přimíšení smyslových žádostí. V případech určených ustanoveným zákonem a v těch, kde se dá tento zákon použít, má se soudit podle zákonů ustanovených lidmi. V ostatních případech se má soudit podle čistého rozumu (secundum intellectum purum) bez přimíšení smyslových žádostí. A takový rozum je možno charakterizovat jako zvláštní zákon (lex particularis). Zákon má tedy vládnout prostě — bez všeho dalšího, přičemž se zákonem rozumí jak zákon obecný, ustanovený lidmi, tak zákon zvláštní.⁵⁸⁾

Na tomto místě se náš komentátor dovolává přímo Aristotela (většinou uvádí z Aristotela jen lemmata o dvou až třech slovech, udávající začátek textu, k němuž následuje výklad komentáře). Píše: „Proto říká v textu Aristotelés: ‚Ten tedy, kdo káže, aby vládl zákon, káže, jak se zdá, aby vládl jenom bůh a rozum. Kdo však žádá, aby vládl člověk, přidává ještě zvíře, poněvadž spojuje živočišný ráz smyslového života s rozumem. A potom říká, že ‚zákon jest rozum bez žádostiivosti‘.“⁵⁹⁾

Jenek pak na konci výkladu k III. knize uzavírá, že králem je ten, kdo žije podle rozumu a jako ztělesnění nejsprávnějšího zákona. Ten však, kdo se v něčem pro vášnivou žádostivost smyslů od toho odkloní, ihned ztrácí jméno krále.

⁵⁷⁾ „... magis secundum legem debet esse principatus, quoniam supposita equalitate civium tam secundum naturam, quam secundum dispositionem, iniustum est eos bonis inequaliter participare... Cum ergo civium equalium unus non sit magis natus ad principari vel subici quam alter, oportet in principando adequari et ad medium reducere, quod est iustum, quod fit, si successive equaliter principantur et fit secundum ordinem rectum. Ordo autem est lex, ergo secundum legem debent principari. Ordo autem existens instituit eos, ergo lex est directiva eorum et ipsi sunt ministri legis. Si autem secundum rectitudinem legis instituuntur, debent secundum rectitudinem legis iudicare ut legis observatores et ministri. Lex enim super eos est, intelligendo per legem rectitudinem generalem. Et sic apparet, quod lex debet principari. Et potest poni conclusio 18a, quod lex debet simpliciter principari.“ — Rkp. Praha UK VIII G 30, f. 138r—138v.

⁵⁸⁾ „Sciendum, quod Philosophus vult hic ex intencione, quod lex debet principari simpliciter, accipiendo legem communiter pro legibus universalibus ab hominibus institutis et pro rectitudine intellectus iudicantis absque aliqua admixtione appetitus sensitivi. Unde in casibus determinatis a lege instituta et in illis, quorum determinatio haberi potest per leges institutas, iudicandum est secundum leges institutas ab hominibus. In aliis autem casibus, qui per legem institutam non possunt terminari, iudicandum est secundum intellectum purum absque admixtione appetitus sensitivi. Et talis intellectus potest dici et dicitur lex particularis. Igitur lex simpliciter principari debet, accipiendo legem communiter pro lege universali ab homine instituta et pro lege particulari.“ — Rkp. Praha UK VIII G 30, f. 138v.

⁵⁹⁾ „Unde dicit Philosophus in textu: ‚Qui quidem intellectum iubet principari, videtur iubere principari deum et leges, qui autem hominem iubet principari, apponit et bestiam, quia coniungit brutalem sensitivi cum ratione. Et postea dicit, quod ‚sine appetitu intellectus est lex‘.“ — Rkp. Praha UK VIII G 30, f. 138v. Cf. Aristoteles, *Politica* 1287 a 30sq.; cit. čes. překlad s. 109.

A tak mnozí jsou sice ctěni jako králové, avšak popravdě nejsou králi, ale tyranové.⁶⁰⁾

Tyto pozoruhodné pasáže jsou převzaty téměř doslovně z Burleyova komentáře.⁶¹⁾ Jenek jen na některých místech text ještě o něco více zdůrazňuje (např. navíc opakuje, že „lex debet simpliciter principari“, vynechává Burleyovo „prout possibile“ apod.). Burley sám si byl patrně dobře vědom nebezpečnosti některých svých závěrů, a proto připojuje na jednom místě III. knihy (v pasáži která bezprostředně předchází citovaným úvahám) jakési captatio benevolentiae, kde píše: „důvěrná láska občanů ke králi a důvěrná svornost mezi občany činí království nejsilnějším, jak je dnes zřejmé o králi Anglie (tj. Eduardu III.), díky jehož vynikající ctnosti je největší svornost mezi anglickým lidem, neboť každý je spokojen se svým místem pod králem“.⁶²⁾

Dalo by se očekávat, že Jenek, který doslova uvádí věty bezprostředně této pasáži u Burleye předcházející, obmění na tomto místě text ve prospěch českého krále a císaře římského Karla IV. Avšak Jenek tuto pasáž zcela vynechal. I v tom lze snad spatřovat určitý doklad o relativně tolerantním duchu, který vládl na pražské univerzitě doby Karlovy (ale i mimo ni — viz vztah Karel IV. — Milíč) a umožňoval přicházet a vystupovat s názory, jež by si v jiném kontextu bylo jen těžko představit.

Je nesporné, že Burleyův komentář, z něhož Jenek vyšel, patřil ve své době k pozoruhodným progresivním dílům, a právě v otázce zákona a vládců i závaznosti zákona pro vládců i krále rozvíjí nepochybně některé myšlenky tzv. politického averroismu, s nimiž kdysi přišel Siger z Brabantu a na něž navázali Dante a Marsilius z Padovy. Výjimečnost Burleyových a Jenkových myšlenek vyplývá i ze srovnání s jinými současnými i staršími komentáři k témuž Aristotelovu textu. Tomáš Akvinský, jehož komentář končí na začátku III. knihy, k výkladu tohoto místa již nedošel. Petrus de Alvernia, který jeho komentář dokončil, pojednává tuto otázku velmi akademicky, a i když v průběhu výkladu uvažuje obě možnosti, dochází nakonec k opačnému závěru, že totiž „melius est principari bonum virum quam legem“.⁶³⁾ Oytův pražský komentář k Politice je zcela struč-

⁶⁰⁾ „Item sciendum, quod rex simpliciter et principaliter dicitur rex, qui vivit secundum intellectum et rationem et ideo ut lex rectissima. Ideo si per passionem reflectitur appetitus sensitivus in aliquo, statim amittit verum nomen regis. Et sic multi honorantur reges, qui secundum veritatem non sunt reges sed tyranni, Et sic finitur liber tercius.“ — Rkp. Praha UK VIII G 30, f. 139v.

⁶¹⁾ V rkp. Erfurt Ampl. Q 319 se nacházejí na f. 84vb—87ra.

⁶²⁾ „... et propter intimam dilectionem civium ad regem est intima concordia inter cives et est regnum fortissimum, sicut hodie patet de rege Anglorum, propter cuius excedentem virtutem est maxima concordia in populo Anglicano, quia quilibet est contentus de gradu suo sub rege.“ — Citát uvádí Thomson, *Walter Burley l. c.*, s. 577—578 na základě rkp. Oxford, Balliol Coll. f. 183vb—184ra. Text se vztahuje k pasáži Aristotelovy Politiky 1284 b 33, která je traktována v Jenkově komentáři v rkp. Praha UK VIII G 30 na f. 136v.

⁶³⁾ Komentář Petra de Alvernia vydán in: Thomas Aquinas, *In octo libros Politicorum Aristotelis expositio*, ed. R. M. Spiazzi, Taurini 1966. Srv. zejm. s. 179—182.

ný a řešení této otázky se vyhýbá.⁶⁴⁾ Nejvíce se přibližuje Burleyovu a Jenkovu řešení rozsáhlý komentář Buridanův, sepsaný v kvestiích, třebaže jinak tyto komentáře nevykazují na sobě žádnou závislost. Buridan řeší tyto otázky ve 4. kvestii III. knihy, jež zní: „Utrum melius sit civitatem regi bono principe sine lege quam bona lege sine principe: hoc est, utrum sit melius, quod civitas regatur per bonum principem quam per bonum legem.“ Je však rovněž mnohem opatrnější než Burley a Jenek, jakkoliv jeho pojednání těchto otázek vyvolalo obdiv badatelů, kteří se Buridanovou politickou teorií zabývali a spatřovali v ní — ne zcela bez důvodu — jeden ze zdrojů novověkých politických teorií (např. už J. J. Barthelémy — St. Hilaire). (K větší známosti Buridanova textu nepochybně přispělo, že byl od konce 15. stol. opakovaně vydán tiskem.) Buridan probírá důvody pro a proti a dochází ke dvěma protichůdným závěrům. Conclusio prima uzavírá, že je lepší, aby vládl kníže, conclusio secunda zní: „temporibus modernis simpliciter melius est civitatem regi bona lege sine principe quam quocumque principe sine lege“.⁶⁵⁾

Není sporu, že Burleyův a Jenkův přístup k sociálně politickým teoriím je racionalistický, a bylo-li naznačeno, že je projevem tendencí tzv. politického averroismu, lze snad tento předpoklad potvrdit i tím, že oba tyto myslitelé projevovali i ve svých dalších spisech sympatie s tímto heterodoxním směrem středověkého myšlení, přejímali některé teze latinských averroistů i v dalších filozofických disciplínách. Milan Mráz osvětluje tuto problematiku na Jenkově komentáři k Aristotelovu spisu *De anima*. Nedávná edice Burleyova komentáře k témuž Aristotelovu dílu prokázala pak jasnou averroistickou orientaci i u tohoto autora, počítaného dříve spíše za přívržence realismu a stoupence J. Dunse Scota.⁶⁶⁾ I zde se tak, myslím, potvrzuje, že vývoj sociálního a politického myšlení není možno odtrhnout ani od vývoje filozofie jako celku — progresivní teorie společenské totiž velmi úzce souvisejí s progresivními názory v oblasti logiky, filozofie přírody atd. a jsou často nejen spojeny osobnostmi svých tvůrců, ale jsou i projevem téhož racionalistického přístupu ke skutečnosti a aplikací stejných principů,⁶⁷⁾ ani od vlastního ekonomického a sociálního vývoje feudální společnosti, kde tyto teorie vznikají a v určitých konkrétních podmínkách sehrávají svou progresivní roli.

Bylo by velice zajímavé sledovat další působení Jenkova díla na pražském vy-

⁶⁴⁾ Srv. rkp. Leipzig UB 1413, f. 165ra—165rb.

⁶⁵⁾ Citováno podle vydání Johannes Buridanus, *Questiones politice super octo libros Politicorum Aristotelis conjecte*, Parisius 1513, f. 34rb—35ra. Konkluse na f. 34vb.

⁶⁶⁾ Gualterus Burlaeus, *Commentarium in De anima*, et. M. Tonello, Louvain 1970. Srv. stručnou zprávu o této edici in: Bulletin de philosophie médiévale 13, 1971, s. 115.

⁶⁷⁾ J. Kudrna, *Stát a společnost l. c.*, s. 149, ukazuje velmi názorně na příkladu Marsilia z Padovy, jak tento myslitel aplikuje metodické principy a kategorie, převzaté z Aristotelových přírodně filozofických spisů, např. Fyziky, na společnost.

sokém učení⁶⁸⁾ i jeho vliv na další vědecká střediska té doby,⁶⁹⁾ popř. směrem k novověkým politickým teoriím. To by si vyžádalo další samostatnou práci.

Není však možné nepoukázat závěrem alespoň na některé možné souvislosti Jenkova díla s ideovým vývojem české společnosti doby předhusitské a husitské, které z četby Jenkova textu více či méně vyplývají, třebaže by i zde jejich prověření vyžadovalo další podrobnou práci.

Jenkovo opakované zdůrazňování toho, že zákon má vládnouti prostě, že vládci jsou služebníci a strážci zákona, který je nad nimi, jeho pojetí zákona jako všeobecného řádu (*rectitudo generalis*), zdůraznění úlohy rozumu v zákonné normě (*rectitudo intellectus iudicantis*) i toho, že rozhodující je čistý rozum (*intellectus purus*) bez přimíšení lidských smyslových žádostí, implikuje mnohé podobnosti s pojetím Jenkova současníka M. Matěje z Janova. Ten ve svém stěžejním díle „*Regulae Veteris et Novi Testamenti*“, sice se zcela jinou argumentací — Mistr pařížský Matěj z Janova se snaží zcela záměrně oprostít své dílo od učeného aparátu, který však velmi dobře a důvěrně znal — dochází k mnoha podobným závěrům. V prvních dvou knihách „*Regulí*“ podává 12 pravidel k rozlišení „pravého a lichého křesťanství“. Ve třetí knize vytyčuje pravidlo třinácté, dle autora nejdůležitější, podle něhož se má řídit život lidí. Tato „*regula generalis, principalis*“ — „první pravda“ byla vepsána každému člověku v rozum přirozeným způsobem, takže člověk může dostatečně ovládati sebe i spravedlivě posuzovati jiné lidi. První pravda tvoří jedinou zákonnou normu, již se mají všichni spravovat. Tato *regula generalis — principalis* je absolutním kritériem, závaznou směrnicí, zbavenou „*lidských nálezků*“. Všichni se jí mají spravovat a dává možnost posuzovat kriticky vrchnosti, zda vládnou a žijí ve shodě s ní. Je známo, že v tomto smyslu je „první pravda“ — „*regula generalis*“ M. Matěje z Janova i přímým genetickým předchůdcem husitského „zákona boží-

⁶⁸⁾ Záhy po Jenkovi píše komentář k Aristotelově *Politice* německý profesor pražské univerzity, děkan artistické fakulty v r. 1388 Conradus de Steynsberg dictus de Vormacia. Je uchován v rkp. Wrocław BU IV Q 51 z konce 14. stol. (f. 21va—55vb). Srv. Czartoryski, *Wczesna recepcja l. c.*, s. 166. Tento text by bylo třeba podrobně prozkoumat, právě tak jako další pražské komentáře, zejm. komentář k *Politice* zapsaný v rkp. Praha UK X F 18, zapsaný kol. r. 1454. Vykazuje jistou příbuznost s Jenkovým textem. — Uvedenou problematiku lze sledovat až do Husa a husitství, třebaže se zde pak projevuje už i vliv Wyclifův. Tak v Husově kvodlibetu z r. 1411 je zařazena kvestie: „*Utrum expeditius sit communitatem regi secundum legem Dei a iudicibus quam secundum legem civilem a regibus vel e contra*“, převzatá z Wyclifova *De civili dominio*. Na kvodlibetu však nebyla diskutována. Srv. J. Kejř, *Stát, církev a společnost v disputacích na pražské universitě v době Husově a husitské*, in: *Rozpravy ČSAV, řada spol. věd*, 74, 1964, seš. 14, s. 43. Kejř tamtéž upozorňuje i na kvestii „*Utrum melius est policiam regi optimo rege quam optima lege vel e converso*“ z rkp. Praha UK VIII E 5, f. 7b—8b, uvádějící důvody pro a proti konečnému řešení.

⁶⁹⁾ Za prozkoumání by např. stálo, zda rkp. Kraków BJ 513 a 675, obsahující komentáře k *Politice*, stojící pod Burleyovým vlivem, nejsou spíše zprostředkovány Jenkovým textem, jak se zdá při srovnání některých ukázek, jež z těchto rukopisů otiskl Czartoryski, *Wczesna recepcja l. c.*, s. 183 an.

ho“.⁷⁰⁾ Neukazuje se tu však i daleko užší souvislost mezi M. Jenkem a M. Matějem? Neznamena to, že mezi univerzitou doby Karlovy a sociálně kritickým proudem Husových předchůdců jsou daleko těsnější svazky, než se někdy soudilo?

Uvedme ještě jeden příklad: použití kriteria zákona na vládce ústí u Jenka v požadavek, aby král žil podle rozumu a jako ztělesnění nejsprávnějšího zákona. Takový král, který se v něčem pro vášnivou žádostivost smyslů od toho odkloní, podle Jenka ihned ztrácí jméno krále. I zde je zákona použito jako normy, jež dává možnost kriticky posuzovat vrchnost. V zárodečné podobě — ale opět s jinou argumentací — nacházíme tuto myšlenku i u Milíče a ukázali jsme již na pojetí Matěje z Janova. Je známo, že v Husově učení se tato otázka stala klíčovou, a je známo i to, jakou úlohu v tom sehrála teorie Wyclifova. Ale není zde přece jen také užší spojitost mezi M. Husem a M. Jenkem, víme-li nadto, že Hus, odchovanec pražské univerzity, si zachoval Jenka v dobré paměti? Vzpomeňme závěrem alespoň Husovy argumentace, kterou neváhá použít ani na kostnickém koncilu tváří v tvář králi Zikmundovi: „Ano, ani král není králem před Bohem, je-li ve smrtelném hříchu.“⁷¹⁾

Všechny tyto problémy si zaslouží ještě podrobnější osvětlení. Již nyní lze však snad uzavřít, že dosud prakticky neznámý a téměř zapomenutý český profesor pražské univerzity Karlovy doby M. Jenek Václavův z Prahy dal svým dílem, komentářem k Aristotelově *Politice*, podněty, jež spolu s mnoha dalšími — rozvinuty v širokém sociálně kritickém proudu na univerzitě i mimo ni — vedly ve spojitosti se společensko ekonomickým vývojem české feudální společnosti postupně k vytyčení revolučních protifeudálních požadavků, jejichž uskutečnění pak připadlo husitským „božím bojovníkům a zákoná jeho“.

VILEM HEROLD

Ein Kommentar Meister Iohannes Wenceslai de Praga zu Aristoteles Schrift „Politika“
ZUSAMMENFASSUNG

Der Artikel ist dem bisher nicht veröffentlichten und nicht untersuchten Kommentar zu Aristoteles Schrift „Politika“ gewidmet, welcher um das Jahr 1375 in den in der Handschriftenabteilung der Staatsbibliothek der ČSSR — Universitätsbibliothek in Prag (Sign. VIII G 30) aufbewahrten Kodex eingetragen wurde. In erster Reihe wird die Frage der Autorschaft dieses Kommentars gelöst, welche M. Jenek Václavův von Prag (Iohannes Wenceslai de Praga) zugeschrieben werden kann, einem der ersten tschechischen Professoren der artistischen (1367—73) und theologischen Fakultät und Rektor (1382—83) der Prager Universität, einem Unterstützer des tschechischen Universitätsvolkes, welchen auch der viel jüngere M. Johannes Hus in gutem Andenken bewahrte.

⁷⁰⁾ Srv. k tomu J. Nechutová, *Kategorie zákona božího a M. Matěj z Janova*, in: *Sborník prací filosofické fakulty Brněnské univerzity, řada archeol.-klasická*, 16, 1967, (E 12), s. 211—221.

⁷¹⁾ F. Falacký, *Documenta Mag. Iohannis Hus, Praga* 1869, s. 299—300. — Srv. též F. M. Bartoš, *Husitství a cizina*, Praha 1931, s. 154.

Eine formelle Analyse des umfangreichen, detaillierten Textes des Kommentars, „modo expositionis“ dargelegt und alle 8 Bücher des Werkes von Aristoteles umfassend, wendete die Aufmerksamkeit auf bestimmte Zusammenhänge in der Gliederung und Anordnung des Stoffes mit einem ähnlichen Kommentar des zeitgenössischen englischen Philosophen Walter Burley. Durch einen Vergleich des Textes von Jenek mit dem Text Burleys, der als Handschrift in der Wissenschaftlichen Allgemeinbibliothek in Erfurt (Sign. O 319) aufbewahrt wird, war es möglich auch bedeutende Übereinstimmungen im Text beider Werke festzustellen.

Jenek Václavův ging offensichtlich in seiner Arbeit von Burleys Kommentar aus, der in Prag spätestens um das Jahr 1370 im Karls-Kolleg, in welchem Jenek seit 1366 Mitglied war, zur Disposition stand. Burleys Ausführungen, denen M. Jenek folgte, wurden aber von unserem Kommentator in vielen Hinsichten angepasst, bearbeitet und vieles wurde beigefügt oder im Gegenteil weggelassen. Die Bearbeitungen betreffen nicht nur die formelle Anordnung des Kommentars, sondern besonders die inhaltlichen, sachlichen Fragen. Es ist so ganz augenscheinlich ein neuer Text entstanden, der ungefähr „Commentarius Iohannis Wenceslai de Praga in octo libros ‚Politicorum‘ Aristotelis secundum expositionem Gualteri Burlaei“ genannt werden kann.

In Hinsicht auf die im Werk traktierte Problematik ist es unanfechtbar, dass Jenek nicht nur die Kenntnis eines in seiner Zeit hervorragenden Werkes übermittelte und mit dieser Problematik die Prager Universitätsgemeinde und seine tschechische Umgebung überhaupt bekannt machte, aber in vielem Burleys Anregungen — die zweifellos von der Theorie des s. g. politischen Averroismus beeinflusst waren, weiter selbständig entfaltete und durchdachte.

Das betrifft besonders die Frage der gegenseitigen Beziehungen zwischen Herrscher und Gesetz, wo Siger von Brabant den Akzent auf die Herrschaft der Gesetze legte. Jenek in Übereinstimmung mit Burley, aber manchmal mit noch grösserer Betonung löst diese Frage ganz im Sinne von Sigers These, nämlich, dass es viel besser ist, wenn in der Gemeinde (im Staate) die Gesetze anstelle ordentlicher Männer regieren („lex debet simpliciter principari“). Er unterscheidet sich hier nicht nur vom Kommentar Thomas von Aquino (resp. Peter de Alvernia), welcher diese Frage in entgegengesetztem Sinne beantwortet („melius est principari bonum virum quam legem“), sondern auch vom kurzen Prager Kommentar des Henricus Toting von Oyta, der der Frage ausweicht, aber auch vom vorsichtigeren Standpunkt Buridans, der beide Möglichkeiten offen lässt.

Am Schluss des Artikels macht der Autor auf bestimmte mögliche Zusammenhänge und Ähnlichkeiten der Ausführungen von Jenek und zwar, das Gesetz einfach regieren soll, die Herrscher Diener und Hüter des Gesetzes sind, welches über ihnen steht, und auf seine Auffassung des Gesetzes als Allgemeiner Ordnung („rectitudo generalis“) und die Betonung der Rolle des Verstandes ohne Beimischung der menschlichen sinnlichen Verlangen („rectitudo intellectus iudicantis“, „intellectus purus“) mit den von seinem Zeitgenossen M. Matthias von Janov in seinem Hauptwerk „Regulae Veteris et Novi Testamenti“ — wenn auch mit anderer Argumentation — dargelegten Gedanken aufmerksam (regula generalis — die erste Wahrheit, in den Verstand des Menschen eingeschrieben, die die einzige gesetzliche Norm bildet, von menschlichen Funden befreit, nach welcher alle handeln sollen).

Obwohl die angeführten Fragen noch eine nähere Untersuchung verdienen, kann schon heute — auf der Grundlage des Textes Jeneks — mit Recht angenommen werden, dass zwischen der Universität der Zeit Karls IV. und den sozial-kritischen Strömungen der Vorgänger von Meister J. Hus festere Bindungen bestanden, als bisher in manchen Fällen angenommen wurde.

PRAŽSKÁ ANATOMIE 1918—1952

IVAN DYLEVSKÝ

Zamyšlení nad obsahovým a programovým vývojem pražské anatomie v letech 1918 až 1952 vychází z úvah pracovníků anatomického ústavu, kteří se při programování a prognózování výzkumu zamýšleli nad tradicemi, východisky a vědeckým odkazem předchozích generací.

Práce prof. Čiháka „Tři vzpomínková výročí české anatomie“ a moje sdělení zabývající se pražskou anatomickou školou tvoří základ této práce, přinášející i některé nové aspekty, které považujeme za významné. Úsek let 1918—1952 není ve vývoji pražské anatomie na lékařské fakultě jednotným obdobím.

K pochopení historického vývoje anatomie, vědeckých a ideových koncepcí jejích hlavních představitelů i k chápání dnešního výzkumného zaměření je nutné vrátit se na přelom století, do období těsně po rozdělení univerzity. Česká anatomie vzniká ze situace, která byla typická pro celou lékařskou fakultu i pro celou pražskou univerzitu.

Rozdělení univerzity na dvě části — česky a německy vyučující — bylo provedeno sice právně, po stránce vybavení začínala však česká univerzita znova.

Jak konstatoval historik: „Za jméno university a uznání historické a právní kontinuity, zaplatila česká universita tak, že její kontinuita byla spíše ideální než reálná.“ (Goll 1908.)

Anatomie byla v situaci o to složitější, že se v začátku druhé poloviny 19. století jako vědecká disciplína ocitla, zvláště ve své deskriptivní části, na konci výzkumných možností. Bylo tomu tak proto, že anatomie první poloviny devatenáctého století, reprezentovaná v Praze Hyrtllem a Bochdalkem, po dovršení deskriptivních možností popisu lidského těla rozvinula bohatou srovnávací anatomii, která se sice stala vynikajícím podkladem pro pozdější vývojové nauky, sama však kromě hledání „bauplánů“ organismů žádný další cíl neměla. Byla předevoluční.

Ve druhé polovině devatenáctého století daly vývojové disciplíny této deskriptivní vývojovou nomenklaturu, ale morfologie se intenzivně rozvíjela v jiných oborech, zejména v explozivně se rozvíjející vývojové anatomii, mikroskopické ana-

tomii, histologii a embryologii. Konec 19. století si proto vyžadoval přehodnocení vlastní náplně anatomického bádání a vytyčení nových výzkumných směrů.

Tyto úkoly připadly prvním profesorům anatomie na české lékařské fakultě — Václavu Steffalovi a Janu Janošíkovi. Vědecká příprava Steffalova byla poznamenána deskriptivní tradicí vídeňské anatomické školy, reprezentované jeho učitelem Boch(h)dalkem, i životními a národnostně politickými osudy, které ho dočasně odvedly z katedry anatomie, pro kterou byl Bochdalkem připravován, na místo městského lékaře.

O programu anatomie těchto let dostatečně vypovídají již názvy některých Steffalových prací: *Demonstrace monstrum monopodium. Mikrocephalis. Dysphagia lusoria. Hiatus aorticus et oesophageus* a další. I práce jeho dočasných asistentů zůstávají kasuistikami variet, zrud a rozpravami nad často patologickými nálezy pitevních protokolů. (Weigner 1926.)

Steffalova vlastní vědecká práce byla pouze popisem nekropsií. Steffal si uvědomoval zaostávání pražské anatomie za nově nastupujícími trendy v evropské morfologii. Sám vykonal řadu studijních cest se zjevnou snahou seznámit se s novými výzkumnými směry. Prostředí a poměry, ve kterých byl však nucen pracovat, vykonaly své. (Schrutz 1894.)

K dokreslení tohoto období pražské anatomie snad stačí uvést, že Steffal byl nucen zhotovit převážně sám více než tisíc výukových preparátů. Na lékařské fakultě studovalo v těchto letech více než tisíc posluchačů a Steffal musel vytvářet se svým asistentem Schrutzem první oficiální česky psané učební pomůcky. Rozsah a obtížnost těchto úkolů je nutné si uvědomit i v kontextu s tak základní skutečností, jakou byla nutnost zároveň s učebními texty tvořit i české anatomické názvosloví.

Toto první, průkopnické období české anatomie, jehož národní, společenský a politický význam dnes můžeme těžko plně docenit, neznamenal však pro rozvoj vědecké práce pražské anatomie více, než založení skromně vybaveného pracoviště.

Teprve nástup prof. Janošíka znamenal začátek vědecké práce, jejíž některé myšlenky stály i u zrodu dnešní pražské anatomické školy. Osobnost prof. Janošíka je hodnocena v řadě samostatných studií, proto chceme dnes obrátit pozornost pouze k otázce Janošíkových vědeckých inspirací a koncepcí, které dodnes neztratily na svém významu. Prof. Janošík se narodil 26. června 1856 ve Vrbátkách na Moravě. Po gymnáziu v Olomouci studoval na pražské lékařské fakultě, kde promoval v r. 1882.

Janošík byl demonstrátorem Toldtovým a po absolutoriu vědeckým žákem Waldeyerovým. U obou učitelů se Janošík seznámil v podstatě s aktuální úrovní evropské morfologie konce devatenáctého století, zvláště embryologie. Toldt měl nepochybný vliv na pozdější Janošíkův zájem o vývoj sleziny a řešení problému dostupnosti krevního řečiště sleziny. Waldeyer inspiroval Janošíkovy studie o vý-

voji urogenitálního systému. Zdá se však, že bezprostřední impuls k obecnému zájmu o embryologii poskytl Janošíkovi Purkyňův žák, docent embryologie a histologie Novotný. Novotného embryologické a histologické práce věnované nervovému systému podněcovaly, podle svědectví současníků, Janošíkův zájem ještě za studií.

Janošíkova vědecká práce se v duchu své doby orientovala především na deskriptivně embryologickou problematiku vývoje urogenitálního systému, kde současně s von Mihalkoviczem popsal samostatný vývoj Wolfova vývodu. Janošík jako první (20 let před Tandlerem) prokázal existenci předledviny u člověka. (Janošík 1884, 1885.) Z těchto a dalších prací se odvíjely i Janošíkovy studie o vývoji nadledvin, pankreatu, zažívací trubice, sleziny, krvinek a popis parthenogesy lidského vajíčka. Všechny výsledky Janošíkových embryologických prací nejsou a nebyly ve světovém písemnictví uznávány, ale všechny měly ve své době svoji heuristickou hodnotu, byly na evropské úrovni a předznamenaly další vývoj české morfologie.

Janošík byl racionální a exaktní pozorovatel, v jeho koncepci byly hranice vědeckých oborů vymezeny pouze vlastní zkušeností a lékařské obory chápal jako integrální části obecné biologie. Program anatomie, histologie a embryologie proponoval v úvodu své „Histologie a mikroskopické anatomie“ z roku 1892 takto:

„Jak v anatomii makroskopické pouhé popsání z velké části přestalo být často vědou a všude do popředí se tlačí otázka proč, jest tak v mnohém ohledu i v makroskopické anatomii a histologii. Za jediné správné východiště ovšem tu možno brátí jednak srovnávací histologii a anatomii jednak histogenezi a organogenezi.“

Vědecký Janošíkův program je z citovaného textu zcela jasný a tvoří i podstatnou část ideových východisek dnešní pražské anatomické školy.

Poučná jsou z mnoha důvodů i jiná Janošíková stanoviska. Domníváme se, že právě ta byla hlavní objektivní příčinou toho, že v návaznosti na vědeckou práci Janošíkovu a jeho program nevznikla již ve dvacátých a třicátých letech vyhraněná vědecká škola.

Janošík byl především pozorovatel. Objektivní a skeptický až do krajnosti. Těžko lze prohlásit, že byl jednoznačně přesvědčeným darwinistou. Darwinovu teorii přijímal jako teorii a k teoriím měl zcela vyhraněný poměr, který po zbytečně dramatizovaném a skandalizovaném sporu s Marešem přerostl v úplné odmítání jakýchkoliv teoretických a zobecňujících závěrů, i když vycházely z fundovaného pozorování.

Ostře vystupoval proti Haeckelovi, zvláště proti jeho popularizační práci „Světové záhady“. — „Vymyslel si volnou alantoidu u člověka“, to bylo Janošíkově shrnutí všeho, čím se v jeho očích Haeckel zcela diskreditoval.

Podobně odmítal neuronovou teorii a cytologická studia, která podle Virchowova příkladu považoval za „studium mumíí“.

K Rouxovým experimentálně embryologickým pracím měl vztah dodnes velmi poučný. Výsledky experimentální embryologie v podstatě přijímal, ale trval na dodržení základní zásady: měnit, zasahovat a ovlivňovat vývoj studovaného systému pouze tam, kde je vývoj systému dokonale znám ze studia deskriptivně embryologického a srovnávacího.

Janošík je obvykle na základě vědecké práce hodnocen jako embryolog. Je třeba však vidět Janošíka i jako anatoma. Nepublikoval (snad s jedinou výjimkou) žádnou typicky anatomickou práci, ale jeho „Anatomie člověka“ (1897–1901) je svébytné, originální vědecké dílo, přestože jde o učebnici systematické anatomie. Srovnání s Henleovou, Hyrtlovou nebo Gegenbaurovou učebnicí poskytuje dost přesvědčivý obraz. Janošíkova „Anatomie“ je originální, jasně vývojově koncipovanou monografií s kritickým autorovým komentářem ke všem základním výzkumným problémům tehdejší — a namnoze i současné anatomie, včetně osobité charakteristiky rozporných názorů.

Janošíkův odpor k jakémukoliv zobecňování dosažených výsledků, které však vyžaduje tvorba každé koncepce výzkumné práce, ve svých důsledcích poznamenal i vývoj pražské anatomie mezi oběma válkami.

Prof. Janošík působil na lékařské fakultě čtyřicet dva roky. Začal svou vědeckou dráhu na obnovené české lékařské fakultě v r. 1883, od r. 1887 vedl katedru histologie a embryologie a od r. 1894 až do r. 1926 byl přednostou ústavu a katedry anatomie.

Janošíkovo působení v čele anatomického ústavu představuje skutečný začátek české lékařské anatomie jako vědecké disciplíny. Janošíkovy koncepce výzkumné práce vznikaly před r. 1918 a určovaly vývoj anatomie i v prvním desetiletí po vzniku československého státu. Jsou prvním krokem do moderní, morfologické vědy. Historická skutečnost vzniku samostatného státu se v programu, postavení a úrovni pražské anatomie neprojevila.

Janošíkův žák prof. Weigner byl v řadě povahových rysů i svým vědeckým zaměřením protipólem svého učitele.

Weigner se narodil 10. dubna 1874 v Batelově na Moravě. Po absolvování třebíčského gymnázia odešel na pražskou lékařskou fakultu, kde promoval v r. 1898. Před promocí byl rozhodnut věnovat se bakteriologii, pak však pod vlivem Janošíkovým začal pracovat na anatomii. Jmenován řádným profesorem byl v r. 1918 a na anatomickém ústavu vedl oddělení pro topografickou anatomii až do r. 1926, kdy převzal ústav, který řídil do roku 1937. První vědecké Weignerovy práce vycházejí ze zájmové oblasti jeho učitele — jde o neuroanatomické studie některých hlavových nervů a jejich ganglií, kterými se Weigner prakticky stal zakladatelem české neuroanatomie. (Weigner 1900, 1901, 1903, 1904.) Weigner po roce 1905 postupně mění výzkumnou tematiku a orientuje se na topografickou a užitou anatomii, kineziologii, studium lidských plemen a typů a organizátorskou, osvětovou popularizační činnost. (Weigner 1907, 1909, 1912.) Důvodů i k pozdější

výrazné změně v orientaci vědecké práce celé pražské anatomie bylo jistě více. Byly jak subjektivní, tak objektivní. Zuamenaly však programový odklon od Janošíkových koncepcí a zvláště studie morfo-genetické a experimentálně embryologické byly zcela výjimečné.

Z objektivních faktorů, které zde jistě působily, je třeba především vidět obecnou situaci, ve které se opět morfologie v tomto období nacházela. Zdánlivě vyčerpání významné výzkumné tematiky souvisící s průkazem evolučních teorií vedlo k hledání nových výzkumných směrů. Scestné rasistické tendence evropského politického života vynucovaly i obrácení pozornosti k problematickým výzkumným otázkám antropologie lidských ras a k typologii. Podceňování užití anatomie v klinické medicíně a společenského významu anatomie při formování světového názoru v předchozím období vyvolalo reakci, jejímž výrazem byla i celá koncepce topografické anatomie — praktického, ale nejstatičtějšího úseku lidské anatomie.

Přes všechna omezení vyplývající ze změněné orientace výzkumu pokrývají práce z předválečného období základní směry Weignerova výzkumného programu a mají většinou dobrou, mezinárodně srovnatelnou úroveň. Weignerovy a Syllabovy publikace orgánových projekcí si udržují trvalou platnost, stejně jako Borovanského a Hněvkovského práce s tématem osifikace, Borovanského růstové studie a kranilogické práce (Borovanský 1930, 1932) a Žlábkovy popisy variet končetinových svalů a srovnávací práce o m. digastricus. (Weigner, Syllaba 1914, 1915; Borovanský, Hněvkovský 1929, Žlábek 1929, 1930, 1931.)

Prvních padesát let české pražské anatomie charakterizují proto dvě protichůdné tendence v orientaci vědecké práce. Vývojové, komparativně embryologické zaměření Janošíkovo bylo vystřídáno převážně antropologickým a aplikovaným výzkumem, ve kterém jsou typicky vývojové práce spíše výjimkou. Toto období bylo na dlouhou dobu násilně přerušeno válečnými událostmi.

Rozpornost dvou etap české anatomie sehrála i historicky pozitivní roli.

Ve vědecké práci a hlavně v poválečné orientaci anatomického vědeckého výzkumu došlo v osobě prof. Borovanského k syntéze obou krajních tendencí, které právě v důsledku svých krajností neumožňovaly vznik systematicky pracující, koncepčně jednotné vědecké školy.

Prof. Borovanský se narodil 1. dubna 1897 v Praze. Po studiích na pražském gymnázium a lékařské fakultě nastoupil v roce 1923 na oddělení topografické anatomie prof. Weignera, se kterým se po odchodu prof. Janošíka vrátil na anatomický ústav, kde pracoval jako výpomocný asistent ještě v době svých studií na lékařské fakultě.

Habilitoval se v r. 1931 a v r. 1933 ukončil i studia na přírodovědecké fakultě. V r. 1937 byl jmenován mimořádným profesorem a po úmrtí prof. Weignera se stal přednostou anatomického ústavu, který řídil nejprve dva roky před válkou

a po pětiapůlletém přerušení nacistickou okupací po válce znovu vybudoval a plně čtvrtstoletí vedl.

Poválečné období, se všemi problémy a potížemi při budování nové československé morfologie, je dostatečně známo. Výchova nových vedoucích vědeckých pracovníků, společně s ohromnou prací organizátorskou a pedagogickou, vytvořily podmínky, ve kterých prof. Borovanský formuloval v r. 1952 „Poznámky k výzkumným morfologickým úkolům“.

Tyto „Poznámky...“ se staly programem, na jehož základě vznikla v padesátých a šedesátých letech dnešní pražská anatomická škola.

Tato práce také uzavírala období, které je předmětem našeho zájmu; věnujeme jí proto větší pozornost.

Prof. Borovanský definoval morfologii jako: „...souhrn biologických oborů, které se zabývají studiem tvarů a struktur živých bytostí.“

Z této obecně biologické definice morfologie vyplývá, že její náplň není určována metodikou, nýbrž konečným cílem, a bylo by proto zcela nesprávné setrvalvat v morfologii pouze na metodách jí vlastních, tj. považovat např. experimentální metody za výhradně fyziologické.

Perspektivu anatomického, respektive morfologického výzkumu viděl prof. Borovanský v těchto hlavních směrech:

1. Na hranici makroskopické a mikroskopické stavby, zvláště tzv. orgánové architektiky, studované se zřetelem k orgánové funkci.
2. V neuroanatomii; zvláště v problematice spojení jednotlivých míšních a mozkových struktur, a ve studiu vzájemných vztahů kůry a podkoří.
3. V anatomii cévního a lymfatického řečiště aplikované v klinické medicíně.
4. Ve srovnávací morfologii, zvláště zaměřené na anatomickou stavbu těla experimentálních živočichů.
5. V růstové anatomii, a to jak v době prenatalní, tak postnatalní v těsné součinnosti s embryologií, teratologií a experimentální morfologií.

Výzkumný program prof. Borovanského, koncipovaný počátkem padesátých let, vycházel z tradice české anatomie, byl oproštěn od omylů antropologizující a statické předválečné anatomie a při zachování obecně biologického charakteru respektoval poslání lékařské anatomie, jejímž společenským úkolem je (kromě výchovy lékařů) řešení výzkumných otázek lékařské praxe.

Ze vzpomínek těch, kteří prošli anatomii v období poválečném a počátkem padesátých let, je známo, že všechny úkoly vytyčené prof. Borovanským nebyly hned realizovány. Materiálové, technické i personální vybavení pracoviště neumožňovaly v této době tak široké rozvinutí pracovní tematiky, a proto ještě v celém období padesátých let převažovaly ty části výzkumného programu, které nevyžadovaly nákladnější výbavu. Teprve dnešní zaměření pracoviště, koncentrující se na řešení vývojových otázek metodami experimentální morfologie a stu-

dium realizačních mechanismů genetického kódu u vyvíjejících se organismů naplňuje, spolu s další výzkumnou tematikou, program sestavený prof. Borovanským v r. 1952.

Jsme přesvědčeni, že to byly právě programové koncepce, které postavily čs. morfologii v padesátých letech na jedno z předních míst v Evropě.

Počátek padesátých let byl pro československou morfologii významným přelomem nejen vznikem novodobého, moderního programu vědecké práce, ale i dobudováním řady morfologických pracovišť, která po osvobození vznikla na lékařských fakultách, a pro která pražská anatomie byla nejen inspirační školou, ale i školícím pracovištěm vedoucích pracovníků.

Také vznik základů pražské anatomické školy, orientované na všestranné morfologické studium pohybového systému, byl z dnešního pohledu významným mezníkem, který předurčil dnešní zaměření největšího pracoviště normální morfologie. I v těchto souvislostech je třeba vidět význam programu prof. Borovanského a jeho dlouhodobou platnost.

Podaný přehled základních myšlenkových trendů pražské anatomie od počátku století do r. 1952 nemůže být v této podobě ničím více, než zhodnocením základního přínosu vůdčích osobností. Jejich vliv na utváření vědeckého profilu čs. morfologie byl jistě významný a v předválečném období často rozhodující, ale pro plné pochopení všech historických souvislostí nebyl jistě jediný.

Bylo by zapotřebí studovat odkaz díla prof. Janošíka, Weignera a Borovanského na pozadí vývoje evropské morfologie a věnovat pozornost i historicko-ekonomickým podmínkám lékařské fakulty v letech 1918—1952, ve kterých realizovali své projekty.

Morfologie měla vždy i významné poslání při formulaci vědeckého světového názoru. Stačí vzpomenout vývojové teorie.

Světónázorové a politické důsledky embryologických a antropologických poznatků byly v řadě případů významnější než jejich vlastní vědecká cena. I z tohoto hlediska by bylo nutné zabývat se vývojem novodobé anatomie a postoji jejich představitelů.

Zde je ovšem již úloha odborného morfologického pracovníka limitována a je nutná spolupráce historika.

IVAN DYLEVSKÝ

Die Prager Anatomie in den Jahren 1918—1952

ZUSAMMENFASSUNG

In der Entwicklung der Prager Anatomie an der medizinischen Fakultät stellt der Zeitabschnitt von 1918 bis 1952 keine einheitliche Periode dar.

Die Zeit bis 1918 war durch die Bemühungen um eine neue Einschätzung des Inhaltes der Anatomieforschung und durch Versuche einer neuen Zielsetzung der Forschungsrich-

tungen gekennzeichnet. Diese Aufgaben erfüllten die ersten Professoren der Anatomie Václav Steffal und Jan Janošík.

Professor Steffal veröffentlichte den ersten tschechischen Lehrtext der Anatomie und beteiligte sich an der Ausarbeitung der tschechischen anatomischen Terminologie. Erst der Antritt Professor Janošíks bedeutete den Anfang der wissenschaftlichen Arbeit, die besonders auf Fragen der Embryologie orientiert war. Die der Entwicklung der Nebenniere, der Nieren, des Pankreas, des Geschlechtssystems, der Verdauungsröhre, der Milz, der Blutkörperchen und der menschlichen Eierentwicklung gewidmeten embryologischen Arbeiten Janošíks hatten in ihrer Entstehungszeit ein hohes europäisches Niveau und zeichneten auch die heutige Entwicklungsrichtung der tschechischen Morphologie vor.

Das Wirken Janošíks an der Spitze des anatomischen Institutes stellt den tatsächlichen Anfang der tschechischen medizinischen Anatomie als wissenschaftlicher Disziplin dar.

Janošíks Schüler Professor Weigner wurde durch seine wissenschaftliche Orientierung zum Gegenpol seines Lehrers. Weigner orientierte auf dem Gebiet der Anatomie seine wissenschaftliche Arbeit vor allem auf die Fächer der angewandten Anatomie, der Anthropologie und der applizierten Somatologie. Die ersten wissenschaftlichen Arbeiten Weigners legten die Grundlagen einer Neuroanatomie.

Nach dem Tod Prof. Weigners wurde die Prager Anatomie bis zum Jahre 1970 von Professor Borovanský geleitet, der an die besten Traditionen seiner Vorgänger anknüpfte.

Im Jahre 1952 formulierte Professor Borovanský seine „Bemerkungen zu den Forschungsaufgaben der Morphologie“ (Poznámky k výzkumným morfologickým úkolům), die auch das heutige Programm der Prager anatomischen Schule darstellen. Der Beginn der fünfziger Jahre bildet in der Entwicklung der tschechoslowakischen Morphologie einen bedeutenden Wendepunkt und zwar nicht nur durch die Entstehung eines modernen wissenschaftlichen Arbeitsprogrammes, sondern auch durch die Fertigstellung einer Reihe morphologischer Arbeitsstätten.

In der Vorkriegszeit hatten an der Hervorbildung des wissenschaftlichen Profils der Prager Anatomie immer führende Persönlichkeiten einen entscheidenden Einfluss. Es wäre angebracht ihr Vermächtnis, auch auf der Grundlage der Entwicklung der europäischen Morphologie und ihrer Richtungen zu studieren und den historisch-ökonomischen Verhältnissen der medizinischen Fakultät in den Jahren 1918 bis 1952 eine entsprechende Aufmerksamkeit zu widmen.

IVAN DYLEVSKÝ

Prague Anatomic Studies in the Years 1918—1952

SUMMARY

The years 1918 to 1952 were not a homogenous period in the development of anatomic studies at the Faculty of Medicine in Prague.

The period before 1918 had been marked by efforts to reevaluate the content of the anatomic research and by attempts to lay down new directions of research. And it was the first professors of anatomy, Václav Steffal and Jan Janošík, who were to tackle these tasks.

Professor Steffal wrote the first Czech textbook of anatomy and also collaborated on the formation of Czech anatomic terminology. However, it was the coming of pro-

fessor Janošík that represented the beginning of scientific work orientated at embryology. Janošík's embryological works dealing with the development of the suprarenal gland, kidneys, pancreas, the sexual system, the alimentary canal, spleen, bloodcells and the human ovum, were of a high European level and even heralded the present trend in the development of Czech morphology.

Janošík's work as the head of the Anatomic Institute represents the real beginning of Czech medical anatomy as a scientific discipline.

Janošík's pupil professor Weigner was, in his scientific orientation, the very counterpole of his teacher. Weigner orientated the scientific work mainly at the spheres of applied anatomy, anthropology and applied somatology.

The first studies of Weigner's laid the foundation of neuroanatomy. After prof. Weigner's death, Prague anatomic studies were led, until 1970, by professor Borovanský who continued the best traditions of Janošík's scientific work as well as the orientation of prof. Weigner's research.

In 1952, he wrote „Some Remarks on Morphological Research Tasks“, which have become the programme of the present Prague anatomic school. The early fifties represented for Czechoslovak morphology a significant turn, due not only to the emergence of a modern programme of scientific work but also the building up of a number of departments of morphology.

The whole formation of the scientific profile of Prague anatomic studies in the period between the two World Wars was decisively influenced by the leading personalities. Their bequest should also be studied against the background of the development of European morphology and its trends; due attention ought to be paid also to the historical-economic conditions of the Medical Faculty in the years 1918—1952.

SEZNAM LITERATURY

- Borovanský, L.: Poznámky k výzkumným úkolům morfologickým. Čs. biologie, I., 4, 1952. —
- Borovanský, L., Hněvkovský, O.: Growth of the body and the process of ossification in Prague boys from 4—19 years. Anthropologie, VII., 1929. —
- Borovanský, L.: Příspěvek ke studiu růstu orgánů v době fetální. Rozpr. čes. Akad. XL., 1930. —
- Borovanský, L.: Observations craniologiques faites sur 1000 cranes tchèques. Compt. Rend. de l'Assoc. Anat., 1932. —
- Čihák, R.: Tři vzpomínková výročí české anatomie. [Připraveno do tisku.] —
- Dylevský, I.: Pražská anatomická škola. Folia Morphol. 1978. [V tisku.] —
- Goll, J.: Rozdělení pražské university Karlo-Ferdinandovy 1882. Praha 1908. —
- Schrutz, O.: Životopis prof. Steffala. Čas. lék. čes. 1894. —
- Weigner, K.: Nervus acusticus, facialis a n. intermedius. Rozpravy čes. Akad., sv. IX. 1900. —
- Weigner, K.: Genesa ganglii acusticofacialis a ganglii semilunaris. Anat. Anz. 19. 1901. —
- Weigner, K.: Význam váhy mozkové u člověka. Čas. lék. čes. 1903. —
- Weigner, K.: O průběhu nervi intermedii u člověka. Rozpravy čes. Akad., sv. XI. 1904. —
- Weigner, K.: Problém původu člověka a řešení jeho na anatomické bási. Věstník čes. Akad., sv. XVI. 1907. —
- Weigner, K.: Návod k pitevním cvičením. 1909. —

Weigner, K.: Hygienický význam her. Výchova tělesná. 1912. —
Weigner, K.: Z osudů anatomie na Karlově učení. Praha, 1926. —
Weigner, K., Syllaba, J.: Anatomický podklad pokleповého ztemnění slezinového. Rozpravy Čes. Akad., sv. XXIII. 1914. —
Weigner, K., Syllaba, J.: Poklep srdce pod kontrolou nálezu anatomického. Sborník lék. sv. 16. 1915. —
Žlábek, K.: Zpráva o varietách svalových proximální končetiny pozorovaných ve škol. roce 1929/30. Anthropologie VIII. 1930. —
Žlábek, K.: Druhá zpráva o varietách svalů proximální končetiny pozorovaných ve škol. roce 1930/31. Anthropologie. Matiegkův sborník. 1931. —

KOTĚROVY NÁVRHY UNIVERZITNÍCH BUDOV

KAROLINA ADAMOVA

Již od konce 19. století, po asanaci Josefova realizované v roce 1896 podle projektu geometra A. Hurtiga a spol., usilovalo vedení české univerzity o novou univerzitní budovu. Místnosti v Karolinu byly zejména z hlediska prostorového pro výuku zcela nevyhovující a sloužily pouze jako provizorium. Uvažovalo se o tom, že Karolinum bude restaurováno a bude sloužit převážně k účelům reprezentačním.¹⁾

V prosinci roku 1905 zaslal akademický senát české univerzity správci c. k. ministerstva záležitostí duchovních a vyučování R. Bienerthovi návrhy týkající se české univerzity.²⁾ Šlo vlastně o podrobný elaborát analyzující stavební situaci, jak se vyvinula po asanaci Josefova. Pro novostavbu české univerzity se původně počítalo s blokem č. X asanačního obvodu u ulice Kaprovy,³⁾ zhruba tam, kde stojí dnes hlavní budova filozofické fakulty z konce dvacátých let od J. Sakaře.

Na sněmu Českého království rovněž na konci roku 1905 upozornil profesor J. Čelakovský na nedostatek potřebných místností pro univerzitu a na plošnou stísněnost bloku č. X. V této souvislosti se objevily návrhy postavit českou univerzitu v podskalském obvodu na náměstí Palackého. Návrh vedení filozofické fakulty předložený L. Niederlem v listopadu 1905 dával v úvahu vybudovat českou univerzitu na Letné v ose mostu Svatopluka Čecha za Mikulášskou třídou (Pařížská).⁴⁾

Podle názoru akademického senátu by univerzitní budova postavená na Palackého náměstí nebo na Letné byla položena mimo centrum a neúměrně vzdálena knihovně v Klementinu.

1) Srv. Archiv UK, AS D 5 8/6 Novostavby universitní 1882—1906, 116. V této souvislosti viz Návrh posl. dr. L. Dvořáka a soudr., aby c. k. vláda byla vyzvána opatřit vhodnou místnost pro c. k. českou universitu Karlo-Ferdinandskou a c. k. vysokou školu technickou v Praze, tisk CLXXXIX, č. 437 sněm. IV. výroční zasedání sněmu království českého, rok 1895.

2) Archiv UK, AS D 5 8/6 Novostavby universitní 1882—1906, 116.

3) Tamtéž. Srv. podání akademického senátu z 5. 7. 1901 adresované W. Hartelovi — dem Herrn k. k. Minister für Kultus und Unterricht.

4) Archiv UK, AS D 5 8/6 Novostavby universitní 1882—1906, 116.

Prezidiální komise města Prahy tyto důvody uznala a rozhodla, že je nutné vyhledat pro stavbu české univerzity vhodný pozemek blízko středu města. Šlo o to najít reprezentativní místo podobné stavebnímu pozemku č. III asanační oblasti v blízkosti židovského hřbitova, kde měla být postavena německá univerzita. Prezidiální komisi se zdálo být nejvhodnějším použít pro stavbu české univerzity rovněž pozemek v asanační oblasti, kde po asanaci Josefova vznikl dostatek prostoru pro novou zástavbu.⁵⁾

Podle mínění akademického senátu nebylo reálné nalézt v centru Prahy tak rozsáhlý stavební pozemek, aby byl vhodný pro stavbu jedné monumentální celouniverzitní budovy. Společně s prezidiální komisí začal uvažovat tedy o stavbě dvou univerzitních budov na dvou stavebních parcelách, přičemž v jedné budově měla být umístěna filozofická fakulta a ve druhé právníká fakulta s rektorem, akademickým senátem a teologickou fakultou.⁶⁾

Budova právníké fakulty měla být postavena u Mikulášské třídy na pozemku č. IV proti pozemku č. III. Pozemek č. IV měl být ovšem rozšířen směrem k Jánšského náměstí (vedle ulice Elišky Krásnohorské). Proti variantě postavit filozofickou fakultu na pozemku č. II (na tomto pozemku stojí vedlejší budova filozofické fakulty postavená J. Sakařem v letech 1921–1922, sloužící dnes fakultě jaderné a technické fyziky Českého vysokého učení technického) u budovy Akademického gymnázia (dnes budova konzervatoře), se akademický senát zasažoval spíše o to, aby filozofická fakulta byla postavena na prostorově vhodnějším pozemku č. X.⁷⁾

Architektonický obzor věnoval v roce 1906 pozornost otázce zadání projektu univerzitních budov. Šlo vlastně jen o budovu české univerzity, neboť na návrhu německé univerzity pracoval již německý architekt J. Zasche. Architektonický obzor usiloval o to, aby návrh na českou univerzitní budovu byl zadán technikovi, přičemž měl na mysli absolventa vysoké školy technické. Do otázky zadání vypracování návrhu české univerzity byly tak vnášeny úzce omezené cechovní zájmy. Architektonický obzor rovněž požadoval, aby univerzitní budova svým pojetím nenarušovala stavební ráz Starého Města. Tím ovšem bylo myšleno, že se česká univerzitní budova nemá odlišovat svým pojetím a řešením exteriérů od okolních pseudobarokních činžovních domů.⁸⁾

Podle mínění vedení české univerzity měl být vypracováním projektu budovy české univerzity a její stavbou pověřen zkušený architekt české národnosti.⁹⁾ Od

⁵⁾ Tamtéž.

⁶⁾ Srv. Archiv UK, AS D 8/6 Novostavby universitní 1905–1910, 117.

⁷⁾ Tamtéž. Cena pozemku č. IV se pohybovala kolem 582 000 K a pozemku č. X kolem 680 000 K. Srv. SÚA, MKV/R 1908, 165.

⁸⁾ Srv. V. Dvořák, Dvacet let proti proudu, Styl 1921–1922, str. 88–93, zvláště str. 90–91, srv. ještě Nové budovy České university, Volné směry 1906–1907, str. 47 (Z. Wirth).

⁹⁾ Viz dopis rektora české univerzity profesora J. Hlavy ministerstvu kultu a vyučování ze dne 29. 10. 1906, SÚA, MKV/R 1906–1907, 164.

samého počátku se snažily konzervativně zaměřené kruhy znemožnit, aby bylo vypracování návrhu na budovu české univerzity zadáno představiteli moderní architektury. Přesto v roce 1907 pověřil rektor české univerzity profesor Jaroslav Hlava vypracováním architektonické studie na českou univerzitní budovu Jana Kotěru.¹⁰⁾

Na základě zmocnění c. k. ministerstva kultu a vyučování ze dne 28. 1. 1908 uzavřelo konečně c. k. místodržitelství v zastoupení c. k. erára s pražskou obcí 31. 1. 1908 smlouvu o koupi pozemků č. III, IV a X v asanačním obvodu pro stavební účely univerzity. Následujícího dne pak místodržitelství převzalo stavební parcely od pražské obce.¹¹⁾

Po předložení architektonické studie Janem Kotěrou profesoru Hlavovi rozhodl rektor v dubnu 1908, aby Kotěra vypracoval druhou architektonickou studii. V této době německý architekt Zasche rovněž připravoval druhou architektonickou studii německé univerzity. Oba dva architekti na svých studiích úzce spolupracovali, aby dosáhli jednotné koncepce díla. V témže roce uzavřelo c. k. místodržitelství s oběma architekty smlouvu o stavbě české a německé univerzity.¹²⁾

Dne 1. 12. 1908 došlo k položení základního kamene budovy české univerzity za přítomnosti zástupců vedení české univerzity v čele s rektorem profesorem L. Heyrovským a představitelů politického a kulturního života. O den později byl položen základní kámen k budově německé univerzity.¹³⁾

Od počátku Kotěra i Zasche bezvýsledně upozorňovali kompetentní orgány na to, že pro stavbu univerzitních budov je málo místa a že staveniště leží těsně u Mikulášské třídy. V důsledku této skutečnosti by realizací projektů vzniklo příliš stísněné předmostí u mostu Svatopluka Čecha.¹⁴⁾

Rovněž vedení české univerzity se nustále zasažovalo o rozšíření staveniště pro českou univerzitu směrem k Jánšského náměstí.

Rektor L. Heyrovský zaslal v květnu 1909 jménem akademického senátu univerzity ministerstvu kultu a vyučování dopis, ve kterém informoval ministerstvo o zasedání profesorského sboru právníké fakulty (4. 5. 1909) a o zasedání profesorského sboru teologické fakulty (11. 5. 1909). Obě zasedání, stejně jako zasedání akademického senátu (14. 5. 1909), se vyslovila pro realizaci Kotěrova projektu české univerzity. Ze strany univerzity byla vyslovena žádost, aby mi-

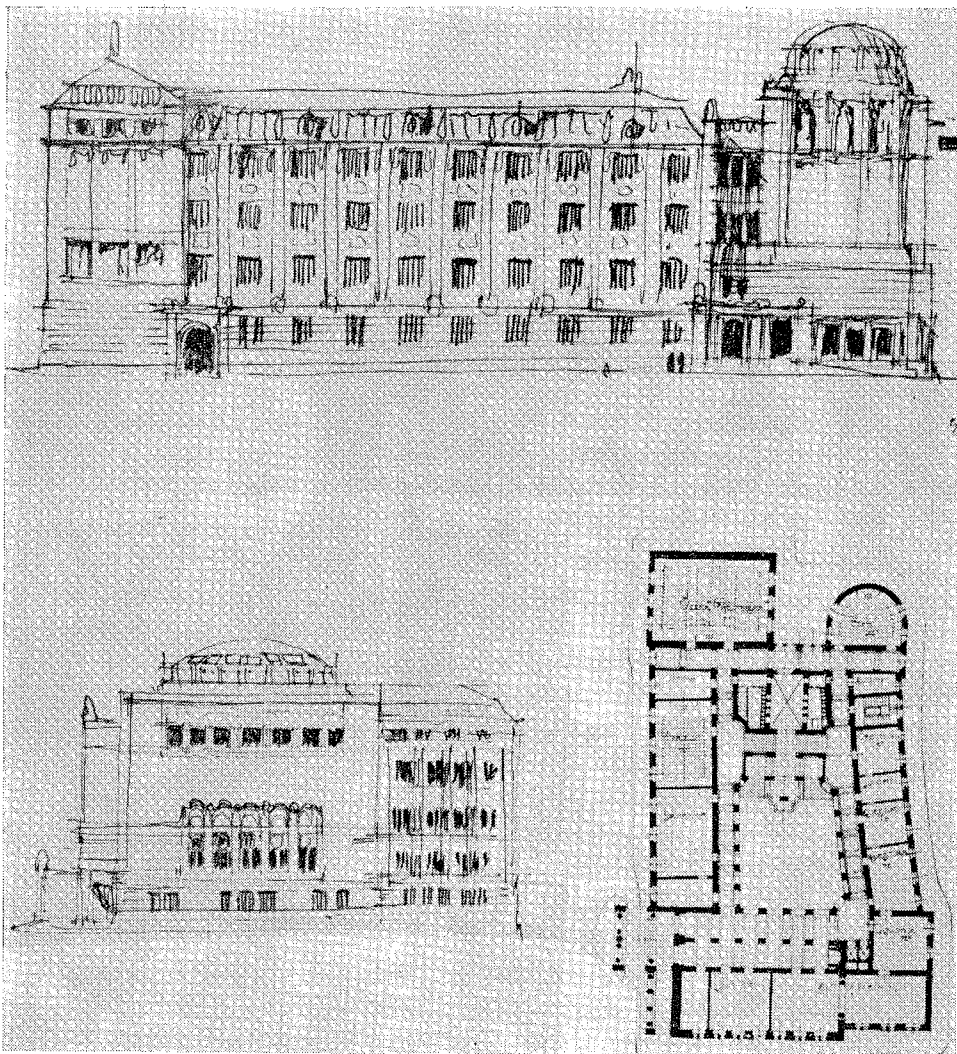
¹⁰⁾ J. Kotěra, Dotaz k projektu budovy pro právníkou a teologickou fakultu České University, Styl 1921–1922, str. 93. Viz též O. Novotný, Jan Kotěra a jeho doba, Praha 1958, str. 67. Z dopisu, který píše 31. 7. 1907 z Vídně Max Dvořák J. Gollovi, vyplývá Dvořákovo hluboké přesvědčení o velikém talentu Jana Kotěry: „Vystaví-li Kotěra obě fakulty“ právníkou a teologickou, „bude to mezník ve vývoji naší oficiální... architektury“. Viz M. Dvořák, Listy o životě a umění, Praha 1943, str. 163–168, cit. str. 162. Srv. též Praha našeho věku, Praha 1978, kolektiv pod vedením E. Pocheho, str. 74.

¹¹⁾ Archiv UK, AS D 8/6 Novostavby universitní 1905–1910, 117.

¹²⁾ Tamtéž.

¹³⁾ SÚA, MKV/R 1908 165, srv. též Archiv UK, AS D 8/6 Novostavby universitní 1905–1910, 117.

¹⁴⁾ Národní listy 1. 7. 1909.

1. Univerzitní budovy v Praze. První návrhy z r. 1907.

ministerstvo kultu a vyučování zakoupilo od pražské obce pozemek u náměstí Jánského za účelem zvětšení staveniště pro českou univerzitu.¹⁵⁾

Místodržitelství podporovalo v dubnu roku 1910 u ministerstva kultu a vyučování požadavek vedení univerzity, aby pozemek pro stavbu české univerzity byl rozšířen.¹⁶⁾

¹⁵⁾ SÚA, MKV/R 1909—1910, 166. Srv. též protokol o magistrátní komisi konané 22. 7. 1909, na které profesor L. Heyrovský požadoval jménem univerzity rozšíření staveniště pro budovu české univerzity. Tamtéž.

¹⁶⁾ Tamtéž.

V dubnu roku 1909 dokončili Kotěra a Zasche vypracování druhé architektonické studie univerzitních budov a vyhotovili modely. Studie a modely prokázaly jasně nevhodnost regulačního plánu.¹⁷⁾ Ministerstvo veřejných prací, které nebralo zpočátku kritické připomínky Kotěry a Zascheho v úvahu, zajistilo nakonec zvětšení stavebních parcel pro budovy české a německé univerzity.¹⁸⁾

Teprve 29. května 1912 uzavřelo ministerstvo veřejných prací s oběma architekty smlouvu o vypracování konečných projektů. V dubnu 1913 odevzdali Kotěra i Zasche nové projekty, o které projevil zájem následník trůnu František Ferdinand. Svým netradičním pojetím se mu projekty nelíbily, neboť podle jeho názoru postrádaly budovy barokizující fasády. Považoval stavby za „Die asyrischen Bauten der Prager-Universität“.¹⁹⁾ Realizace projektu byla proto odložena. Posléze ministr veřejných prací A. Trnka vyzval oba architekty, aby se 19. března 1914 k němu dostavili a doporučil jim vypracovat pro forma nové, líbivější projekty.²⁰⁾

Koncepce stavby byla Kotěrou a Zaschem jen nepatrně pozměněna a stavební návrhy byly podány v prosinci 1914 na ministerstvo veřejných prací. V roce 1915 ministerstvo návrhy obou architektů schválilo a pověřilo je zahájením stavebních prací.²¹⁾

Za velikých těžkostí pracovali Kotěra a Zasche od roku 1915 na stavbě univerzitních budov. Práce pokračovaly jen pomalu kupředu. V průběhu první světové války opadal zájem úřadů a lidí podílejících se na stavbě univerzitních budov na jejich realizaci. Dostavují se finanční potíže, je nedostatek materiálu a v neposlední řadě nedostatek pracovních sil. Nakonec jsou to jen Kotěra a Zasche, kteří projevují neochabující zájem o dokončení svého díla. Posléze je však těžkosti donucují zastavit v roce 1917 stavební práce, které jsou stále jen v počátečním stadiu.²²⁾

Kotěra však pokračuje neúnavně dále na zpřesňování projektu univerzitní budovy a ukládá své četné nápady alespoň na papír. Z válečné doby se zachovalo mnoho jeho výkresů, zejména interiérového zařízení české univerzitní budovy. V živých nákresech lustrů, ale i říms, hlavic a mříží je patrný Kotěřův smysl pro detail a jeho bohatá invence.²³⁾

V březnu 1918 píše Kotěra rektoru české univerzity profesoru Pecháčkovi a žá-

¹⁷⁾ Národní politika, 17. 11., 22. 11. a 23. 11. 1909.

¹⁸⁾ J. Kotěra, Dotaz, str. 93 a O. Novotný, Jan Kotěra, str. 67. Viz též Archiv UK, AS D 8/6 1910—1918, Novostavby universitní, 118.

¹⁹⁾ Archiv UK, AS D 8/6 Novostavby universitní 1919—1930, 119. Viz též J. Kotěra, Dotaz, str. 93 a O. Novotný, Jan Kotěra, str. 66. Viz též M. Urban, Kotěrovy universitní budovy, Národní listy, 24. 1. 1926. Na Kotěřově návrhu se zachovaly negativní poznámky arciběvody Františka Ferdinanda. Srv. B. Fuchs, In margine uměleckého odkazu Jana Kotěry, Brno 1972.

²⁰⁾ J. Kotěra, Dotaz, str. 93 a O. Novotný, Jan Kotěra, str. 67.

²¹⁾ Tamtéž.

²²⁾ Tamtéž. Srv. SÚA, MKV/R 1913—1918, 168 a MVP/R, 127.

²³⁾ O. Novotný, Jan Kotěra, str. 106 a str. 64.

dá vedení univerzity o to, aby se zasadilo ve Vídni o urychlení stavebních prací na české univerzitě.²⁴⁾

Vznik samostatného československého státu a konec první světové války zastihují Kotěru ve vysoké tvůrčí aktivitě. Umělec doufá, že ve svobodném československém státě bude moci pokračovat na realizaci projektu české univerzitní budovy.

V roce 1919 žádá vedení české právnické fakulty důrazně ministerstvo školství, aby se konečně započalo se stavbou české univerzitní budovy u mostu Svatopluka Čecha podle Kotěrova projektu.²⁵⁾

V červenci roku 1919 byli Kotěra i Zasche ze strany vládních zástupců ujistěni o tom, že vláda Československé republiky přejímá plně práva a povinnosti bývalého Rakouska ze smluv uzavřených v roce 1912 mezi c. k. erárem zastoupeným c. k. místopředsedou a architektkou Kotěrou a Zaschem o provedení staveb české a německé univerzity.²⁶⁾

V prosinci roku 1919 se konala na ministerstvu školství za účasti stavebních odborníků, zástupců ministerstev, vysokých škol a veřejných korporací porada (anketa) týkající se stavby české univerzity v Praze. Bylo zde rozhodnuto, že bloky č. III a č. IV budou použity pro stavbu ústřední budovy české univerzity a právnické fakulty a na blocích č. II a č. X bude realizována stavba budov filozofické fakulty. Pro stavební účely německé univerzity měla být vyhledána jiná vhodná stavební parcela. Na této poradě bylo také rozhodnuto, že bude vypsána na projekt univerzitních budov soutěž.²⁷⁾

Na prosincovou poradu na ministerstvu školství v roce 1919 navazovalo jednání profesorského sboru české právnické fakulty z 19. ledna 1920 a akademického senátu univerzity ze 6. února 1920. Závěry obou jednání se shodovaly se závěry porady na ministerstvu školství.²⁸⁾

Německá univerzita měla být přeložena do Liberce, a proto státní správa mohla pro stavební účely české univerzity reálně počítat i s asanačním pozemkem č. III.²⁹⁾ Pro projektanta české univerzity se zde otvírala mimořádná příležitost vypracovat projekt na dvě univerzitní budovy.

V roce 1920 vypsalo ministerstvo veřejných prací veřejnou soutěž na projekt české právnické fakulty a ústřední budovy univerzity, kde měla být umístěna také teologická fakulta.

Podle podmínek soutěže se mohli soutěže účastnit pouze odborníci, státní pří-

²⁴⁾ Srv. dopis J. Kotěry z 15. 3. 1918: „... navštívil mne... prof. dr. Heyrovský, referent novostavby kolejní budovy právnické a theologické fakulty a sdělil mi, že universita hodlá postup práce urychlit a za tím účelem zakročit ve Vídni“. Archiv UK, AS D 8/6 Novostavby universitní 1910—1918, 118.

²⁵⁾ SÚA, MŠ k. 1 065.

²⁶⁾ SÚA, MVP k. 127.

²⁷⁾ Archiv UK, AS D 8/6 Novostavby universitní 1919—1930, 119, srv. též Národní listy ze 7. a 12. prosince 1919 a Národní politiku ze 4. a 6. ledna 1920.

²⁸⁾ Archiv UK, AS D 8/6 Novostavby universitní 1919—1930, 119.

²⁹⁾ Tamtéž.

služníci Československé republiky. Tři nejlepší návrhy měly být odměněny finančními cenami v částce 30 000 K -- první cena, 22 000 K -- druhá cena a 14 000 K -- třetí cena. Do 15. 11. 1920 měly být návrhy odevzdány na ministerstvo veřejných prací.³⁰⁾

Česká pokroková veřejnost byla pobouřena vypsáním soutěže a odsunutím Jana Kotěry na vedlejší kolej. Spolek výtvarných umělců Mánes a Společnost architektů vyhlásily pro své členy bojkot soutěže.³¹⁾ Členové těchto organizací považovali za jediného oprávněného projektanta Jana Kotěru a chtěli mu tímto způsobem umožnit realizaci jeho projektu. Umělci tak vyjádřili nesouhlas s vypsáním soutěže, která byla důsledkem úmyslného ignorování již vypracovaných Kotěrových návrhů. Svoji roli zde hrály osobní a politické důvody spojené s revnivostí méně nadaných architektů na silnou Kotěrovu uměleckou individualitu.

Sám Kotěra v dopise z 15. září 1920, který zaslal ministerstvu veřejných prací a ministerstvu školství, vyslovuje nesouhlas s vypsáním veřejné soutěže a upozorňuje na to, že vypsáním soutěže byla porušena smlouva uzavřená mezi ním a c. k. erárem v roce 1912. Tuto smlouvu, jak zdůrazňuje Kotěra v dopise, slíbili vládní zástupci Československé republiky při osobním jednání v roce 1919 dodržovat.³²⁾

Ještě na konci roku 1920 spolek výtvarných umělců Mánes důrazně požadoval, aby byl Jan Kotěra vyzván ministerstvem veřejných prací k vypracování a předložení nového projektu na budovy české univerzity mimo soutěž. Spolek Mánes usiloval zřejmě o to, aby Kotěrov návrh byl realizován bez ohledu na návrhy účastníků veřejné soutěže.³³⁾

V září, říjnu a listopadu roku 1920 opakovalo ministerstvo veřejných prací výzvu k soutěži na projekt univerzitních budov. V říjnovém čísle Architektonického obzoru je ohlášeno prodloužení lhůty k odevzdání návrhů do 15. února 1921. Ministerstvo veřejných prací k tomu dodává „... Na výsledek této soutěže, která jest z jistých stran i bojkotována, jsme věru velice zvědaví“.³⁴⁾

Kotěra poslal do soutěže svůj poslední projekt jen nepatrně pozměněný podle soutěžních podmínek. Projekt je ovšem doplněn o návrh druhé univerzitní budovy. Obě budovy jsou architektonicky řešeny stejně. Ústřední univerzitní budova, kde byla umístěna i teologická fakulta, měla být postavena na stavební parcele v blízkosti ulice Elišky Krásnohorské, kde byla původně projektována budova

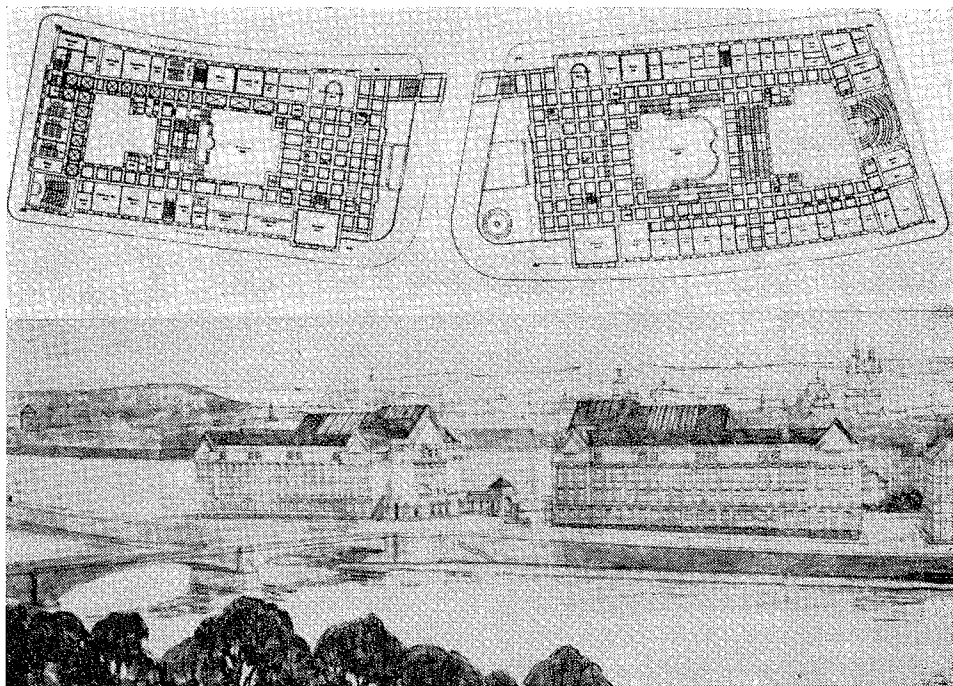
³⁰⁾ O. Novotný, Jan Kotěra, str. 67. Srv. B. Fuchs, In margine; zde je uveden dopis J. Kotěry ze dne 9. 9. 1920 adresovaný Společnosti architektů. Kotěra v něm oznamuje, že vystupuje ze Společnosti architektů v důsledku boje o soutěž na projekt univerzity.

³¹⁾ O. Novotný, Jan Kotěra, str. 67. B. Fuchs, In margine; zde je uveden dopis J. Kotěry ze dne 9. 9. 1920 adresovaný Společnosti architektů. Kotěra v něm oznamuje, že vystupuje ze Společnosti architektů v důsledku boje o soutěž na projekt univerzity.

³²⁾ SÚA, MVP k. 127.

³³⁾ Tamtéž.

³⁴⁾ Architektonický obzor — září, říjen a listopad 1920, str. 77, str. 87 (odtud citace) a str. 96.

2. Univerzitní budovy. Půdorys a celkový pohled ze soutěžního návrhu v roce 1921.

české univerzity zahrnující v sobě právnickou fakultu, teologickou fakultu a rektorát úřady. Na protější parcele, kde bylo dříve počítáno s německou univerzitou, měla být umístěna samostatná budova právnické fakulty.

Soutěž, která byla obeslána 15 návrhy,³⁵⁾ byla v roce 1921 vyhodnocena porotou ve složení: architekti J. Sakař (předseda), K. Hilbert, B. Hübschmann, V. Roštlapil a J. Valečka a profesor A. Hobza. První cena byla udělena Janu Kotěrovi. Druhou cenu obdržel architekt J. Vondrák a třetí cena byla dána za společný projekt architektům A. Cechnerovi a V. Šulcovi.³⁶⁾

Kotěra si velmi cenil postoje, který zaujali jeho přátelé k soutěži a k jeho osobě. Podle jeho mínění a mínění jeho přátel znamenala soutěž jen zbytečné průtahy v pracích na univerzitních budovách. Kotěra k tomu později poznamenává: „Nejtrapnější období své dlouholeté práce musil jsem zažít po převratu. Že podstata a rozsah architektonické práce nenalézá u laiků patřičného porozumění, je známo, jako je přirozeno, že málokdo chápe intenzitu a námahu naší tvorby. Druhým,

³⁵⁾ M. Urban, Kotěrovy univerzitní budovy, Národní listy, 24. 1. 1926. Zde je uvedeno, že Kotěra vyhrál soutěž mezi 10 projekty. Srv. též Archiv UK, AS D 8/6 Novostavby univerzitní 1919—1930, 119. Styl 1921—1922, str. 11 uvádí, že soutěž byla obeslána 15 návrhy.

³⁶⁾ Styl 1921—1922, str. 11.

kterí stáli v této době při mně, děkuji za jejich přátelství, jež mě přeneslo neznaveného přes těžkou dobu. Jest jejich zásluhou, že mi bylo umožněno účastniti se konečně i soutěže, kterou vypsal 1920 ministerstvo veřejných prací Československé republiky.“³⁷⁾

Samotné vítězství ve vnučené soutěži³⁸⁾ nemohlo Kotěrovi přinést uspokojení, poněvadž soutěž byla obeslána jen návrhy, které Kotěru mohly jen těžko ohrozit.

Přes první místo v soutěži trvalo ještě téměř dva roky než byl Kotěra pověřen realizací svého projektu. Proti Kotěrovi zde opět působila osobní řevnivost a závist konzervativních umělců a neschopnost kompetentních úřadů.³⁹⁾

Vedení české univerzity a právnické fakulty nebylo zpočátku zcela spokojeno s Kotěrovým projektem a zasazovalo se spíše o realizaci projektu Vondrákova, který získal v soutěži druhé místo.⁴⁰⁾

V prosinci roku 1921 se konala na ministerstvu školství a národní osvěty v Praze porada o stavbě české univerzity. Této porady se zúčastnili také zástupci právnické fakulty děkan profesor Funk a profesori Vančura, Hora a Kapras. Přítomní zástupci právnické fakulty vyjádřili souhlas s projektem Jana Kotěry, ale požadovali jisté úpravy, například zesvětlení chodeb, umístění poslucháren do nižších pater a upuštění od realizace skleněné střechy univerzitní budovy. Jan Kotěra slíbil všechny tyto požadavky respektovat.⁴¹⁾

Teprve v roce 1923 začal Jan Kotěra konečně pracovat na realizaci univerzitních budov. Neustálými zápasy o prosazování svých uměleckých názorů byl však fyzicky i psychicky podloměn. Dne 17. dubna 1923 umírá a zanechává zde sotva započatou stavbu, která měla být uměleckým vyvrcholením jeho životního díla. Je tragédií umělce, který si hytostně přál toto své dílo v oboru monumentální architektury uskutečnit, že mu nebylo dopřáno je dokončit.⁴²⁾

Po Kotěrově smrti se jeho přátelé snažili o realizaci univerzitních budov v duchu jeho projektu. V roce 1923 vydali architekti sdružení v Mánesu a ve Společnosti architektů prohlášení, ve kterém se uvádí: „Vůdce české souvěké architektury zemřel zanechav hotový souhrn svého uměleckého snažení na poli monumentální architektury, budovy univerzitní. Čeští architekti sdružení v Mánesu a Společnosti architektů vybízejí své druhy, příslušné úřední činitele a celou českou ve-

³⁷⁾ O. Novotný, J. Kotěra, str. 67.

³⁸⁾ K. B. Mádl, Jan Kotěra, Praha 1922, str. 16. Mádl hovoří o Kotěrově návrhu univerzitních budov jako o prosté jednoduchosti soustředěných výrazových sil.

³⁹⁾ Srv. stať A. Matějčka in: „28. říjen“ z 3. května 1921. Matějček hájí oproti konzervativcům Kotěrovův projekt české univerzity a zdůrazňuje vynikající řešení půdorysu projektu. Podle názoru Matějčkova a celé pokrokové kulturní veřejnosti získal Kotěra jako zakladatel a vůdce české moderní architektury první cenu ve vnučené soutěži plným právem.

⁴⁰⁾ Národní demokracie, 25. dubna 1922. V této souvislosti srv. Lidové noviny z 9. a 18. prosince 1921 a Národní listy z 3. srpna a 24. prosince 1921.

⁴¹⁾ Archiv UK, AS D 8/6 Novostavby univerzitní 1919—1930, 119.

⁴²⁾ O. Novotný, Jan Kotěra, str. 67.

řejnost, aby přijali z rukou mrtvého mistra odkaz, jehož uskutečnění učiní tím kulturním a národním závazkem.⁴⁵⁾

V květnu roku 1923 se konaly na ministerstvu veřejných prací dvě porady, na kterých bylo jednáno o jmenování zodpovědného projektanta univerzitních budov po J. Kotěrovi.⁴⁴⁾ Kotěrův syn Jaroslav Kotěra navrhoval architekta K. Hilberta. Ministerstvo veřejných prací se však na návrh ministerstva školství přiklonilo k architektu L. Machoňovi.⁴⁵⁾ Za souhlasu vedení univerzity byl 5. července 1923 pověřen ministerstvem veřejných prací realizací stavby Kotěrův žák a spolupracovník L. Machoň. Ještě v roce 1923 byla mezi Československým státem zastoupeným ministerstvem veřejných prací a ministerstvem školství po dohodě s ministerstvem financí uzavřena s architektem L. Machoňem smlouva o dokončení stavebních prací na budovách české univerzity.⁴⁶⁾

Stavební práce na univerzitních budovách řídila dále komise, ve které byli zastoupeni zejména Z. Wirth, A. Engel a J. Gočár. Ne příliš šťastně byl úřední stavební dozor svěřen ing. J. Valečkovi.⁴⁷⁾

V lednu roku 1924 ustavilo ministerstvo veřejných prací ještě stavební výbor, jehož předsedou byl jmenován odborový přednost a zástupce ministerstva veřejných prací ing. F. Havlíček. Stavební výbor měl při stavbě univerzity řídicí a rozhodovací pravomoc.⁴⁸⁾

L. Machoň i ostatní spolupracovníci zachovávali s pietou Kotěrův odkaz. Snažili se co nejvěrněji přenést myšlenky ztvárněné v jeho architektonických studiích a projektech na realizaci stavby. Tím ale Kotěrovi do jisté míry uškodili. Spoléhali se totiž velmi často jen na zachycení Kotěrových nápadů na papíře. Z přílišné úcty k Janu Kotěrovi zapomínali, že záznam myšlenek v plánech a projektech, leckdy jen povšechně zachycených, nelze chápat staticky, ale naopak dynamicky ve stálé konfrontaci s praktickým prováděním stavby.⁴⁹⁾

V letech 1928–1929 se podařilo L. Machoňovi dostavět pouze právnickou fakultu. Ale ani tuto budovu nemohl zcela výtvarně realizovat, jak by to odpovídalo Kotěrovým návrhům. Práce na právnické fakultě byly bržděny finančními těžkostmi, úspornými opatřeními státní správy a nepochopením úřadů. Centrální budova s teologickou fakultou již pro finanční potíže postavena nebyla. Byly sice vykopány základy, ale když se od stavby upustilo, došlo k jejich zasypání.⁵⁰⁾

V roce 1929 sděluje stavební výbor pro zbudování novostaveb univerzitních

⁴⁵⁾ Tamtéž, str. 68.

⁴⁴⁾ SÚA, MVP k. 127.

⁴⁵⁾ V kruzích architektů se hovořilo i o jiných možných nástupcích Jana Kotěry, na příklad o jeho žáku architektu O. Novotném.

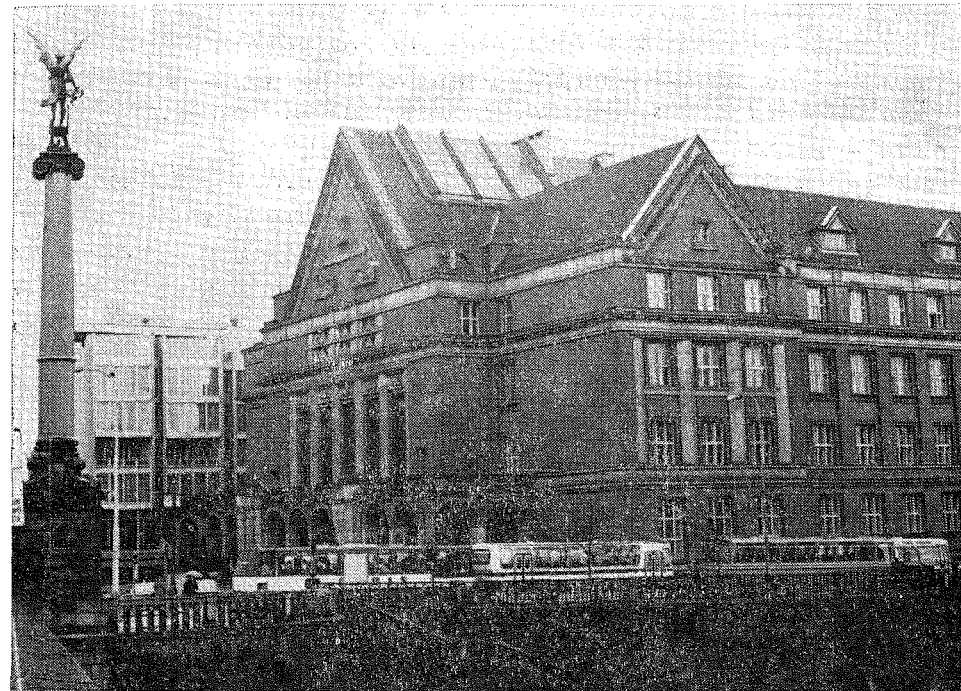
⁴⁶⁾ SÚA, MVP k. 127.

⁴⁷⁾ O. Novotný, Jan Kotěra, str. 68.

⁴⁸⁾ SÚA, MVP k. 127; Archiv UK, AS D 8/6 Novostavby univerzitní 1919–1930, 119.

⁴⁹⁾ O. Novotný, Jan Kotěra, str. 68.

⁵⁰⁾ I. Borkovský, L. Machoň a další, Architektura v českém národním dědictví, Praha 1961, str. 194.

3. Právnická fakulta r. 1978 — celkový pohled.

budov u Čechova mostu ministerstvu školství, že je třeba zajistit výzdobu budovy právnické fakulty. Šlo zejména o osazení dvou sousoší u hlavního vchodu, o umístění tří mříží do nadpraží hlavních portálů, o realizaci reliéfů pro dvoranu a o dva kandelábry rovněž pro dvoranu.⁵¹⁾

Sousoší u hlavního vchodu měla být tvořena dvěma skupinami po třech sochách. V jedné skupině měly být sochy V. Kornela ze Všehrd, Hugo Grotia a socha představující římského právníka. Ve druhé skupině se počítalo se zpodobněním A. Randy, E. Otta a A. Bráfa.⁵²⁾

Stavební výbor navrhl, aby pro vyhotovení návrhů na obě sousoší byla vypsána užší soutěž, ke které by byli pozváni J. Lauda, O. Španiel a O. Švec. K návrhům na tři mříže měli být do užší soutěže pozváni B. Benda, L. Beneš a K. Kotrba. Pro soutěž na reliéfy ve dvoraně se počítalo s účastí J. Horejce a K. Pokorného. Návrhy na dva kandelábry měli pro soutěž vypracovat J. Horejc, J. Kubíček a Švarcová.⁵³⁾

V roce 1930 se zástupci stavebního výboru (Machoň a Valečka) a ministerstva

⁵¹⁾ SÚA, MŠ k. 1 065.

⁵²⁾ Tamtéž.

⁵³⁾ Tamtéž.

školství dohodli, že vypracováním návrhu na obě sousoší u vchodu bude pověřen O. Španiel a vypracováním návrhu reliéfů pro dvoranu fakulty J. Horejc. Se soutěží se počítalo na tři mříže (podle původního návrhu se soutěže měli účastnit Benda, Beneš a Kotrba) a na dva kandelábry (do užší soutěže měli být proti původnímu návrhu přizváni J. Jiříkovský a O. Švec.⁵⁴)

V roce 1930 navrhl stavební výbor ministerstvu školství, aby Collegium Maximum v budově právnické fakulty bylo vyzdobeno alegorickou freskou. Zároveň dal v úvahu zadání fresky M. Švabinskému. Ministerstvo školství Švabinského vyhotovením fresky skutečně pověřilo. Ještě v roce 1930 dokončil Švabinský model interiéru s nástěnnou malbou, které porota 6. 10. 1930 schválila a doporučila, aby umělec zhotovil v roce 1931 definitivní pomocný obraz.⁵⁵)

Na počátku roku 1931 dodal J. Horejc státní stavební správě právnické fakulty sádrové odlitky čtyř náčrtů reliéfů pro dvoranu právnické fakulty, které výtvarně zpodobňovaly Karla IV., Jiřího z Poděbrad, Jana Husa a myšlenku národního osvobození. Porota návrhy schválila s doporučením některých menších změn s tím, že jí mají být předloženy ještě třetinové modely s naznačením barvy.⁵⁶)

V březnu 1933 obdržel stavební výbor od ministerstva veřejných prací a ministerstva školství souhlas k pověření profesora O. Španiela vypracováním definitivních modelů sousoší pro hlavní vchod právnické fakulty. Modely měly být pořízeny za 144 000 Kč.⁵⁷)

V červnu 1934 došel na ministerstvo veřejných prací dopis několika výtvarníků, mezi jinými byli podepsáni K. Pokorný, J. Wagner a B. Štefan, ve kterém umělci požadují, aby ministerstvo veřejných prací vypsal pro sochařskou výzdobu právnické fakulty soutěž.⁵⁸)

Ministerstvo školství se v srpnu téhož roku přípisem zasláným ministerstvu veřejných prací vyjádřilo, že sice objednalo 27. 6. 1930 u profesora Španiela návrh na dvě sousoší pro hlavní vchod právnické fakulty (návrh byl 15. dubna 1932 uměleckou porotou kladně posouzen), ale tato skutečnost nebrání vypsání soutěže. Vůči Španielovi zde ovšem existuje určitý morální závazek pověřit ho vyhotovením plastik pro hlavní vchod právnické fakulty.⁵⁹)

⁵⁴] Tamtéž.

⁵⁵] Tamtéž.

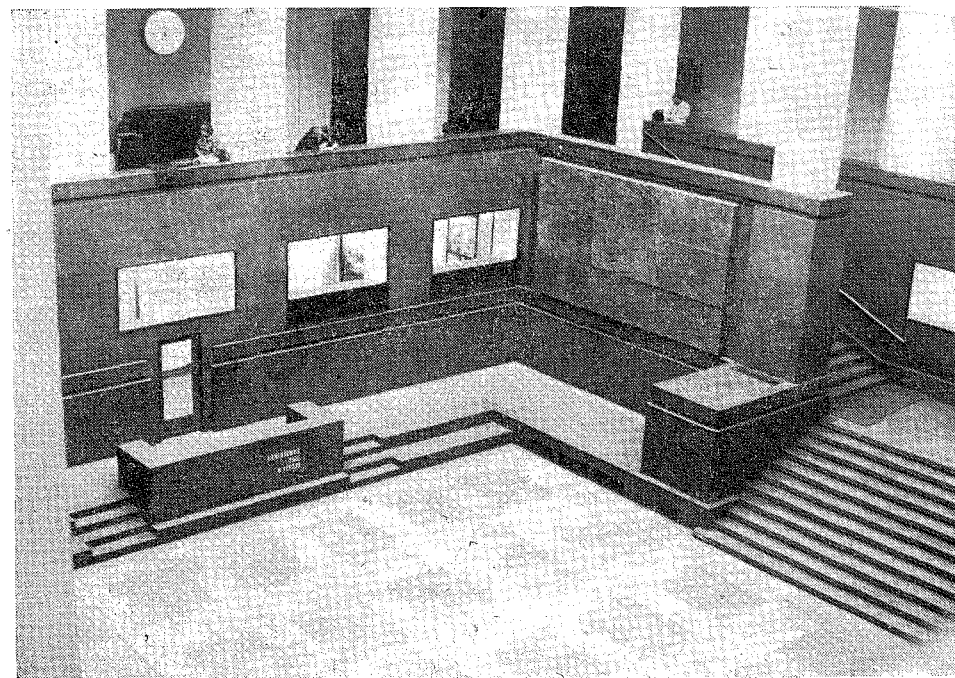
⁵⁶] Tamtéž. Umístěním reliéfů ve dvoraně právnické fakulty by byla umocněna monumentalita budovy a současně odstraněna její tvrdá strohost. Horejc reliéfy skutečně vytvořil, ale k jejich osazení nedošlo. Zdá se, že to byl Machoň, který Horejce doporučil jako sochaře pro výzdobu dvorany právnické fakulty. Horejc s Machoněm již několikrát spolupracoval, například při úpravách Klementina (1923—1924). Horejc spolupracoval již také s Kotěrou — například při přestavbě vily T. Bati ve Zlíně. Srv. J. Horneková, Katalog výstavy díla Jaroslava Horejce, Umělecko-průmyslové muzeum, Praha 1971. Viz též P. Toman, Nový slovník československých výtvarných umělců, Praha 1947, I, str. 370. Viz též P. Wittlich, České sochařství ve XX. století 1890—1945, Praha 1978, str. 101—102.

⁵⁷] SÚA, MŠ k. 1 065.

⁵⁸] Tamtéž.

⁵⁹] Tamtéž.

V prosinci roku 1934 zaslal děkan právnické fakulty profesor V. Funk ministerstvu veřejných prací jménem vedení fakulty dopis, ve kterém žádá, aby ministerstvo veřejných prací zařadilo do rozpočtu na rok 1936 položku na dokončení umělecké výzdoby Kotěrovy univerzitní budovy. Zdůrazňuje, že realizace Švabinského fresky, Horejcových reliéfů a dvou sousoší pro průčelí právnické fakulty je v důsledku finančních těžkostí stále jenom v počátečním stadiu.⁶⁰)

4. Právnická fakulta r. 1978 — dvorana.

Krátce před zasláním dopisu profesora Funka ministerstvu veřejných prací byla ustavena zvláštní porota pro posouzení a usměrnění dalších prací na sousoší pro právnickou fakultu. Ministerstvo školství jmenovalo do poroty profesora V. V. Štecha a vedení právnické fakulty profesory O. Sommera a J. Kaprase.⁶¹)

Přes veškerou snahu právnické fakulty o urychlení umělecké výzdoby budovy právnické fakulty trvaly Nejvyšší kontrolní úřad i ministerstvo financí na tom, aby sochařská výzdoba pro průčelí právnické fakulty, kterou byl pověřen nakonec přece jen profesor O. Španiel, byla realizována až v době finančně příznivější.⁶²)

⁶⁰] Tamtéž.

⁶¹] Tamtéž.

⁶²] Tamtéž.

Z iniciativy vedení právnické fakulty došlo v roce 1935 k ustavení Spolku přátel právnické fakulty Karlovy univerzity. Spolek se měl podílet na finančním zajištění umělecké výzdoby právnické fakulty. Společně s ministerstvem školství zakoupil spolek již v roce 1935 od M. Švabinského definitivní pomocný olejový obraz pro Collegium Maximum.⁶³⁾

Je dnes těžko uvažovat o tom, jak by stavba právnické fakulty pokračovala a jaká by byla ve své konečné podobě, kdyby bylo Kotěrovi dopřáno ji dokončit. I když by asi v důsledku všech těžkostí plastická výzdoba ani za Kotěrova vedení nebyla uskutečněna, přesto by konečný vzhled právnické fakulty byl zcela určitě jiný, méně studený a pochmurný v exteriéru i v interiéru. L. Machoň, přestože se snažil respektovat Kotěrovy návrhy, vtiskl pochopitelně i do budovy právnické fakulty pečeť svého racionálního, chladně působícího architektonického projevu.⁶⁴⁾

V prostoru u předmostí mostu Svatopluka Čecha vytvořila právnická fakulta neosobní a strohou dominantu postrádající harmonicky vyváženou protiváhu. Její průčelí bylo nakonec ozdobeno alegorickými figurálními reliéfy B. Stefana.⁶⁵⁾ Reliéfy byly umístěny ve štítě a mezi okny. Štít byl osazen znakem Československé republiky a dvěma protilehlými sedícími postavami muže a ženy inspirovanými formou a ikonografií antickou. Stejně jako reliéfy muže a ženy vázaly se i drobnější reliéfy mezi okny svým významem na stát a právo — otevřená kniha s datem 28. 10. 1918, váhy, zakládací listina Univerzity Karlovy, fasces a pergamenový svitek s brkem.

☆

Věnujme ještě pozornost jednotlivým Kotěrovým architektonickým studiím a projektům a pokusme se o jejich výtvarné, dispoziční a urbanistické zhodnocení.

První architektonickou studii univerzitní budovy z roku 1907 vypracoval J. Kotěra v duchu muzea v Hradci Králové (1905—1906). Inspirací byla Kotěrovi holandská architektura, zvláště se svou tektonikou, která nebyla zatížena výtvarnými články používanými v historismu. Podobně jako muzeum v Hradci Králové je univerzitní budova v první Kotěrově architektonické studii urbanisticky a dispozičně dobře řešena. Exteriér budovy není však dosti ucelený.⁶⁶⁾

⁶³⁾ Tamtéž.

⁶⁴⁾ Srv. Machoňovu představbu Klementina včetně výstavby velké studovny — dnes katalogu a schodiště v technické knihovně.

⁶⁵⁾ J. Šetlík, Bedřich Stefan, Praha 1961, str. 11 a obrázek č. 15 a — Římské právo, detail reliéfu pro průčelí právnické fakulty. Srv. P. Wittlich, České sochařství, cit. dílo, str. 159. Reliéfy byly vyhotoveny v letech 1927—1929. Spatřujeme zde vliv kubismu.

⁶⁶⁾ K jednotlivým návrhům univerzitních budov srv.: Souborné dílo university, Styl 1921—1922, I—IV, str. 87—95 a tabulky 59—78, viz též Horizont 33—34, 1931, věnováno architektu L. Machoňovi, str. 187 — n. Viz též Z. Wirth, Jan Kotěra — kreslíř, výstava architektonických kreseb Jana Kotěry, kterou uspořádalo České technické muzeum, Praha 1943.

Již tato první Kotěrova architektonická studie vyvolala hnutí odporu v konzervativních kruzích. Kotěrovi bylo vytýkáno, že nabyt své vzdělání „jen“ na vídeňské Akademii a že podléhá příliš cizím vlivům. Je s podivem, že to byli právě představitelé konzervativní architektury, kteří Kotěrovi měli za zlé, že nabyt své vzdělání na vídeňské Akademii, proslulé svou konzervativností.⁶⁷⁾

Charakteristickým pro Kotěrovu první architektonickou studii je použití eliptické kupole v přední části budovy. Kupoli používá Kotěra ještě i ve druhé architektonické studii z roku 1909. Oba dva návrhy jsou si velmi podobné, snad jen o málo je návrh z roku 1909 v řešení zaklenutí budovy v přední části jednodušší.

Ve třetí architektonické studii univerzitní budovy z roku 1913 projektuje Kotěra v přední části univerzitní budovy směrem do Mikulášské třídy již ne kupoli, ale tympanovitě zakončení hlavního průčelí. Návrh univerzitní budovy má zpřísněnou tektoniku a je ucelenější a prostší než návrhy předcházející. Odchylně je řešen také hlavní vchod do budovy. Kotěra projektuje před hlavním vchodem předsunuté podloubí s arkádami. Pro šest sloupů, které byly umístěny nad předsunutým podloubím — tři po pravé a tři po levé straně nad hlavním vchodem — počítal Kotěra s plastikami s právní tematikou.

Kotěrově výtvarnému pojetí odpovídalo spojení architektury s plastikou. Před volnými plastikami dával přednost reliéfům, případně sochám ve výklencích či přistavěným k průčelí. Volné sochy totiž neodpovídaly zcela jeho pojetí jednoty architektonického a sochařského díla.⁶⁸⁾

Návrhy vypracované v průběhu války, zejména v roce 1914 a v období 1915—1917 se jen nepatrně liší od návrhu z roku 1913. V Kotěrových návrzích můžeme spatřovat stále oprošťování od dekoru a zdůrazňování jednoty konstrukce, účelnosti a estetičnosti.

V návrzích z válečného období bylo šest sloupů pro plastiky vbudováno přímo do arkádovitého podloubí před hlavním vchodem do univerzitní budovy. Vznikly tak pilíře sloužící za podstavce pro proponované plastiky. Sochy měly být umístěny v předstupu před okny, kdežto podle návrhu z roku 1913 byla okna situována do pozadí nad hlavami soch stojících na sloupech vystupujících z arkádovitého podloubí.

Návrhy z období války měly arkádovité podloubí před hlavním průčelím kratší. Proti návrhu z roku 1913 byly na pravé straně (stojíme-li čelem k hlavnímu vchodu budovy) pouze dva arkádovité oblouky a třetí oblouk s lomenou stříškou. V návrhu z roku 1913 byly na pravé straně tři oblouky a čtvrtý zastřešený s lomenou stříškou. V pozdějších návrzích byly na levé straně pouze dva arkádovité oblouky, kdežto v návrhu z roku 1913 byly zakresleny na levé straně čtyři oblouky a pátý zastřešený trojúhelníkovou stříškou.

⁶⁷⁾ O. Novotný, Jan Kotěra, str. 36.

⁶⁸⁾ Tamtéž, str. 106.

Návrh z roku 1913 počítal s tím, že arkádovité vstupní podloubí bude přesahovat na obou stranách hmotu budovy univerzity. V návrzích z období války přesahovala univerzitní budovu jen polovina arkádovitého oblouku s trojúhelníkovou střechou.

Kotěra se snažil vyřešit projekt univerzitní budovy vhodně i z hlediska urbanistického. Společně s architektem Zaschem se mu podařilo vytvořit u mostu Svatopluka Čecha před oběma univerzitními budovami jakési náměstí, které bylo uzavřeno směrem ke Starému Městu kolonádami a k Vltavě a letenské stráni bylo široce rozevřeno zdůrazněnou šikmostí plochy hlavních hmot.⁶⁹⁾

V roce 1921 předložil Jan Kotěra svůj poslední projekt univerzity, který nesl heslo „Omega“. Projekt obsahoval návrhy dvou univerzitních budov — budovu centrálních úřadů a teologické fakulty a samostatnou budovu fakulty právnické.⁷⁰⁾

V recenzi o výstavě díla Jana Kotěry (výstavu uspořádal spolek Mánes v roce 1926 v Obecním domě) známý literární kritik F. X. Šalda o tomto projektu univerzitních budov píše: „Jest tu i poslední projekt z roku 1921 k velké síni universitní budovy u Čechova mostu: největší Kotěrovo vytvoření prostoru, který zní a zní jako nezapomenutelná hudba světlého intelektu do výšky a šířky.“⁷¹⁾

Kotěrovův projekt z roku 1921, který se jen nepatrně lišil od návrhů z roku 1914 a z let 1915—1917, byl architektonicky účelně a esteticky velmi dobře řešen. To musel uznat i konzervativní Architektonický obzor. Na druhé straně je však Kotěrovi vyčítáno, že se mu v návrhu nedostává úhrnem 400 m² místností požadovaných podmínkami soutěže. Architektonický obzor zveličoval záměrně tento nedostatek Kotěrova projektu. Bylo zde dokonce bráno v potaz Kotěrovo první místo v soutěži. Dále Architektonický obzor poukazoval na to, že Kotěra nedodržel požadavky soutěže na výšku budov, které by podle Architektonického obzoru zasáhly svou výškou rušivě do pohledu z Letné na Staré Město.⁷²⁾

V podmínkách soutěže bylo dále uvedeno: „Přihlíženo budiž k důležitosti komunikace Sanytrovou ulicí (dnešní ulice 17. listopadu) jako pokračování ulice Křižovnické a nábřeží Masarykova (dnešní Smetanovo nábřeží) a k jejímu navázání na směr Čechova mostu a spojení s Letenskou plání, jakož i k pokračování této radikální komunikace směrem k Milosrdným“. Architektonický obzor poukázal v této souvislosti na to, že Kotěra tento požadavek zcela nerespektoval, neboť počítal v projektu se dvěma „hmotnými kiosky“ s arkádami, které by komunikaci vadily.⁷³⁾

Architektonický obzor jistě nedostatky Kotěrova projektu příliš akcentoval, přes-

⁶⁹⁾ I. Borkovský, L. Machoň a další, *Architektura etc.*, str. 194.

⁷⁰⁾ *Styl 1921—1922*, str. 11.

⁷¹⁾ F. X. Šalda, *Kritické projevy 1925—1928*, Praha 1963, str. 139.

⁷²⁾ Architektonický obzor 1921, str. 49.

⁷³⁾ Tamtéž.

to je však nutné říci, že v posledním bodě je třeba dát kritické připomínce částečně za pravdu. Kotěrovi se sice podařilo vyřešit velmi působivě předmostí mostu Svatopluka Čecha, ale stalo se tak na úkor komunikace. V této době se měla řešit rovněž otázka úpravy okolí Letné, zvláště z komunikačního hlediska. Bylo počítáno s tím, že doprava, zejména v Mikulášské třídě (Pařížské), hlavní spojenci Starého Města a Letné, se podstatně rozšíří.

Přes určité nedostatky Kotěrova projektu je třeba konstatovat, že projekt získal první místo v soutěži zcela zaslouženě. Samotná porota v protokolu uvedla: „Po stránce detailů půdorysných a účelnosti vytknuty sice dvěma porotci vady, jako např. nepřesné dodržení programu, . . . však po bedlivém prozkoumání těchto výtek zjištěno, že jsou výtky z největší části mylné a jen v nepodstatných a velmi řídkých případech oprávněné.“⁷⁴⁾

Při studiu jednotlivých návrhů univerzitních budov,⁷⁵⁾ z nichž některé nesporně soutěžním podmínkám vyhovovaly, docházíme jednoznačně k závěru, že Kotěrovův návrh, i když všechny soutěžní podmínky zcela nerespektoval, předčil svou originalitou, bohatostí invence, fantazií, zdůrazněním jednoty formy a obsahu a svým celkovým architektonickým a estetickým řešením všechny soutěžní návrhy.

Dnes zbyla z velkolepého Kotěrova projektu pouze budova právnické fakulty, která v poslední době ztratila na své monumentalitě sousedstvím dvou vysokých novostaveb — hotelu Intercontinental a domu Mezinárodního svazu studentstva.

Je dobře si připomenout, že za první republiky se na jedné straně šetřilo na stavbě univerzity a na druhé straně si buržoazní politikové dávali stavět honosné soukromé vily za horentní sumy.

⁷⁴⁾ Tamtéž.

⁷⁵⁾ Daleko hůře než projekt Jana Kotěry byl hodnocen Architektonickým obzorem (1921, str. 50) projekt architekta J. Vondráka s heslem „Pátá Osudová“, který měl být podle názoru konzervativních architektů vyloučen ze soutěže a nikoli počten druhou cenou. Za hlavní nedostatky Vondrákova projektu považuje Architektonický obzor nesoulad půdorysné koncepce s průčelími, zalomení osy mezi vestibuly a dvoranami a četné pylony a arkády, které by zřejmě vadily dopravě. Pro naše klima byl také ne příliš šťastným řešením návrh ploché střechy. Soutěžní návrh architektů A. Cechnera a V. Šulce s heslem „Meta“ počtený třetí cenou byl zaměřen zvláště na účelné využití dané plochy 7765 m². Architekti dbali na to, aby obě univerzitní budovy tvořily jeden ideový celek, a aby výška budov nepřesahovala budovu parlamentu (Rudolfinum). Cechnerův a Šulcův návrh rovněž v úvahu komunikaci a snažil se o co nejmenší zásah do dopravní situace. V tomto projektu se počítalo s hlavními vchody z Dvořákovy nábřeží, přičemž vedlejší vchody byly navrhovány z Mikulášské třídy. Srv. V. Šulc a A. Cechner, Soutěžný návrh na budovy české Karlovy University v Praze, Architektonický obzor 1921, str. 83, viz též str. 84—87 a str. 91—92. Cechner a Šulc zdůrazňovali ve svém projektu v první řadě účelnost a dali si záležet na matematických propočtech. Opomenuli ale stránku estetickou, která je v Kotěrově projektu spojena v nedílné a harmonické jednotě s řešením konstrukce a s účelným využitím prostoru. K ostatním návrhům na univerzitní budovy viz například M. Schneiberg, Soutěžný návrh na budovy české Karlovy university v Praze, Architektonický obzor 1921, str. 99, viz též str. 100, srv. M. Babuška, Soutěžný návrh na budovy české Karlovy University v Praze, Architektonický obzor 1921, str. 67, 69, 70, 75, 77, 78, vyobrazení na str. 67—70 a 75—79.

Československá socialistická republika vynakládá ohromné finanční prostředky na budování moderního školství. Proto dnes může vedení univerzity a právnické fakulty uvažovat alespoň o částečném splnění Kotěrova uměleckého odkazu. Byla vypsána soutěž na doplnění reliéfů ve dvoraně právnické fakulty podle Kotěrovy koncepce. Svou tematikou budou reliéfy vycházet z české historie.

Výhledově se počítá i s účelně a esteticky řešeným vybavením vnitřku právnické fakulty. Jsou zde skutečně reálné předpoklady, že prostředí na právnické fakultě bude v duchu myšlenek Jana Kotěry výtvarně zhodnoceno.

Přesto však lze na závěr citovat několik slov žáka Jana Kotěry, architekta Otakara Novotného: „Jediná Kotěrova veřejná pražská stavba nesplnila šlechtěné úmysly, které měli jeho přátelé. Zkušenost pozdě poučila, že je zpravidla lépe nechat torzo torzem. Ukázalo se, že tato Kotěrova práce, na které si zakládal, pro kterou žil a tolik vytrpěl, nebyla nikterak prací šťastnou.“⁷⁶⁾

KAROLINA ADAMOVA

Kotěras Entwürfe der Universitätsgebäude

ZUSAMMENFASSUNG

Die Autorin widmet der Bausituation Aufmerksamkeit, die am Ende des 19. Jh. nach der Assanierung des Prager Stadtteils Josefov entstanden war. Die Leitung der tschechischen Universität bemühte sich damals um den Aufbau eines neuen Universitätsgebäudes, denn die Räume im Karolinum waren besonders in Hinsicht auf ihren Umfang für den Unterricht ganz unzureichend. Die Autorin verfolgt die Bemühungen des Rektorats der tschechischen Universität und der Juristenfakultät um eine Realisation der Universitätsgebäudes auch im Verlauf der folgenden Jahre.

Der Artikel konzentriert die Aufmerksamkeit auf die künstlerische Persönlichkeit des Architekten Jan Kotěra, der seit 1907 den Bau des tschechischen Universitätsgebäudes projektierte, in welchem sich die Juristenfakultät, die theologische Fakultät und das Amt des Rektorats befinden sollten.

Die Autorin befasst sich weiter mit dem Aufbau der Juristenfakultät (zum Bau eines zentralen Universitätsgebäudes war es aus Finanzschwierigkeiten nicht gekommen), auch nach dem Tode Jan Kotěras im Jahre 1923 und widmet den Bemühungen der Juristenfakultät und der Leitung der Karls-Universität um eine Realisation der künstlerischen Dekoration des Gebäudes der Juristenfakultät ihre Aufmerksamkeit.

Im zweiten Teil des Artikels werden kurz die einzelnen architektonischen Studien und Projekte Jan Kotěras in Hinsicht auf ihr bildendes und urbanistisches, sowie Dispositionsniveau erörtert.

⁷⁶⁾ O. Novotný, Jan Kotěra, str. 68.

MATERIÁLY

**VALERIANUS MAGNI
DE HUMANI ARBITRII LIBERTATE**

JIRÍ BENEŠ—STANISLAV SOUSEDÍK

Kvestie Valeriána Magni (1586—1661) De humani arbitrii libertate pocházející z r. 1645 je dochována v rukopisu (pravděpodobně autografu) uloženém v archivu vídeňské kapucínské provincie ve Vídni.¹⁾ Proč vydáváme z rozsáhlé, dosud málo prozkoumané rukopisné pozůstalosti proslulého protivníka jesuitů, antagonisty a zároveň souběžce J. A. Komenského právě tuto kvestii? Naším úmyslem je usnadnit touto prací studium počátků ohlasů jansenismu na pražských vysokých školách v 17. století. Abychom blíže objasnili, v jakém smyslu může naše edice vyjít tomuto studiu vstříc, předešleme textu Valeriánovy kvestie opírajíce se o prameny dosavadním bádáním²⁾ nepovšimnuté³⁾ několik informativních poznámek.

R. 1638 zemřel v Yprech tamější biskup, emeritní profesor lovaňské university Cornelius Jansen.⁴⁾ Literární pozůstalost zesnulého obsahovala mimo jiné

¹⁾ Srov. G. Cygan, Opera Valeriani Magni velut manuscripta tradita aut typis impressa, in: Collectanea Franciscana 42(1972), s. 112, č. 3.

²⁾ Počátky jansenismu v českých zemích nejsou dosud podrobněji prozkoumány. Srov. J. Vlček, Jansenismus na půdě české, in: Naše doba 6(1899), s. 15—24 (spojuje počátky jansenismu u nás teprve s působením hraběte Sporcka). E. Winter, Tisíc let duchovního zápasu (přel. O. Liška), Praha 1940, s. 220nn. Týž, Josefismus a jeho dějiny. Příspěvek k duchovním dějinám Čech a Moravy 1740—1848, [přel. Vl. Soják], Praha 1945, s. 3nn. Týž, Der Jansenismus in Böhmen u. Mähren und seine Bedeutung für die geistige Entwicklung Österreichs-Ungarens. Südostforschungen 7(1942), 440—445. S. Dolezel, Frühe Einflüsse des Jansenismus in Böhmen, in: Bohemia Sacra. Das Christentum in Böhmen 973—1973. Hrsg. von F. Seibt, Düsseldorf 1974, s. 145—153. S. Sousedík, Některé projevy antijesuitismu v pobělohorském období (referát, v tisku v časopisu Studia Comeniana et historica).

³⁾ Jedná se tu především o sbírku dokumentů Lucien Ceysens, OFM, Sources relatives aux débuts du Jansenismus et de l'Antijansenisme 1640—1643. Louvain 1957 (Bibliothèque de la Revue d'histoire ecclésiastique, Fascicule 31). Protože se jedná o dílo v našich knihovnách, pokud mi známo, nedostupné, budu z něho citovat důležitá místa in extenso.

⁴⁾ O dějinách jansenismu pojednal soustavně naposledy L. Cognet, Ursprung und Entwicklung des Jansenismus bis 1653, in: Handbuch der Kirchengeschichte, Hrsg. H. Jedin, sv. V, Die Kirche im Zeitalter des Absolutismus und der Aufklärung, Freiburg, Basel, Wien, 1970.

jeho životní dílo, spis Augustinus, věnovaný otázce milosti a svobody. Janseniův pokus vydat dílo ještě za svého života (pomocníkem mu měl při tom být, jak se zdá, Jan Caramuel z Lobkovic⁵⁾) ztroskotal, a tak byl jeho Augustinus úsilím přátel a stoupců vydán teprve dva roky po jeho smrti, r. 1640.

Otázka milosti a svobody, již bylo dílo věnováno, náležela k nejožehavějším problémům tehdejší teologie. Učení reformátorů, jež přivedlo otázku na pořad dne, můžeme zde ponechat stranou. Musíme však upozornit, že záhy po nástupu reformace vypukl o tuto otázku vášnivý spor i v samotném katolickém táboře, a to mezi tomisty, jejichž stanovisko formuloval španělský dominikán Bañez, a jesuity, kteří proti nim hájili nauku svého teologa, Bañezova krajana Ludvíka Moliny. Molina vyzdvihoval proti dominikánské škole nezávislý charakter lidské aktivity, Bañez akcentoval proti tomu více pól milosti, tj. myšlenku svrchované boží iniciativy vzhledem ke vši stvořené svobodě. Spor mezi oběma směry dosáhl časem takové prudkosti, že se jím muselo zabývat církevní magisterium. Papež Kliment VIII. jmenoval k rozsouzení pře zvláštní kongregaci (tzv. congregatio de auxiliis), jež se pak spleťtým problémem po řadu let (1598—1607) intenzivně zabývala. Jednání, jež se nevyvíjelo pro Molinovy stoupence příznivě, skončilo posléze bez jednoznačného závěru: byl pouze vydán zákaz dalších diskusí o sporném problému. Takový výsledek nemohl ovšem utlumit vzrušení, které spor vyvolal, a zájem o otázku (jejíž ideologický význam, jak třeba přiznat, byl vskutku veliký) doutnal pod příkrovem oficiálních omezení dále.

Do takovéto situace přišlo r. 1640 vydání Janseniova Augustina. Jansen se pod dojmem dlouholetého studia děl sv. Augustina ve sporné otázce postavil jednoznačně za primát milosti, a to s radikálností, která ho přivedla daleko nejen za pojetí jesuitů (jejichž učení Jansen považoval za herezi blížkou bludu starověkých pelagiánů), ale dokonce i za stanovisko jejich oponentů z řad představitelů Bañezova směru. Jansen byl silná myšlительská individualita a měl i dar uhlazeného, při tom však živého a jasného způsobu výkladu. To zabezpečilo jeho Augustinovi zájem širokých kruhů tehdejší vzdělané veřejnosti.

V Lovani, kde věc měla největší ohlas, byla vedle univerzity i proslulá jesuitská kolej. Jména slavných teologů, kteří zde kdysi působili (Bellarmín, Lessius, Cornelius a Lapide), propůjčovala jí lesk, který silou tradice přetrvával i v době, o níž mluvíme, a kdy zde již tak význačných učenců nebylo. Lovanšským jesuitům dostaly se ovšem čerstvé výtisky Augustina záhy do rukou a jejich teologové (hlavně známý „triumvirát“ Adrien Crom, Jan de Jonghe a Ignác Derkennis) vytáhli proti Janseniovým idejím a jejich šířitelům ihned do boje.

Spor, jenž vzplanul, nezdál se být zpočátku ničím víc, než učeneckou šarvátkou běžného typu. Zdá se, že si lovanští jesuité, jež okolností vysunuly do čela protijansenistické reakce, zpočátku vůbec neuvědomovali, k jak závažným důsledkům by

⁵⁾ Srov. M. Leydecker, De historia Jansenismi libri VI, Utrecht 1695, s. 123.

se mohlo v boji, který rozpoutali, dospět. Nebezpečí celé věci viděli však od počátku v řadách jesuitského řádu jini, prozíravější. Mužů velkého teologického rozhledu, neztrácejících ze zřetele, s jak velkými obtížemi unikla před několika desetiletími odsouzení molinistická nauka, bylo tehdy v řádu několik: v Římě působil kardinál Jan de Lugo, v Paříži známý Dionysius Petavius, v Madridu J. M. Ripalda, v Praze Rodrigo de Arriaga. Z nich všech měl svým věkem i spekulativním nadáním největší předpoklady k tomu, aby stanul v čele protijansenistické reakce, profesor pražské univerzity R. Arriaga -- a také se o to pokusil. Hned po vypuknutí sporu r. 1640 (či snad nejpozději počátkem r. 1641) zaslal svým kolegům do Lovaně memorandum, v němž varoval před tím, aby jesuité zahájili boj proti jansenismu z molinistických pozic.⁶⁾ Proti jansenismu je prý třeba hájit ne speciální nauku řádu, nýbrž spíše nauku tomistickou. Jansen se totiž svým extremismem prohřešuje i proti ní. Obětují-li jesuité prestiž své vlastní nauky a budou-li proti jansenismu postupovat z tomistických pozic, docílí i tak toho, oč jim jde (tj. odsouzení jansenismu), a to tím snáze, že vytvoří pod svým vedením proti bludné nauce jednotnou celocírkevní frontu. V opačném případě, budou-li vycházet z molinismu, ocitnou se prý v izolaci.

V Lovani, jak známo, této dobré rady, jež mohla dát celému dalšímu vývoji sporu jiný směr, neuposlechli a Arriagův rozklad dokonce ani (přesto, že si to pražský profesor přál) neuveřejnili. Výsledek, jež Arriaga bystře předvídal, se pak vskutku dostavil: Jesuité zůstali ve svém antijansenismu více méně izolováni, protože představitelé jiných teologických škol, zvláště tomisté, se chovali v nastávajících zápasech více méně pasivně. Marně psal Arriaga r. 1641 znovu z Prahy do Antverp svému příteli, známému historikovi Janu Bollandovi S. I., marně si stěžoval, že se nedbalo jeho pokynů.⁷⁾ Lovanšský triumvirát, Adrien Crom a jeho druhové viděli v jansenistické rozepři zřejmě svou životní příležitost a nehodlali do své skupiny „cizího“, byť nepoměrně nadanějšího kolegu v žádném případě připustit.

Netrvalo dlouho a Arriaga byl nucen zabývat se jansenismem na domácí půdě, v teritoriální oblasti tehdy nedávno osamostatnělé české řádové provincie. Zde, jak známo, jesuité obsadili proti vůli arcibiskupa, kardinála Harracha teologickou

⁶⁾ Existence tohoto memoranda vvolývá z Arriagova dopisu známému historikovi J. Bollandovi, jež uvádím v následující poznámce.

⁷⁾ V dopise odeslaném z pražské koleje 13. 7. 1641 říká Arriaga Janu Bollandovi S. I. toto: Misi Lovanium unam observatiunculam brevem, quae, si ab initio fuisset istic fuse deducta, ex integro avértisset a Societate invidiam imbignationis Jansenii. In eo autem consistit, quod Jansenius tam non fuerit contra sententiam Societatis, quae sola dicitur Societatis, at potius totus quantus sit pro illa contra Patres Dominicanos; ideoque ineptissime ab adversariis Jansenii obici nobis quod Thomistas impetamus Jansenii per latera cum potius Jansenium pro Societatis sententia fortissime stantem impetamus, eo ex capite, quod in aliis sententiis, quae non sunt aliter Societatis, quam totius religionis catholicae, minus bene discurrerit; ideoque Societas, neglecto bono privato, consideret publicum. Si charta illa, quam misi, posset imprimi et circa ea quae istic visa fuerint necessaria deduci amplius, forte multum fraenabit adversarios, ostendatque illos nec quidem statum quaestionis intellexisse [L. Ceysens v uv. díle s. 155].

a filozofickou fakultu staré pražské univerzity výlučně svými silami. Arcibiskup ve snaze dopomoci na fakulty i nejesuitskému živlu založil proto na radu kapucína Valeriána Magni r. 1635 v Praze kněžský seminář, jemuž různými výsadami (hlavně právem udílet akademické grady) zjednal ráz vysoké školy.⁸⁾ Výukou na tomto ústavu byli pověřeni členové nejesuitských řádů, především tzv. hiberni. Byli to irští františkáni vypuzení z vlasti r. 1599 za královny Alžběty, kteří se usadili nejprve v klášteře, který si zřídili poblíž Lovaně, a později (r. 1629) přesídlili se svolením císaře Ferdinanda II. do Prahy.⁹⁾ Mezi irskými řeholníky přišel tehdy do Čech i P. Malachiáš Fallonus, doktor bohosloví lovaňské univerzity a bývalý profesor tamější koleje sv. Antonína.¹⁰⁾ Fallon byl v Lovani díky své učenosti dosti známou osobností a měl zde za Janseniova života příležitost seznámit se s jeho ideami. Když se koncem dvacátých let objevil v Praze, svěřili mu zde jako zřejmě nejpovolnější osobě v nově založeném arcibiskupském semináři stolici pro dogmatickou teologii.¹¹⁾ V době, kdy k tomu došlo (r. 1635), byl „jansenismus“ ovšem ještě neznámým pojmem. Nelze tedy uvažovat o tom, že by se snad již tehdy byla projevila jmenováním Fallona do odpovědné funkce v našem prostředí nějaká jansenistická tendence. Na druhé straně však nelze pochybovat, že při účelu, pro nějž byl seminář založen, a s ohledem na to, že na jeho počátky měl rozhodující vliv takový odpůrce jesuitů, jako byl Valerián Magni, sehrálo Fallonovo augustinské a protijesuitské smýšlení při jmenování do úřadu profesora dogmatiky jistě svou roli. Irský řeholník jím každopádně získal možnost formovat českou akademickou mládež v duchu jansenistických idejí.

Literární činnost Fallonova nebyla asi rozsáhlá, dosavad se mi alespoň nezdařilo zjistit žádná jeho tištěná ani rukopisná díla. Zdá se, že se po způsobu řady tehdejších vysokoškolských učitelů omezoval na to, že diktoval své přednášky posluchačům a neusiloval o jejich uveřejnění. Exemplář jednoho takového rukopisného záznamu Fallonových přednášek dostal se někdy v průběhu druhé poloviny r. 1641 či začátkem roku následujícího do rukou Rodrigovi de Arriaga.¹²⁾ Ja-

⁸⁾ O vzniku tohoto ústavu a o vůdčí roli, kterou při tom měl Valerián Magni, jedná G. Abgottspn, P. Valerianus Magni Kapuziner. Sein Leben im allgemeinen, seine apostolische Tätigkeit in Böhmen im besonderen. Ein Beitrag zur Geschichte der katholischen Restauration in 17. Jahrhundert. Olten 1939. K dějinám semináře viz A. Soldát, Alumnáty v Čechách, in: Český slovník bohovědný (dále ČSB), ed. J. Tumpach, A. Podlaha, díl 1, Praha 1912, s. 329nn. Srov. Spiegel K., Die Prager Universitätsunion (1618—1654), in: Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen 62, 1924, 5—90.

⁹⁾ Srov. článek Hiberni v ČSB díl 4, s. 906.

¹⁰⁾ Prameny a literatura jednající o P. Malachiášovi nebyla mi v době sepisování této stati dostupná. L. Ceysens (v uv. díle s. 414) poznamenává: „Le P. Malachias Fallon avait été professeur au Collège St. Antoine vers 1630, cfr. Reussens t. V, p. 421... cf. Wadding, Annales XXVIII, p. 401. Archivium Hibernicum 1942, t. IX passim.“

¹¹⁾ Srov. Catalogus... professorum... tam philosophiam, quam theologiam... in collegio Archiepiscopali Pragensi ab anno 1635 usque ad annum 1697 docentium, Pragae s. a., s. 1.

¹²⁾ Vyplývá to z dopisu, který odeslal z odpovědní nuncia Fabia Chigiho, P. Van der Veken S. I. dne 20. 5. 1642 z Kolína do Lovaně P. Cromovi. Píše: ... Scribit mihi Praga P. Grobendoncq, Patrem Arriagam collegisse aliquas propositiones male sonantes ex

ko odborný teolog rozeznal ovšem Arriaga snadno jansenistickou inspiraci Fallonových výkladů a pořídil si z nich také hned seznam podezřelých propozic, k nimž připojil své censury. V dalším se však neukvapoval a omezil se na to, že svůj elaborát rozeslal důvěryhodným osobám s dotazem, jak postupovat.¹³⁾ Jaké Arriaga obdržel rady a pokyny, přímo nevíme, na jejich ráz lze však usuzovat jednak ze skutečnosti, že pražský profesor veřejný útok na Fallona nikdy nezahájil, jednak z reakce, kterou vyvolal jeho elaborát v jesuitské koleji v Lovani. I sem se totiž jeho cenzura oklikami (Arriaga přímé kontakty po zkušenostech asi přerušil) dostala. Lovanští otcové soudili, že by bylo sice záhodno proti Fallonovi zakročit, klonili se však k názoru, že by polemiku měl zahájit někdo jiný než člen jesuitského řádu.¹⁴⁾ Jak patrně, uvědomili si lovaňští posléze závažnost dávné Arriagovy rady; došlo k tomu již v době, kdy jejich izolace v zápasu s jansenismem byla již více méně hotovou věcí. Pokud jde o českou oblast, žádného tak dalece kvalifikovaného nejesuitského teologa, který by mohl Fallonovi čelit, zde tehdy nebylo, a tak se Arriaga, umlčený při svém prvním pokusu vstoupit do přímého konfliktu s jansenistickým směrem, byl nucen odmlčet nyní z taktických důvodů podruhé. Výsledek byl ten, že Fallon mohl nerušeně pokračovat ve své činnosti dále. Ještě asi o deset let později, asi r. 1653 adresoval neznámý pisatel z Čech do Říma udání, že P. Malachias šíří v arcibiskupském semináři jansenistické bludy.¹⁵⁾ Je to nejlepší doklad, že se Arriaga (ať z vlastního uvážení, ať na pokyn svých představených) přímému střetnutí se svým pražským protivníkem vyhnul.

V osobě Malachiáše Fallona setkáváme se s prvním šířitelem jansenismu na české půdě. Přímé studium jeho nauky je dosud nemožné, protože, jak řečeno, nebyly ještě objeveny žádné jeho rukopisné ani tiskem vydané spisy. Snaha postihnout ideový charakter rané fáze českého jansenismu vede nás proto k pátrání po dalších pramenech. V té souvislosti se pozornost soustřeďuje především k osobě a dílu kapucína Valeriána Magni (1586—1661), poradce a úzkého spolupracovníka kardinála Harracha, jehož augustiniánské smýšlení, výrazné antiije-

dictatis cuiusdam professoris in Seminario Cardinalis, qui est Franciscanus Hybernus nomine Malachias, Lovanii satis notus; sunt eae desumptae ex doctrina Jansenii vel certe huic plane conformes. Curabit eas describi mihi que mitti. Ubi accepero cum R. V. communicabo (Ceysens v uv. díle s. 407, 408).

¹³⁾ Grobendoncq poslal Arriagovu censuru Van der Vekenovi, jenž ji dále poslal A. Cromovi do Lovaně. Van der Veken v průvodním dopisu s datem 24. 7. 1642 v Kolíně píše: Mitto Rae Vae censuram P. Arriagae de doctrina fratris Malachiae, Franciscani Hiberni, quam Pragae seminaristis Eminentissimis, Fraemonstratensibus, Cisterciensibus instillat ex Janseniano fonte. Ostendit nuper Illmo nuntio, ut videret quam periculose errores isti serpent, eorumque damnatio differatur (Ceysens v uv. díle s. 414, 415).

¹⁴⁾ Vyplývá to z dopisu Cromova mladšího kolegy P. De Ceyna adresovaného Van der Vekenovi. De Cleyn (4. 7. 1642) píše: Censuram Patris Arriagae libentissime legimus; sed utinam potius esset externi alicuius pari doctrina et auctoritate. Iique ad similia tum Pragae tum alibi possent excitari (Ceysens v uv. díle s. 416).

¹⁵⁾ Srov. A. Rezek, Tak zvaná „Idea gubernationis ecclesiasticae“ z časů kardinála Harracha. In: Věstník královské české společnosti nauk. Třída filosoficko-historická, roč. 1893, Praha 1894, III. částka (6 stran).

suitské přesvědčení, jakož i skutečnost, že to byl právě on, kdo byl fakticky zakladatelem a organizátorem nově založeného semináře, vyvolává podezření, že snad byl rovněž jansenismem ovlivněn. Týmž směrem ukazuje i jeho přímé spojení s B. Pascalem, jenž ve svém 15. listu proti jesuitům z 25. 11. 1656 propůjčil Valeriánovu střetnutí s jesuity širokou publicitu a využil dokonce slovního obratu z kapucínova polemičského spisu, onoho známého „mentiris impudice“, jako jakéhosi motto a signálu burčujícího k všeobecnému útoku na jezuitský řád a jeho zásady.¹⁶⁾

V tiskem vydaných Valeriánových pracích není, pokud je mi známo, patrných stop Janseniova vlivu. Kapucínův teologický zájem byl, zdá se, cele soustředěn na eklesiologické otázky, takže problém milosti a svobody, při jehož řešení by se byl projevil jeho poměr k Janseniově nauce, zůstal v jeho díle stranou. V rukopisné pozůstalosti Valeriánově nacházíme nicméně kvěstii De humani arbitrii libertate z r. 1645, jež se uvedeným námětem výslovně zabývá. Spisek vzbuzuje o to větší zájem, že se nedlouho před jeho sepsáním Valerián zabýval pořizováním výpisků ze stěžejních děl Janseniových.¹⁷⁾ Edicí se stává našim badatelům dosud nesnadno dosažitelný pramen pohodlně přístupný. Dalším úkolem výzkumu bude porovnat v kvěstii vyjádřené učení s naukou, kterou o svobodě vůle zastával Jansenius.

Údaji, jež jsme uvedli, je snad sdostatek objasněno, jaký má naše edice význam pro studium počátků šíření jansenistické nauky v českých zemích. Náš úkol je tím splněn. Připojujeme na závěr ještě několik obecně zaměřených poznámek k povaze recepce jansenistické nauky v českých zemích.

Je možné a pravděpodobné, že pramenná základna pro studium počátků českého jansenismu se během doby (objevením Fallonových spisů, edicí delších, rukopisně dochovaných prací Valeriána Magni, soupisem a studiem děl profesorů arcibiskupského semináře ap.) rozšíří. I když k tomu dojde, je však již předem zřejmo, že nositeli jansenistického hnutí byli v Čechách kolem poloviny 17. století více méně jen významní cizinci a že v tehdejší české společnosti celý směr nezapustil hlubší kořeny. Jak si tuto skutečnost vysvětlit?

Lucien Goldmann ve svých i u nás známých studiích¹⁸⁾ ukázal, že společenskou základnou jansenistického hnutí, sociální skupinou vnímavou pro jeho „vision tragique du monde“, byly především ony vrstvy francouzské společnosti, jež byly v 17. století postiženy centralizační politikou nastupujícího absolutismu, tedy část vyšší šlechty a dále tzv. noblesse de robe. Takové společenské vrstvy ovšem v Čechách nebylo; společenské důsledky, jež vyvolal centralizační proces ve Fran-

¹⁶⁾ Podrobně o tom jednáme ve své dosud neuveřejněné monografii Valerianus Magni (1586–1661).

¹⁷⁾ Srov. G. Cygan v uv. díle s. 123.

¹⁸⁾ Srov. L. Goldmann, Le Dieu caché: Étude sur la vision tragique dans les Pensées de Pascal et dans le théâtre de Racine, Paris 1959. Týž, Humanitní vědy a filosofie (přeložil O. Hromádka), Praha 1967.

ci, nelze totiž zřejmě srovnat s tím, co znamenala porážka stavovského povstání v Čechách. V Čechách dochází totiž ne k pouhému potlačení dosavadního stavovského živlu, nýbrž k jeho téměř úplné likvidaci, přičemž je nová šlechtická vrstva, která se tu po odstranění staré konstituuje, společností, která vděčí za své postavení vítězství panovnického absolutismu a nemá tak dalece důvodu pocítovat jeho násup jako ztrátu či omezení svých životních možností. Vnímavost pro jansenistické ideje mohli bychom spíše předpokládat u nepočtených představitelů staré české katolické šlechty odsouvané přes svou loajalitu centralizační politikou vídeňského dvora čím dále tím více do pozadí. Ve skutečnosti neměla však ani tato skupina při své již z předbělohorské doby pocházející orientaci na jesuitismus předpoklady k přijetí jansenistického typu duchovosti. Je příznačné, že Arriagův žák Balbín — nejvýraznější intelektuální představitel této části české společnosti — hledá ideové východisko v obtížné národní situaci nikoli v jansenismu, nýbrž v myšlenkovém odkazu španělského myslitele, hlasatele mravní oprávněnosti kralovraždy, jesuity Juana Mariany.¹⁹⁾ Pro větší rozšíření jansenistické nauky nebyly v pobělohorských Čechách vhodné společenské podmínky a hnutí tu v důsledku toho zůstalo omezeno více méně na jednotlivce.

Naše edice je pořízena podle xerokopie originálu uloženého ve Vídni.²⁰⁾ Při transkripci se editor řídil pravidly platnými pro vydávání latinských spisů J. A. Komenského. Text edice připravil Jiří Beneš. Autorem úvodní stati je Stanislav Soušedík.

¹⁹⁾ Balbín píše: Neque tolerandi sunt insani illi pseudopolitici, qui censent omnia subditorum bona iure dominii ad reges pertinere, solo usu penes subditos residente eoque ipso pro libito regum transferendo vel deferendo ubi ratio aliqua inciderit. Refutavit hanc noxiosissimam regnis omnibus sententiam nervosissimis argumentis Ioannes Sinichius, Doctor Lovaniensis in Saule Exrege. Videatur Iesuita Contzenius doctissime nuperrime dominium et iurisdictionem regis distinguens; tum Mariana Hispanus S. I. et alii, qui de iure et iustitia scripserunt (Dissertatio apologetica pro lingua Slavonica praecipue Bohemica, Pragae 1775, s. 87, 88).

O Balbínově osobním vztahu k Arriagovi zmínil jsem se podrobněji ve své dosud neuveřejněné práci Rodrigo de Arriaga. Příspěvek k dějinám španělské novoscholastiky.

²⁰⁾ Viz pozn. 1).

Romae 30. Ianu. 1645
S. Martina, ora pro me.

DE HUMANI ARBITRI LIBERTATE

Axioma philosophicum, quod omne quod movetur ab alio moveatur, applicatur ad plura iis ad quae accomodatur ab Aristotele, et signanter hoc loco usurpo hanc propositionem:

Omne quod necessitatur ab aliquo necessitante necessitatur. Et quemadmodum in moventibus et motis necessario deveniendum est ad movens immotum et immobile, non secus in naturis necessitatis et necessitantibus sistere oportet in natura necessitante non necessitata, neque necessitabili, cuiusmodi est solus Deus, qui nec necessitatur a sua natura, neque sua natura dirigitur ab eius voluntate, sed ipse est et sua voluntas et sua natura.

Neque possibile est vel cogitando fingere voluntatis libertatem in ratione libertatis perfectiorem illo ente, quod est essentialiter sua natura et sua libertas.

Haec vero libertas non involvit, sed excludit inconstantiam a liberrima voluntate Dei, imo includit incommutabilem aeternitatem omnium actuum divinae voluntatis.

Eiusmodi arbitrii libertas neque de divina potentia tribui potest intellectui creato, quandoquidem naturam creatam, eo ipso quod sit creata, impossibile sit, esse suam naturam, suamque libertatem. Homo igitur non est eo usque liber arbitrio, ut aequet libertatem divinae voluntatis, sed duntaxat est eius particeps; quapropter accurate distinguendum est in homine naturam, unde necessitatem, a participato lumine,^{a)} unde libertatem sibi derivat: cuius rei gratia necessarium est exarare seriem motuum, qui concurrunt ad quemcumque liberum actum humanae voluntatis.

Itaque considero ex. gr. Adamum in Paradiso terrestri, circa quem hi motus sequentes praecedunt actum illum voluntatis, quo voluit gustare pomum vetitum.

Pomum qua illuminatum active produxit lumen sibi simillimum per oculos in animam Adami, qui passive suscepit lumen illud.

^{a)} lumine *coniecti* numine *in manuscripto*

Adam eo motu factus lumen pomum simillimum produxit active et immanenter lumen de se lumine, cuius productionis terminus est illud lumen de lumine quod obiective et immanenter stetit apud Adamum pro reali pomum existente extra ipsum Adamum: quod producere lumen de lumine est videre pomum, si illud sit praesens, vel ipsum imaginari, si absit.

Quantum vero Adam fuit principium sentiendi, quod essentialiter fuit et principium intelligendi, ipsa visio, ipsaque imaginatio praefati pomi elicita ab Adamo non potuit simul non esse et intellectio eiusdem pomi (intellectionem hic suppono saltem inchoatam, si non perfectam).

Quid vero sit hoc intelligere hoc loco paucis innuo. Principium intelligens est lumen intelligibile per essentiam, id est non recipit lumen intelligibile quemadmodum principium sentiens recipit lumen sensibile, sed tota natura principii intellectivi est esse lumen intellectivum.

Creatum principium intellectivum non est ipsum essentialiter lumen intellectivum et intelligibile, sed est illi simillimum, unde fit, quod exiens in actum secundum producit immanenter lumen de lumine intellectivo, cuius productionis terminus stat apud intellectum creatum pro aeterno et incommutabili lumine intellectivo et intelligibili, ita ut haec productio immanens luminis de lumine sit ipsissimum intelligere lucem intelligibilem aeternam et incommutabilem.

Nec tamen animadvertimus, rationem illam, quam in omni natura vel minima intellectione cernimus aeternam et incommutabilem, esse ipsum Deum, sed existimamus esse adminiculum intelligendi Deum, quem multa ratiocinatione quaerimus in rebus creatis.

Hoc ergo intelligibile lumen aeternum et incommutabile dat principio sentienti id distinguere in obiectis sensibilibus, quod distinguere nequeunt equus et mulus quibus non est intellectus. Et inter alia lumen illud divinum dat intellectui creato distinguere in imaginatis aut quomodolibet aliter cognitis entibus concretis id omne, quod habet seorsum propriam rationem entitatis quantumcumque exilis et minimae, puta substantiam a substantia, accidentia a subiecto, relationes etc.; idque celerrime et quasi momento. Experimur enim inde nos habere versatile ingenium, quod quasi subitanea irradiatione sese convertit ad omne id, quod quoquo modo est scibile.

Intellectus creatus cum essentialiter sit vivens imago lucis aeternae, et consequenter naturaliter exeat in actum producendo immanenter lumen de se lumine, quae productio sit, uti dictum est, immediata intellectio lucis aeternae seu Dei, licet haec productio sit necessaria necessitate naturae, non tamen huiusmodi necessitas tollit libertatem, sed constituit intellectum creatum potentem actu intelligere et considerare id omne quod intelligibile et considerabile est. Porro id nil aliud est, quam libertas intellectus, quae fundamentum est libertatis in voluntate, ut mox declarabo.

Itaque lux mentium eatenus intellecta dat intellectui humano posse quasi momento temporis excurrere ad intellectionem actualem omnium intelligibilium, seu

cognoscibilium, inter quae cognoscibilia potissimum est ipse intelligens, scilicet homo sub radio lucis mentium intelligit se, suos proprios motus et reliqua omnia, quae sunt alia a se.

Haec intellectio sui duplex est: una imperfecta, alia perfecta. Perfecta est, si is qui sese intelligit, intelligat se proxime intellectivum sui aliorumque omnium, accingatque sese ad hanc intellectionem versatilem ut dixi, in omne obiectum cognoscibile.

Eiusmodi perfecta sui intellectio non est possibilis infanti, frenetico, mente-capto, imo nec somnianti, aut multum perturbato aliqua animi passione.

Haec, inquam, sui perfecta cognitio constituit sic cognoscentem actu quasi dominum et moderatorem suae naturae, ita ut lux mentium ipsa, hoc quod est essentialiter sua natura, suaeque voluntas, dat intellectui creato ipsum attollendo et elevando quatenus uti supra dominatur suae naturae.

Hinc conicere licet quae sit imperfecta sui notitia, nimirum quae cadit a praefata perfectione.

Porro hoc ipsum quod dicitur hominem dominari suae naturae sensitivae et intellectivae, accuratius inspiciendum est. Dico igitur, dominium hoc immediate respicere obiecta cognoscibilia (quorum differentias suppono cognitae hoc loco) quae cum sint innumera, nec possibile sit omnia simul actu cognosci, necessarium est illa cognitio incipiat ab aliquo obiecto, et inde intellectus transeat ad reliqua, qui transitus fit ex quadam necessitate naturae, quandoquidem necessario ab uno exordienda est actualis cognitio, quae naturaliter suscitatur cognitionem alterius obiecti, vel ratione similitudinis vel oppositionis, vel alterius rei quae reminiscentiam facit, ita ut ipsum dominari propriae naturae uti dictum est, non excludat hanc necessariam consecutionem primi, 2ⁱ, 3ⁱ et aliorum obiectorum successive cognoscendorum, et tamen includit dominium illud, quatenus homo sub radio lucis mentium tamdiu et toties excurrat ab uno obiecto in aliud, ut ea excursio aequipollere videatur actualiter momentanae cognitioni omnium simul cognoscibilium.

Non tamen aequat, seu aequipollet: nam et sollertissimi ac prudentissimi homines deliberaturi de aliqua re, quantumcumque conentur, non tamen semper advocant in actualem considerationem id omne quod in ea deliberatione considerandum foret, non quidem vitio lucis mentium, quae est radix omnimodae libertatis, confertque intellectui creato dominium supra propriam naturam, sed defectu naturae sensitivae, quae ad actum non venit, nisi patiatur a sensibilibus; lux vero mentium non sese exercet actu, nisi nobis actu contemplantibus phantasmata propriosque motus vitales, quae omnia pendent a necessitate naturae multipliciter agentis et patientis, ita ut lux mentium a nobis immediate intellecta non supprimit naturam, quam sumus; sed confert ingenium versatile quasi momento in omnia considerabilia, quatenus nobis deliberaturis nil excidat quod considerandum sit.

Hinc colligere licet, esse praecognoscibilem ab intellectu divino principium,

successum ac terminum actualis considerationis omnium intelligibilium, ad quae versatile hominis ingenium sese convertere potest.

Item potest Deus admovere seu remove obiecta quaecumque ab eiusmodi actuali consideratione. V. g. cum Adam deliberaret de manducando vel non manducando pomo vetito, versaretque propterea suam mentem in omnia considerabilia, Deus praevenerat ab aeterno principium, successum ac terminum illius versatilis considerationis decreveratque ab aeterno vel permittere eam considerationem naturae, vel corrigere suggerendo, aut subtrahendo obiecta considerabilia.

Obiecta vero considerata ex necessitate propriae naturae agunt in partem motivam cognoscentis, qui cognoscens ex necessitate suae naturae patitur ab obiectis cognitis, v. g. pomum ex necessitate suae naturae active mulcebat partem sensitivam Adami, qui ex necessitate suae naturae patiebatur, ut ita dicam, sensum iucunditatis sibi inflictae a pomo cognito.

Huius rei gratia sciendum est, quod obiectum cognitum obiective immanens cognoscenti consideratur a cognoscente ut ens sibi contradistinctum, quod active iucundat aut molestat cognoscentem, qui passive iucundatur aut molestat; quod cognoscens si sit merum principium sensitivum, necessario prosequitur obiectum se iucundans, amanda desiderando etc., et declinat ab obiecto se molestante odio, fuga, audacia etc.

At vero si cognoscens merum sit intellectivum principium, idque possit sub radio lucis mentium versare suam mentem in omne considerabile, sese sufficienter cognoscendo ac discernendo suscepto uti dictum est principatu seu dominio in suam naturam, potest sistere prosecutionem erga obiectum se iucundans, et fugam ab obiecto se molestante, deliberaturus quid sibi faciendum sit. Id autem quod deliberatur post eiusmodi deliberationem censetur procedere ab arbitrio seu voluntate libera, in qua libertate haec accuratius distinguenda et consideranda sunt.

1. Principium sensitivum non coniunctum principio intellectivo sese convertit velocissime ab imaginatione unius sensibilis ad imaginationes aliorum innumerabilium, in uno animali magis quam in alio, secundum mensuram lucis animalis, v. g. in animalibus motus sunt multiplices, varii atque celerrimi, provenientes a vivacitate lucis animalis, qui licet praeseferant multam contingentiam, tamen omnes succedunt ex necessitate naturae, licet nobis sint inexplorabiles, Deo autem cogniti.

2. Sensibilia cognita ab animali active ipsum iucundant et molestant multipliciter et cum subitanea vicissitudine. Unde accidit, animalia quandoquidem haerere quasi dubia, quod sensibile ex multis prosequantur et a quo ex multis fugiant, non quod deliberent sub radio lucis mentium, sed quod a diversis partibus ad diversa trahantur affectibus aequalibus. Id quoque praesefert et contingentiam et libertatem, et tamen omnes illi motus sunt ex mera necessitate naturae et propterea Deo sunt exploratissimi antequam eveniant.

3. In homine lux mentium nullum obiectum, seu nullum ens secum vehit in

mentem humanam quod homini det cognoscere, sed duntaxat praehabitas notitias sensibilibus ex necessitate naturae irruentium seu agentium in sensus et imaginationem amplius distinguit, datque occulta sensibus exinde perquirere ac distinguere motus sive iucunditatis, sive molestiae resultantes ab obiectis in partem motivam.

4. Lux mentium, quatenus homini lucet naturaliter id omne praestat ex necessitate suae naturae, scilicet irradiat phantasmata quantum potest irradiare, et phantasmata illustrantur quantum suapte natura illustrari possunt, et utrobique est mera naturae necessitas.

5. Hinc fit, quod homo, cum sit subsistens ac vivens imago lucis mentium, est ex necessitate suae naturae arbitrio liber. Deus vero non est liber arbitrio ex necessitate suae naturae, cum non habeat creaturam superiorem necessitantem, seu creantem eiusmodi naturam; sed ipse ex sese est sua natura, sua necessitas suae libertas.

6. Quae libertas non obvenit homini in actu 2°, nisi lux mentium irradians phantasmata in homine individuo ipsum non secernat ab omnibus se cognoscibilibus constituatque, uti dictum est, dominum suae naturae et suarum operationum.

7. Quae actualis libertas consistit praesertim in eo, quod homo quasi momento cuncta cognoscat quae cognoscibilia sunt. Deinde, quod a nullo cognoscibili sic afficiatur vel iucunditate vel molestia, ut ex necessitate naturae aut prosequatur iucunda aut aversetur molesta.

8. Porro experimur, etiam prudentissimos non posse ad radium lucis mentium sese convertere in omnia considerabilia, sed in multa; unde fit, quod non datur vitio, si post multam considerationem aliquod obiectum fugiat aciem considerantis. Sane ad perfectam mentis indifferentiam requiritur promptitudo ad considerandum omnia, ita ut actu omnia considerentur; at vero huiusmodi consideratio est solius Dei; nos homines excusamus nostram imprudentiam eo titulo, quod post multam considerationem non inciderit nobis circumstantia alicuius actionis humanae; unde fit, quod non vitio vertitur deliberatio subsecuta ex inconsiderantia eiusmodi circumstantiae. Eiusmodi inconsiderantiae non tollunt libertatem voluntati, neque indifferentiam intellectus, sed minuunt: non enim homo aequat libertatem divinae voluntatis et indifferentiam divini intellectus.

9. Consimiliter dicendum est dari quaedam obiecta quae sic mulcent vel deterrent hominem constitutum in quibusdam circumstantiis, ut is ex necessitate naturae aut sequatur obiectum iucundans aut fugiat a molestante, quae obiecta sic tollunt libertatem voluntatis erga se, ut tamen eam liberam sinant erga alia obiecta non eatenus afficientia ipsum hominem. Ut enim homo, quantumcumque illustratus a luce mentium, non potest sese convertere in aliqua obiecta considerabilia eo quod profundius lateant in ipsa mente humana, sic idem homo, quantumcumque arbitrio liber, potest pati sive molestiam sive iucunditatem a quibusdam obiectis eo usque, ut sibi constituto in iis circumstantiis sit impossibile ad motu ullo alio obiecto sistere aut fugam aut prosecutionem praefatam.

10. Utrum vero in eiusmodi casu non solum violetur libertas voluntatis, sed et determinetur indifferentia intellectus ad considerationem obiecti molestantis vel iucundantis, non definitio hoc loco. Dico tamen, plurimum perturbari indifferentiam intellectus plus minus pro mensura violentiae praefatorum affectuum.

11. Verum ut id maturius expendatur, dico naturam illam, quae est a mera luce mentium, importare indifferentiam intellectus citra volubilitatem (quam solemus nuncupare libertatem) a dictamine lucis mentium ad dictamina aliorum obiectorum, cuiusmodi sunt sensibilia; scilicet lux mentium afficit humanam voluntatem amore erga Deum et erga creatura pro mensura entitatis illorum; afficit inquam, sed non illa energia, quae sufficiat homini quatenus inhaereat huiusmodi dictatis: unde fit, quod homo potest non sequi dictata haec, quod posse non est perfectio, sed defectus: Deus enim non potest deficere a ratione aeterna, eo quod ipse sit ipsissima ratio. Itaque libertas quae involvit posse deficere a ratione ad dictamina sensibilibus est imperfectio et miseria, seu servitus peccati.

12. Homo igitur habet indifferentiam intellectus et voluntatis libertatem ex necessitate suae naturae, Deus vero est sua natura suaque libertas, ac proinde in infinitum superat libertatem humanae voluntatis.

13. Distinguenda igitur est libertas voluntatis: alia est, qua excludit captivitatem sub peccato, vel periculum huiusmodi captivitatis; haec per naturam soli Deo competit. Alia est, quae involvit periculum eiusmodi captivitatis, quae nuncupatur libertas, quatenus homini liberum est vel sequi dictamen rationis, vel deflectere ab eo: quae libertas, tametsi potius dicenda sit miseria, accuratius est perpendenda.

14. Haec igitur miseria non est infinita, scilicet infinita foret, si homo quemadmodum bruta necessario sequeretur dictamina sensibilibus: verum quandoquidem potest contraire et sese recipere ad dictamina rationis, id libertati tribuitur, quae tamen imperfecta est, quatenus potest eam libertatem non adhibere, et captivare sub iugo peccati. Nimirum libertas non est posse deficere a ratione ad sensum. Libertatis est posse a sensu redire ad rationem.

15. Itaque ex hoc unico capite diiudicanda est libertas humani arbitrii, ad quam requiritur duplex indifferentia: una est intellectus, altera voluntatis. Indifferentia intellectus in ratione indifferentiae perfectior est in homine quam sit indifferentia voluntatis. Nam homo sub radio lucis mentium potest sese convertere ad actualem considerationem quorumcumque cognoscibilium sine peculiari pruritu, nisi voluntas stimulet, quo intellectus magis propendat ad cognitionem unius quam alterius obiecti. Fateor quorundam obiectorum cognitionem esse faciliorem.

16. At vero indifferentia voluntatis in ratione indifferentiae est multo imperfectior, imo non adeo frequenter accidit, affectum voluntatis humanae esse aequalem erga plura obiecta, in quo casu voluntas cedit quoad illa obiecta perfecte indifferentens nullamque haberet rationem, cur magis hoc quam illud obiectum praetenderet, v. g. si quis comesturus ovum unum ex pluribus sibi apposis, nil occurrat quod magis commendat unius ovi bonitatem prae caeteris.

17. Quoad reliqua vero obiecta, quae nec aequaliter mulcent aut molestant, neque mulcent ac molestant cum illo excessu, qui inducat necessitatem ad fugam vel prosecutionem: humana voluntas non est indifferentens, sed magis propendit in unum quam in aliud obiectum, ita ut summa libertas sit circa illa obiecta quae aequaliter afficiunt, summa miseria et servitus est circa obiecta quae afficiunt cum necessitate. Circa illa obiecta quae medio modo se habent miscetur libertas cum miseria. Miseriae tribuo, quod propendamus ad sensum: tribuo libertati, quod revochemur ad rationem.

18. Qua in re triplicem statum humanae voluntatis distinguo. Unus est purae negationis, v. g. Adamus in eo statu, in quo nunquam viderat pomum vetitum, nullo modo propendebat ad vetitam comestionem illius, eo quod pomum nullo modo afficeret ipsius voluntatem. Alter est pravae dispositionis nimirum, cum actu consentiret in esum vetiti pomi. Tertius est, cum habitualiter non actualiter consentiret, seu comedere vellet pomum vetitum data occasione.

19. Humana voluntas constituta in pura potentia, si obiectum mulceat, facilius potest resistere affectui inflictio, quam si sit constituta in actuali vel habituali consensu in eo affectu.

20. Notandum praeterea, voluntatem non posse velle quidquam, nisi sub ratione boni, sive rationalis sive sensibilis sive quomodolibet alio nominetur.

21. Item voluntas humana non potest quidquam nolle, nisi sub ratione mali quomodolibet nuncupati.

22. Neque necesse est, quod eiusmodi mala et bona sint mala et bona a parte rei, sed sufficit, quod apprehendantur velut bona vel mala.

23. Hinc puto, necessario asserendum esse, non posse humanam voluntatem velle minus bonum seposito maiore bono, et nolle maius malum evitato minore malo: quandoquidem tota natura humanae voluntatis est esse propensam ad bonum et aversam a malo, et consequenter esse magis propensam ad maius bonum, et magis aversam a maiori malo.

24. Quantum vero intellectus humanus indifferentens ad considerationem actualem omnium obiectorum et circumstantiarum eius diiudicat de bonitate et malitia obiectorum non ex sola mensura affectuum qui excitantur a ratione et a sensibilibus, sed ex rationibus aeternis prout sunt intelligibiles, potest compensare eiusmodi considerationibus exuberantiam affectuum e sensibilibus, quatenus sese inde recipiat ad dictata rationis: quod si fecerit, laudem habet, sin minus, vituperium, scilicet culpam vel meritum.

25. In quo casu semper suppono, affectum in voluntate a sensibilibus non inducere necessitatem.

26. Quantum vero et ratio lucet ac mulcet ex necessitate et sensibilia cognita afficiunt ex necessitate naturae etiam cum nullam inducant necessitatem, oportet notare subtilius, quid id praecise sit in quo reponimus libertatem voluntatis. Dico autem, quod homo per indifferentiam intellectus, posito quod affectus elicit non necessitent, potest libere mutare malitiam et bonitatem obiectorum per additionem

et subtractionem bonitatis et malitiae ex libera conversione mentis in quodcumque obiectum, quae bona et mala eatenus mutata nominabo deinceps bona et mala complexa, v. g. pomum qua dulce est bonum simplex, sed pomum qua dulce et pulchrum visu et causativum scientiae boni et mali est bonum complexum; hoc ipsum dico de malis simplicibus et complexis.

27. Humana imo creata voluntas quaecumque, cum non possit velle nisi bonum et nolle nisi malum, si ei proponatur obiective bonum, cui obiective nullum malum actu opponat, non potest nolle illud bonum, quia non potest nolle nisi malum.

28. Consimiliter si creatae voluntati proponatur malum, ita ut actu nullum cum illo obiective componat, non potest voluntas velle illud malum, sed necessario nolet illud, quemadmodum necessario in sensu composito volet bonum praefatum.

29. Pari ratione dicendum est, quod voluntas creata necessario volet ex duobus bonis sibi propositis illud quod actu apprehendit ut maius bonum, et ex duobus malis illud nolet quod apprehendit ut maius malum: id vero est naturae, et consequenter necessitatis.

30. Nec tamen voluntas propterea caret libertate, quandoquidem potest consideratione sua mutare complexionem eorum bonorum et malorum. Potest imo remove ab actuali consideratione illa obiecta quorum violentos affectus superare contendit, licet ea obiecta irruant non vocata, vel imo saepius repulsa; sed eiusmodi repulsionem, cum sint factae ex libertate arbitrii, ii actus libertatis perinde discutiuntur ac reliqui, quatenus omnium actuum liberorum quaeratur radix libertatis.

31. Haec ergo radix, suppositis supradictis, videtur esse indifferentia intellectus; qua posita potest homo mutare complexionem obiectorum, in qua complexione multa notanda essent, quae brevitatis gratia transilio. Pono exemplum: cum obiecta multa non possint uno momento considerari, id quod homo, post deliberaturus, ultimo loco actu contemplatur, excitat affectus in voluntate recentiores iis qui excitantur ab obiectis non postremo loco actu consideratis, et consequenter vivaciores; quae circumstantia additur bono postremo loco cogitato velut aliquid ex quo obiectum illud habet aliquod incrementum bonitatis et malitiae respective ad obiecta prius cogitata.

32. Eiusmodi subtilitates considerandae sunt in hac quaestione: nam tametsi a rudioribus non attendantur, tamen afficiunt eorum voluntatem ex necessitate naturae, cuiusmodi alteram adduco. Si alicui obiciatur obiectum aliquod velut bonum nilque mali cogitanti incidat cur illud nolit, non potest, ut dictum est, non velle illud bonum; verum si incidat, necessitatem huius volitionis esse servitutem, et nolitionem cogitati boni fore imperium in illud obiectum: hoc imperium et illa servitus mutant complexionem cogitati boni, ita ut illud non amplius censeatur bonum, sed malum servitutis, et nolitio cogitati boni non censtur mala, sed bonum libertatis.

33. Hinc vero liquet, nullum esse obiectum cogitabile nec creatum nec increatum, quod, durante indifferentia intellectus, non possit ab homine mutari per multiplicem complexionem bonorum et malorum. Hinc libertas aliqua.

34. Verum initio huius discursus notatum est, quod lux mentium ex necessitate naturae tribuat indifferentiam intelligenti, ita tamen ut de se nullum inducat in mentem hominis ens cognoscibile, sed duntaxat ex necessitate naturae radiat super ea obiecta concreta quae ex necessitate naturae ab obiectis concretis illata sunt in mentem nostram.

35. Quae tametsi non sit in mera potentia ad ea obiecta quae nobis habitualiter insunt, est tamen in aliqua potentia, scilicet non omnia actu considerat, et tamen potest singula actu considerare.

36. Ecquidem non potest omnia simul actu considerare, sed singula seorsum, celerrime tamen ab unius consideratione mutatur ad considerationem alterius, quae successiva consideratio est mutatio considerantis de potentia ad actum; ens vero in potentia impossibile est, sese mutat ad actum, ergo mutatur ab alio, ergo non ad suum placitum, ergo non libere, sed ex necessitate naturae: patitur enim.

37. At inquis, lumen rationis lucet, quod constituit hominem suae naturae dominum per sui cognitionem uti dictum est. At ego respondeo, lumen rationis non lucere actu, nisi tum, cum homo actu mutatur de potentia ad actuale alterius obiecti considerationem: quae prima mutatio citra controversiam est a natura. V. g. a primo obiecto excitante dormientem, puta a sono campanae, in quo casu non est liberum nobis non excitari a sono campanae, sed ab alio obiecto, quapropter mutatio mei de potentia ad actum cognitionis alicuius obiecti in illo casu non potuit per meam libertatem fieri ab alio obiecto quam a sono, quo audito simul actu mihi lucet lux mentium et memet recipio ad actuale imperium in meam naturam et recupero mentem versatilem in quodcumque obiectum, ita tamen ut necessario eam conversionem mentis in omnia obiecta exordiar a sono audito, inde ad mei discretam cognitionem, hinc ad reliqua obiecta.

38. Quae obiecta in mente mea ex antecedentibus meis cogitationibus et cognitionibus nacta sunt naturalem necessariamque quandam dispositionem. Quae indifferentissimam lucem mentium ex necessitate meae naturae mihi lucentem determinant, ut stante ea obiectorum naturali dispositione, necessario indifferens illa conversio in ea obiecta eatenus naturaliter disposita in mea mente possit sic et non alio fieri, quantumcumque homo conetur servare hunc vel illum ordinem in illa conversione ad obiecta praefata.

39. In similitudine declaro. Est artifex qui secundum artem incommutabilem ex pluribus subiectis materiis vult componere tertium quoddam, dico incommutabilitatem artis praefatae necessario cessuram naturae materiarum ex quibus componendum est tertium. Non aliter summa indifferentia lucis mentium, quae de se nata est mentem convertere in omnia obiecta habitualiter congesta in mentem hominis, arctatur talemque dat conversionem homini in praefata obiecta, qualis est praefatorum obiectorum pro illo tunc naturalis et necessaria dispositio: ex quo

fit, posse Deum, uti dictum est, praescire initium, seriem et finem huius conversionis mentalis.

40. Et consequenter potest praescire ex praecognitione praefatae dispositionis obiectorum in mente nostra et ex natura lucis mentium omnes praefatas completiones bonorum et malorum quas homo commiscitur deliberando seu consultando.

41. Quibus si adiungas, Deum scire naturam humanae voluntatis non posse velle nisi bonum et nolle nisi malum; et necessario velle maius bonum quam minus bonum et nolle maius malum quam minus malum et reliqua eiusmodi, facile intelliges, Deum ex cognita natura lucis mentium illuminantis omnem hominem venientem in hunc mundum et ex natura principii sensitivi, sine quo nemo hominum quidquam intelligit aut vult, posse praescire omnes actus intellectus et voluntatis quantumcumque liberae.

42. Sed obicies, tolli libertatem voluntatis per has positiones. Ego vero distinguo libertatem voluntatis perfectam ab imperfecta et concedo per positiones praefatas tolli libertatem perfectam ab homine, at nego tolli libertatem imperfectam et adiungo, haeresim esse competere homini libertatem perfectam. Quapropter uno argumento quaestionem hanc dirimo.

Homo habet libertatem voluntatis ex naturali radio lucis mentium convertentis mentem humanam in obiecta concreta ex necessitate naturae afficientia voluntatem et secundum necessitatem naturae multipliciter disposita in mente humana.

Id vero quod habet libertatem voluntatis ex naturali radio lucis mentium convertentis mentem humanam in obiecta concreta ex necessitate naturae afficientia voluntatem et secundum necessitatem naturae multipliciter disposita in mente humana, necessario habet libertatem diminutam a natura principii sensitivi operantisque ex necessitate.

Ergo homo habet libertatem diminutam a natura principii sensitivi et operantis ex necessitate.

JIRI BENES—STANISLAV SOUSEDIK

Valerianus Magni, De humani arbitrii libertate

SUMMARIUM

Quaestionis Valeriani Magni O.F.M. Cap. De humani arbitrii libertate Romae 30. 1. 1645 compositae exemplar manu scriptum Viennae Austriae in tabulario provinciali Fratrum Minorum Capucinatorum (cf. G. Cygan, Opera Valeriani Magni velut manu scripta tradita aut typis impressa, n. 3, in: Collectanea Franciscana 42, 1972, p. 122 ss.) asservatur. Huius exemplaris imagines luce pictas prae manibus habens Jiří Beneš editionem criticam supra typis expressam paravit. Editioni huic principi Stanislav Soušedík isagogen Bohemice conscriptam praemisit, ubi et ea, quae viri docti de Jansenismi primis in Bohemia fati attulerant, novis quibusdam illustrare, et quaestio De humani arbitrii libertate quanti respectu horum momenti esse posset adumbrare conatus est. Idem etiam summarium Latinum editioni subiunxit.

REFERÁTY A ZPRÁVY

**Nauczanie filozofii w Polsce w XV—
—XVIII wieku. Zbiór studiów pod re-
dakcją Lecha Szczuckiego, Wrocław —
Warszawa — Kraków — Gdańsk 1978
(Ossolineum), 208 stran**

Sborník Institutu filozofie a sociologie Polské akademie věd přináší pět pozoruhodných příspěvků věnovaných výuce filozofie na polských vysokých školách a akademiích 15. až 18. století.

Rozprava *Ryszarda Palacze, Nauczanie filozofii na Uniwersytecie Krakowskim w XV w. Główne tendencje i kierunki (str. 7—44)* má pro českého čtenáře obzvláštní význam, protože vychází ze základní these, že krakovská univerzita po jagellonském obnovení v počátku 15. století se přímo opírala o pražský vzor, a to jak statutárně, tak institucionálně a personálně.

Palacz se zaměřuje především na výuku svobodných umění. I když podle krakovského rektora Stanislava ze Skarbimierze existují dvě hlavní univerzitní disciplíny — teologie a právo, zdá se, že tento postulát nebyl ve středověkém Krakově nikdy realizován. Nejdůležitější a také nejpočetnější fakultou 15. a 16. století byla artistická fakulta, na které studovalo téměř sedmdesát procent všech studentů. Na tzv. vyšších fakultách (a také tato hierarchizace se ukazuje být anachronistickou), kde studenti pocházeli většinou z řad bakalářů a mistrů artistické fakulty, byla značně nízká efektivita studia.

Studium filozofie bylo s výjimkou prvních let po roce 1400, kdy zde působili pražští teologové realistického směru (J. Isner a J. Štěkna), plně ovládnuto nominalismem zprostředkovaným aristotelovskými komentáři Jana Buridana, které byly přivezeny z Prahy. Husitské poselstvo v roce 1421 jen působení krakovských nominalistů umocnilo. V prvních třiceti letech dominovala na artistické fakultě výuka filozofickospolečenské problematiky a přírodní filozofie. Začíná se také samostatný rozvoj réto-

riky, historie a matematickoastronomických věd. Celé století pak ovlivňuje silný praktikismus ve výuce.

Po polovině 15. století se v Krakově objevuje „via antiqua“ jako náznak odvratu od panujícího nominalismu. Recepce starších aristotelovských komentářů Tomáše Akvinského, Alberta Velikého, Dunse Scota a Jana Versora vede k metodologickému pluralismu. Doktrinální změny konce století a střetnutí s humanismem jsou příčinou velké krize krakovské univerzity v letech 1490 až 1496, která je vlastně krizí artistické fakulty. Projevila se především v nízkém počtu imatrikulovaných studentů a přenesením humanisticky orientované výuky mimo univerzitu.

Krakovské patnácté století, nazývané zlatým věkem filozofie, mělo význam hlavně v praktických disciplínách (filozofických i právních) a v oblasti matematických a přírodních věd. Metodologicky byla filozofie nadlouho pod vlivem buridanovského nominalismu, aby po krátkém soužití s realismem tento staronový směr v Krakově zvítězil. Návrat ke skutečnému Aristotelovi nebyl veden humanistickým heslem *ad fontes*, ale byl zvnějšku imputován reformou religijního života a doktriny „křesťanského Aristotela“.

Jan Czerkawski ve studii *Arystotelizm na wydziale sztuk Uniwersytetu Krakowskiego w XVI i XVII w.* přináší první pokus o shrnutí vývoje filozofického myšlení v Krakově na základě dosud prakticky neznámých univerzitních pramenů.

Autor charakterizuje šestnácté století jako věk scholastického a renesančního aristotelismu. Renesanční aristotelismus pod heslem objasnění Aristotela Aristotelem samým se v Krakově projevuje kritikou scholastických metod. Původně poklidná koexistence scholastického a renesančního aristotelismu byla vystřídaná ostrými konflikty. Středem výuky se stává především gramatika, rétorika,

ka, epistolografie a poezie. Výrazně se prosazuje nesystémovost nebo spíše eklectismus projevující se užíváním vedle Aristotela i dalších filozofických autorit (Platóna, Ciceróna, patristických děl a bible).

Po reformě studia z roku 1579, kdy došlo k formálnímu vyrovnání aristotelovských a nearistotelovských přednášek, se ustálila i forma komentování Stagiritových spisů. Klasická scholastická metoda pro a contra sice již mizí, zůstává ale scholastická filozofická terminologie. Czerkawski hodnotí eklectismus konce 16. století jako „výraz potvrzení svobody člověka v doktrinální sféře a pluralismu v intelektuální oblasti“. Zdá se však, že je spíše, jak sám naznačuje, dán vlivem cicerónského skepticismu a eklectismu a především odrazem určitého ideového a doktrinálního tápání doby okolo tridentického koncilu.

Roku 1603 byla v Krakově provedena reforma studia, již se začíná dlouhé působení tomistického aristotelismu tzv. druhé scholastiky. Sentence Petra Lombarda nahradila Summa theologiae sv. Tomáše a výuka byla přizpůsobena úrovni posluchačů. Triumf tomismu přináší sice jediný ortodoxní výklad víry, ale dovoluje i určité modifikace v rámci peripatetické školy. Tak tomu bylo též v Krakově. Oficiální, původně dominikánský tomismus, je pod vlivem jezuitského filozofa Francisca Suareze a doktora františkánského řádu Dunse Scota.

Ve výuce se to projevuje uplatněním nového didaktického systému nazvaného Cursus philosophicus, který traktuje logiku, fyziku, metafyziku a etiku. S tím jsou spojeny doktrinální změny založené na hlavní zásadě novověkých scholastiků, že všechny pravdy byly již objeveny filozofickými autoritami (Aristoteles, Tomáš Akvinský, Scot, Suarez) a jim nezbývá než je opakovat a uchovat pro příští generace. Takové konstatování nemůže ovšem zakrýt skutečnost, že popsané krakovské univerzitní traktáty 17.

století přes udivující množství zvládnutého materiálu jsou většinou verbalistní a bez původního filozofického myšlení. Signalizují asi širší duchovní krizi středoevropské společnosti, vyznačující se silnými residui středověkého myšlení — značnou schematičností a prioritou formy před obsahem.

Izyđora Dańbska v článku *Filozofia w Akademii Zamojskiej w dobie Renesansu* (s. 87—114) velice přehledně nastiňuje vývoj filozofických studií v Zamości od vzniku školy do poloviny 17. století. Tamější akademii založil jeden z předních polských magnátů druhé poloviny 16. století Jan Zamojski, který byl nejen vynikajícím politikem a mecenášem umělců a vědců, ale sám humanistickým vzdělavcem — studoval filozofii a práva v Paříži, Štrasburku a Padově. Fundaci Zamojského potvrdil v r. 1594 papež Kliment VIII., jehož bulou byl akademii přiznán status Universitatis studii generalis s třemi fakultami (chyběla teologická fakulta) a škola získala právo udělovat akademické grady. Na zakladatelských a organizačních pracích se podílel spolu se Zamojským i Lvovský básník S. Szymonowicz, který se zasloužil o získání prvních profesorů.

Náplň studia filozofie v Zamości odrážela běh vlastních fundátorových studií — program výuky vykazuje shodné rysy s padovským pojetím filozofických přednášek, traktát Charpentiera z pařížské Collège Royal Descriptio universae naturae ex Aristotele byl jednou ze základních učebnic a konečně Zamojského akademie navazovala i na projekt Melanctonových akademických gymnázií. Při výuce filozofie byl kladen důraz hlavně na logiku, přírodní filozofii a filozofii praktickou, byly probírány spisy Aristotelovy, Platonovy a Ciceronovy.

V nejobsáhlejší části práce Dańbska podává přehled vědecké a pedagogické činnosti některých profesorů, založený zejména na rozboru dochovaných rukopisů a tisků knihovny Akademie. Nejvý-

znamnější osobností Akademie byl její druhý rektor Adam Burski, odchovanec krakovské univerzity, profesor praktické filozofie. Burski je autorem nejzajímavějšího polského renesančního díla *Dialectica Ciceronis* (1604), kde ve formě dialogu přináší vlastní výklad stoické logiky a teorie poznání na podkladě Ciceronových textů doplněných jinými antickými prameny. Pro potřeby Akademie napsal učebnici rétoriky a řadu komentářů ke spisům Aristotelovým a Ciceronovým a vlastní úvod do studia filozofie. Burski byl typickým renesančním eklektikem, humanistou s důkladným filologickým vzděláním a v neposlední řadě i výborným pedagogem. Jeho působení ovlivnilo výuku filozofie v Zamości i v následujícím období.

Z ostatních významných osobností stojí za povšimnutí alespoň Szymon Birkowski (1574—1626) — lékař a filozof a Andrzej Abrek (na Akademii od r. 1626), profesor rétoriky a morální filozofie. Z jeho činnosti jsou nejpozoruhodnější přednášky a cvičení z rétoriky, kde se studenti intenzivně probírali aktuální politická témata.

Ve stručném upozornění na další vývoj vysokého učení Dańbska konstatuje, že úroveň Akademie, obdobně jako i jiných škol, upadala od počátku 18. století v souvislosti s rozkladem celé šlechtické republiky.

Tadeusz Bieńkowski označuje svůj článek *Nauczanie filozofii w Gdańsku w XVI—XVII w.* (s. 115—136) za materiálovou studii čerpající povětšinou z autentických pramenů (seznamy přednášek, učebnice, disputace rukopisné i tiskové a dizertace). Práce je důležitým přínosem k dějinám gdaňského gymnázia, které nebyly dosud ve sledovaném období souborně zpřístupněny.

Filozofie se vyučovala v Gdańsku jen v nejvyšší třídě akademického gymnázia, v tamní jezuitské koleji nebyla nikdy přednášena. Základní témata pro filozofické přednášky byla zveřejněna už

v nových školních statutech z r. 1508 (*Constitutio nova Gymnasii Dantiscani*), ale vlastní vyučování bylo zanedbáváno až do počátku 17. století na úkor ryze humanistických předmětů jako rétoriky, poetiky, jazykovědy a částečně i luteránské teologie.

Obnovitelem filozofických studií se stal profesor Bartoloměj Keckermann. Ve svém díle *Praecognitorum publicis praelectionibus propositorum philosophorum libri duo* (1607) navrhl, aby se filozofie vyučovala v následujícím pořadí: logika, fyzika, matematika, metafyzika a nakonec nejvýše oceňovaná praktická filozofie, t. j. základy etiky, politiky a historie. Při výuce je pak třeba postupovat od všeobecných znalostí k jednotlivým vědním oborům, přičemž teoretická filozofie se má vykládat metodou syntetickou, praktická metodou analytickou. Podle Keckermannových předpokladů je možno ve škole získat ucelené filozofické znalosti, je jen třeba, aby se učitel i žák přidržovali pevných zásad vykládání vědy. Spis *Praecognitorum* zakončil Keckermann stručným přehledem dějin filozofie, kde nejvíce ocenil Aristotela, doporučuje i Platóna, ale ostrý nesouhlas vyslovil s epikurejskou filozofií (pro odchýlení ad aristotelismu kritizoval i Ramuse a Lullyho). Konečně se zabýval i vzájemným vztahem filozofie a teologie (především pro potřeby školy) — téměř do důsledků přejal Melanctonovy názory.

Keckermann přednášel a popularizoval všechna odvětví filozofie, jeho učebnice a komentáře se v Gdańsku používaly zhruba až do r. 1650. Obrovský vliv měl na metodiku výuky filozofie po celé 17. století. Jak Bieńkowski doložil, neměl Keckermann po delší dobu adekvátního nástupce a studium filozofie stagnovalo.

K výraznějším změnám došlo v Gdańsku až po polovině 17. století. Studium logiky, které Keckermann pokládal za autonomní součást filozofie, směřovalo

postupně k úplnému osamostatnění -- logika se stávala jakousi pomocnou vědou pro ostatní filozofické disciplíny a vyučovala se i v nižších gymnaziálních třídách. Důležitým zlomem byl rektorát J. Segera, který již ve své inaugurační řeči r. 1675 položil největší důraz na přírodní filozofii.

Bieńkowski zjistil rozbořem dizertačních prací z osmdesátých let 17. století, že značná část autorů dochází k revizi tradičního pojetí teologických schémat, recipuje názory současných filozofů a polemizuje s nimi. Nejvíce kritiky směřuje proti karteziánské teorii poznání vycházející z názoru, že o Bohu není možno pochybovat nikdy.

Z počátku 18. století upozornil Bieńkowski na obzvlášť zajímavou dizertaci, vzniklou u profesora G. Groddecka, jejíž autor dokazoval, že Boha je možno poznat pomocí lidských smyslů pozorováním přírody (přijetí teorie poznání J. Locka).

Vývoj výuky filozofie byl na gdaňském gymnáziu usměrněn v průběhu 18. století pronikáním osvícenského způsobu filozofických studií v intencích učebnic Christiana Wolffa.

Práce Dąbské i Bieńkowského jsou informativními příspěvky, které čtenáři předkládají základní obraz o průběhu studia filozofie na zkoumaných školách. Poslední studie sborníku od *Stanisława Salmonowicze, Nauczanie filozofii w Toruńskim Gimnazjum Akademickim (1568—1793), Organizacja, wykładowcy, podreczniki. (s. 137—197)* zachází do obecnějších rovin; autor zde mohl využít i značného množství literatury týkající se toruňského gymnázia. Předmět studia je obdobný jako u Bieńkowského — luteránské akademické gymnázium v jednom z nejvyspělejších měst polských Prus.

Úvodem Salmonowicz připomíná, že didaktice filozofie v novověku a s tím související literární činnosti na univerzitách a jiných vyšších školách byla až

dosud věnována pouze malá pozornost. Historikové filozofie se zabývali zejména rozvojem filozofického myšlení, ale dosud jen nepatrně formami výuky. Tento dluh alespoň částečně splácí recenzovaný sborník.

Toruňské gymnázium se vyvinulo z městské školy. Do r. 1600 sehrálo významnou roli působení známého slezského humanisty J. Gürtlera (Aurimontana), toruňského městského lékaře. Dne 17. června 1600 dostala škola nová statuta — *Leges ac Instituta Scholae Thoruniensis*, kterými bylo kodifikováno humanistické učiliště podle Sturmova modelu. Podle ustanovení *Leges* se filozofická témata objevovala poprvé v sekundě, předmětem hlavního zájmu byla aristotelovská logika.

Zhruba až do r. 1660 čerpalo gymnázium podněty hlavně z německého prostředí (Wittenberg, Lipsko a v menší míře i Jena). Dvěma základními pilíři výuky filozofie v této době byli Aristoteles a Cicero. Salmonowicz vidí největší rozkvět toruňského gymnázia v letech 1611 až 1648, kdy bylo značným přínosem pro polskou šlechtickou kulturu a odchovalo i řadu významných žáků (jako byli např. A. Calovius, pozdější profesor v Královci a Wittenbergu, filozof a teolog, čelný představitel protestantské ortodoxie; J. Jonston — vynikající přírodovědec a filozof).

Etapu mezi lety 1660—1745 Salmonowicz charakterizuje jako přechodné období směřující od dožívání tradičního aristotelismu s rysy luteránské metafyziky k pronikání moderní, později zejména osvícenské filozofie. Významným mezníkem byl r. 1706, kdy Petr Janichen ve své rektorské řeči *Oratio auspicalis de cognitione artium* nadšeně podpořil nové tendence v evropské filozofii — cituje Descarta, Leibnize, Malebranche aj. Descartes, Spinoza, Leibniz a Locke byli sice v Toruni známi už v druhé polovině 17. století, ale jejich učení nebylo ještě akceptováno.

Po r. 1706 nastal bouřlivý rozvoj matematicko-přírodovědných předmětů. Logika si sice ještě uchovávala přední pozice, ale byl na ni kladen již mnohem menší důraz. Gymnázium směřovalo i k nové koncepci praktické filozofie. Největšího uznání došel v této době v Toruni Locke.

Nejpozoruhodnější osobností z profesorů gymnázia na počátku 18. století byl Pavel Pater, Weiglův žák z Jeny, později učící také v Gdaňsku. Propagoval karteziánský, ale i Baconův empirismus. Jeho názory byly stíhány odsudky jak z řad jezuitů, tak i ortodoxních luteránů. Kromě něj vynikl i Jan Sartorius, schopný vykladač Descarta, který se jako první na protestantské škole odvážil vyloučit biblickou argumentaci z přírodních věd.

Salmonowicz konstatuje, podobně jako Dąbska u Zamošce, po r. 1745 úpadek toruňského gymnázia, související s úpadkem celého státu. Při studiích filozofie došlo k prosazení osvícenství v duchu Christiana Wolffa. I přesto, že škola prodělávala jistou stagnaci, vyšla z jejích řad ještě celá řada vynikajících absolventů (mj. právník T. Sömmering, historik S. B. Linde aj.).

V závěrečném shrnutí označuje autor toruňské gymnázium ve sledovaných dvou stoletích za nejvýznamnější školu svého druhu v polsko-litevské šlechtické republice. Toruňská filozofie, která zanechala bohatý písemný odkaz, byla však především filozofií školskou, a proto i většina děl profesorů je bezprostředně spojena s didaktickým procesem (většinou se nejedná o práce příliš myšlenkově originální). Největších úspěchů dosáhli toruňští profesori v oblasti logiky a přírodní filozofie, naproti tomu o metafyzice, jak soudí Salmonowicz, se nedá mnoho pozitivního říci.

Sborník *Nauczanie filozofii w Polsce w XV—XVIII wieku* je podstatným badatelským přínosem pro poznání studia filozofie a z širšího aspektu i pro dě-

jiný vyššího školství. Musíme si jen přát, aby tento příklad byl i pobídkou k dalšímu výzkumu dějin a výuky na pražské univerzitě, který byla, jak se stále více ukazuje, velkým vzorem zejména v počátcích ostatních středoevropských vysokých škol.

Ivana Raková — Michal Svaloš

Ivan Hlaváček, Úvod do latinské kodikologie. Praha 1978 (Státní pedagogické nakladatelství), 142 stran

Vznik nových vědních disciplín přináší s sebou i potřebu nových kompendií a příruček k jejich studiu. Kodikologie jako věda o rukopisech je poměrně mladá pomocnovědná disciplína, která se vydělila z tradiční paleografie a knihovědy teprve po druhé světové válce. Intenzifikace studia rukopisného materiálu na území naší republiky a potřeba základní informace o kodikologii pro studenty historie, pomocných věd historických a archivnictví přiměly autora ke zpracování kodikologické problematiky v samostatném skriptu filozofické fakulty UK v Praze.

I. Hlaváček v zásadě vychází z praktické potřeby studenta a badatele po prvním a zároveň dostatečně obsažném poučení o oboru. V přehledném sledu pěti hlavních kapitol podává nejdříve definici kodikologie, její rozsah, metodu práce a objasňuje vztah k ostatním historickým disciplínám. Druhá kapitola je zaměřena na zachycení základních bodů z dějin kodikologického bádání a evidence rukopisného materiálu.

Těžiště práce je pro uživatele v oně praktické části skriptu (III.—V. kapitola), která přináší klasifikaci pramenů základny, rozbor a způsob popisu rukopisů. Pozoruhodné je i Hlaváčkovu upozornění na úlohu knihy ve středověké společnosti a na její vztahy k vrstvě uživatelů. V přehledu dějin rukopisných knihoven se autor pokusil o vymezení jednotlivých etap vývoje českých knihovních souborů. V patřičné míře je věno-

vána pozornost i středověkým knihovnám pražské univerzity a vzniku specializovaných rukopisů ve stacionářských dílnách italského univerzitního prostředí.

Skriptum je doplněno dvěma přílohami. První obsahuje velice cenný seznam rukopisných knihoven v českých zemích s jejich původním i dnešním uložením (str. 103—113). Druhá příloha je sestavena z deseti ukázek středověkých textů, které se týkají kodikologické problematiky (str. 115—126). Zde je vydána i část M. Boháčkem objeveného nejstaršího stacionářského statutu boloňské univerzity. Závěr práce tvoří jmenový a místní rejstřík, plnicí mnohdy i funkci věcného indexu.

Ml. S.

Čeští učitelé v protifašistickém odboji 1939—1945. Sborník studií a vzpomínek. K vydání připravili Karel Čondl a Tomáš Pasák. Praha, Práce, 1978, 357 str.

Pětatřicet autorů se podílelo na recenzovaném sborníku, kam napsali příspěvky různého druhu — od vzpomínek na vlastní osudy přes vyprávění o osudech škol a skupin učitelů, opírající se především o vzpomínky autora a jeho přátel, až po stati historiků vycházející z prostudování písemného pramenného materiálu, pocházejícího především z činnosti nacistických soudů. A přesto působí sborník vzácně uceleným dojmem díky tomu, že všude můžeme nalézt stejnou vůdčí ideu — dát věcným, střízlivým výkladem o protifašistické aktivitě českých učitelů v letech 1939—1945 příklad vlastenečtví, příklad vysokých morálních kvalit českého učitelstva, jak se projevovaly v letech, kdy byla ohrožena sama existence českého národa.

Úvodní stať obou vydavatelů sborníku „Čeští učitelé a protifašistický odboj“ (str. 9—37) shrnuje poznatky o podílu učitelů v odbojovém hnutí, jak vyplývají z bohaté doposud uveřejněné historické i vzpomínkové literatury, na níž je poukázáno v bohatém poznámkovém aparátě. Ústřední místo tu patří Učitel-

ské unii, ideově nejednotnější a nejméně jednotná ilegální součástí hnutí odporu mezi učiteli a jejím vůdčím funkcio nářím, komunistickým učitelům. Úvodní stať podává přesnou časovou a dějovou osnovu, zaznamenává právě o činnosti Učitelské unie ta fakta, která pak ve vzpomínkách účastníků jsou subjektivně vykládána a hodnocena. A přesto již tato úvodní stať se jmény desítek zatčených a mnoha těch, kteří přes aktivní protifašistickou činnost unikli perzekuci, nastiňuje to, co je nejsilnějším dojmem, kterým působí kniha na každého čtenáře — masovost protifašistického zápasu českého učitelstva. Vedle Učitelské unie zde pochopitelně působily i jiné organizace, pokrokově orientovaný Petiční výbor Věrní zůstaneme měl mnoho aktivních spolupracovníků mezi pedagogy všech typů škol, od obecných až po vysoké. Mnoho učitelů, kteří byli záložními důstojníky, se podílelo na práci vojenské organizace Obrana národa a jiní zase v sokolské složce českého národního odboje. Významu učitelstva v odbojovém hnutí, právě tak jako celému jeho místu v národním životě odpovídalo i to, že právě na učitele zvláště těžce dopadla perzekuce okupantů. Desítky jmen popravených i těch, kdo zahynuli v koncentračních táborech, jež jsou zde uváděna, by bylo možno doplnit i mnoha, mnoha dalšími, ale přesto i tyto seznamy dávají dnešnímu čtenáři možnost vžít se do doby, kdy noviny i červené vyhlášky přinášely dlouhé seznamy popravených, mezi nimiž bylo nemálo učitelů a profesorů. Zde je uvedena i řada jmen univerzitních profesorů a docentů z Prahy i z Brna. Učitelé měli účast též na organizování partyzánského boje i při formování revolučních národních výborů. Nejen v domácím, ale i v zahraničním odboji měli učitelé svůj podíl. Díky odbojové práci učitelů, využívajících i těch možností, které skýtala okupanti trpěná Národní odborová ústředna-zaměstnanecká a je-

ji učitelská složka, byla již v odboji nastíněna osnova nového školského zákona. Na závěr jen čísla, zřejmě neúplná — koncentračními tábory prošlo nejméně 5 000 učitelů, 650 jich tam zahynulo, 400 bylo popraveno.

Popisná a vzpomínková část je rozdělena do tří částí. První je věnována *Učitelské unii*, druhá ostatním odbojovým organizacím, *protifašistickému zápasu* v různých krajích i podílu učitelů v květném povstání českého lidu v roce 1945 a třetí vzpomínkám na *vězňice a koncentrační tábory*. V první části je třeba upozornit na Čondlovu hutnou biografii Ladislava Horníka, učitele, který byl pro svou komunistickou činnost v roce 1934 propuštěn ze školy, avšak i nadále se jako pracovník strany podílel na práci mezi učitelstvem. Čtyři vzpomínky čelných i řadových pracovníků Učitelské unie pak výstižně vykreslují aktivitu této organizace v odboji a zejména pak to, jak právě učitelé zajišťovali ilegální byty pro Julia Fučika. Po stručném náčrtu protifašistické aktivity Zdeňka Nejedlého pak následují životopisné nástiny Jana Rychtalíka a Zdeňky Varhulíkové, dvou učitelů, dvou komunistů, kteří byli za svou odbojovou činnost popraveni. Autoři těchto příspěvků hojně užívají citátů z ilegálních tiskovin i úředních výnosů, ze vzpomínek spolupracovníků a zvláště z dopisů i motáků zasílaných z vězení. Vyprávění tím získává charakter bezprostřednosti bezmála reportážní a přibližuje čtenáři hrdiny i situaci, v níž působili.

Druhá, nejrozsáhlejší část je nazvána „*Statečně v boji proti fašismu*“. Osmnáct příspěvků podává mozaikový a přitom ucelený obraz zápasu a utrpení učitelstva v různých krajích Čech i Moravy, ve městech i venkovských obcích, na obecných školách a gymnáziích, i vyličení osudů profesorů brněnské univerzity za okupace. Při vši různorodosti podávají příspěvky vždy shodný obraz o tom, jak učitelé všude pokládali za svou

povinnost bojovat proti nacistickým okupantům těmi formami, které jim byly v dané chvíli dostupné. Od organizování výuky pro české děti, které zůstaly v území zabraném po mnichovském diktátu, až po partyzánskou bojovou činnost tu nacházíme všechny formy protifašistické aktivity a také svědectví o tvrdé, bezohledné perzekuci. Desítky a stovky jmen antifašistických učitelů — bojovníků, vězňů, popravených — tu podávají svědectví o tom, že až na malé výjimky všichni pokládali tuto činnost za svou povinnost a že „pan říšský protektor“ měl pravdu, když již v roce 1940 upozornil protektorátní vládu na to, že: „České učitelstvo ve školách všeobecně nepůsobí Říši přátelsky, takže jeho chování zavdává neustále příčinu ke stížnostem“ (str. 119). Učitelé se podíleli na činnosti všech odbojových složek — škoda jen, že kniha nemá rejstřík, pak by množství jmen, jež jsou zde uváděna, vystoupilo názorně před oči čtenáře. Zde jen jedna drobná námitka — ve vzpomínkách pamětníků nejsou jména uváděna vždy shodně (s. 21—22 Jaroslav Šámal i správně Jaromír Šámal, Oldřich Mitrés str. 188, i správně Mitrés na str. 182—183 František Řihovský i Říkovský, Bohuslav Hrudíčka i Hrdlička a další). Vzhledem k tomu, že pro tuto dobu existují poměrně spolehlivé schématismy, bylo možno tyto omyly pamětníků opravit. Škoda, že učitelům Univerzity Karlovy zde nebyla věnována podobná stať jako učitelům brněnské univerzity i pražské techniky. Třetí část je věnována životu učitelů ve *věznicích a koncentračních táborech*. Vedle příkladů osobní statečnosti, spolupráce a utrpení zde zaujme zvláště vzpomínka: „Jak jsme učili v Terézíně“, věnovaná práci učitelů s dětmi, jimž nacisté přisoudili jen jednu budoucnost — smrt.

Knihy, která má pěknou obrazovou přílohu, není jen opožděným památkem. Je i svědectvím, příkladem a vý-

strahou. Je vyprávěním o vysokých mravních kvalitách českých učitelů, které se projeví v těžké době. *Hvr.*

Hana Kráčmarová, Vysokoškoláci v revolučních letech 1945—1948. Praha, Mladá fronta, 1976, 237 str. — Hana Kráčmarová, České vysokoškolské studentstvo a Únor 1948, ČsČH XXVI (1978), str. 481—506

Hana Kráčmarová podala v knize podrobně výsledky svého bádání o politickém životě českého studentstva ve třech rozhodujících letech mezi osvobozením Československa Sovětskou armádou a Únorem 1948. V článku v Československém časopise historickém pak shrnula nejvýznamnější skutečnosti ze své knihy. Kniha sestává ze čtyř kapitol, přičemž těžiště spočívá v kapitolách třetí a čtvrté, které si všímají politického vývoje studentského hnutí. Úvodem hned možno říci, že si ho všímají zasvěceně, že autorka věnovala hodně námahy tomu, aby získala o politických poměrech ve studentských fakultních spolicích a o práci politických stran mezi studentstvem co nejvíce informací. Pomohly jí přitom dobové publikace, denní a studentský tisk a zejména také osobní archívy tehdejších studentských funkcionářů. Některé informace získala z Všestudentského archívu, brněnského univerzitního archívu a archívu Československé strany socialistické. Věková a sociální struktura studentstva stejně jako jeho rozdělení na fakulty je převzato z četných dosti těžko dostupných publikací Státního úřadu statistického.

Výsledkem je dobrý, přehledný a přesvědčivý obraz zápasu o smýšlení mladé generace, která vyšla z okupace, zaplavila posluchárny opět otevřených vysokých škol s upřímnou touhou překonat vše, čím jí postihla válečná léta, dohnat to, co jí upírala nenávistná politika nacistů. Nenávist proti nacistickým okupantům byla vyjádřena v prud-

kém vzestupu protiněmeckého nacionalismu, českého nacionalismu se silným akcentem všeslovanským. Myslím, že tento společný antifašismus, společný nacionalismus by autorce vyplynul jasněji, kdyby se více věnovala studentským a vůbec mládežnickým časopisům z let 1945 a 1946, zejména pak časopisu Student. V této atmosféře byly poměrně snadno prosazeny základní studentské požadavky — spojení kolejí a menz pod Prozatímní správou studentského majetku a uzákonění stipendií pro sociálně potřebné řádné studenty. Pokud studentské organizace, v nichž klíčové pozice byly v rukou osvědčených antifašistů, prosazovaly tyto společné požadavky, bylo těžko proti nim vystupovat. Teprve předvolební boj z jara 1946 přináší první rozkol — vystoupení národně socialistických a lidoveckých studentských organizací proti Majales, které pořádal Svaz české mládeže. Tomuto prvnímu konfliktu, který přinesl pravici menší úspěch, než původně očekávala, byla tu věnována malá, snad až příliš malá pozornost. Zato velice plasticky a s pozoruhodnou zasvěceností je vypsána činnost jednotlivých politických stran mezi studentstvem, autorce se podařilo zjistit někdy i počty jejich stoupenců. Volby do fakultních spolků a do Svazu vysokoškolského studentstva jsou rozebrány velice pečlivě, nejednou autorčin výklad opřený o dobová hesla přímo vyvolává atmosféru bouřlivých spolkových valných hromad. Autorka právem dovozuje, že sociální původ studentstva předurčoval silnější vliv pravice a slabší vliv KSČ nežli tomu bylo v celonárodním průměru, bude se však nutno zabývat i tím, proč této výrazně rozdílné struktuře sociální odpovídal jen poměrně malý posun politického spektra směrem doprava. Jistě tu hrály svou úlohu ročníky, které měly trpkou válečnou zkušenost a byly nositeli první vlny radikálního antifašismu. Bylo však třeba zdůraznit také důslednou angažovanost a neúnav-

nou aktivitu komunistických studentů v každodenní agitaci — škoda, že zde není doceněn vliv akcí jako „Milion hodin republice“ na masu studentstva a mládeže. Určitý posun doprava, k němuž došlo během roku 1947 ve studentském hnutí, lze vysvětlit převážně tím, že se pravici podařilo poněkud rozšířit svůj vliv mezi indiferentními studenty.

Ke všem těmto otázkám poskytuje práce Hany Kráčmarové bohatý, dobře utříděný a zpracovaný materiál. Při konečném zpracování dějin studentstva bude asi třeba hlouběji osvětlit jeho podíl na kulturním životě těchto let a podíl kultury na názorovém dozrávání studentů. Jistě, zbývá tu ještě mnoho práce, ale kniha Hany Kráčmarové, navazující na její prvotinu otištěnou v tomto časopise (roč. VII/1, 1966 str. 7—48) tu bude dobrým podkladem pro další výzkum.

Jan Havránek

Ročenka Univerzity J. E. Purkyně 1968—1975. Brno 1977, 1061 str.

I když se v případě této ročenky, kterou redigoval sedmičlenný kolektiv za vedení Františka Hejla, nejedná o publikaci s dlouhodobou historickou perspektivou, ale o kroniku osmi let života a práce brněnské univerzity, je třeba na ni upozornit i v časopise zabývajícím se dějinami univerzit. Ročenka navazuje na dvě publikace, které vyšly k padesátému výročí brněnské univerzity — *Dějiny univerzity v Brně* (Brno 1969, 429 str., redaktor František Jordán) a *Universitas Brunensis 1919—1969* (Brno 1969, 418 str., red.: Otakar Borůvka, František Hejl, Josef Macůrek, Josef Sajner) a podává zprávu o další dráze brněnské univerzity. Úvodních čtrnáct stránek je věnováno celkovému přehledu a zhodnocení cesty univerzity v krizových letech a po jejich překonání. Zvláště je tu vyzvednut význam let 1973—1975 pro zkvalitnění pedagogické práce. V tabulkách je sledován vývoj počtu studentů i učitelů a podobným způsobem infor-

muje úvodní stať i o rozvoji vědeckovýzkumné práce. Úvodní pojednání je otištěno i rusky a anglicky. Následuje pak část nazvaná „*In memoriam*“, která obsahuje 31 nekrologů profesorů a docentů zemřelých v letech 1968—1975. Nekrology jsou nejen návratem k dobré tradici, ale také cenným zdrojem informací pro příští historiky naší vědy. Jsou většinou dvojstránkové, obsahují jak životní data, tak i přehled publikační činnosti zesnulého. Největší část Ročenky je pak věnována zprávám o činnosti celouniverzitních ústavů, fakult a kateder. Zprávy, jež jsou podepsány vedoucími pracovníky, jsou vypracovány podle jednotného schématu, informují o struktuře pracoviště, jeho vědecké a pedagogické činnosti i mezinárodních stycích. Na závěr je vždy obsažena bibliografie prací vyšlých z per členů katedry. Škoda jen, že práce vskutku závažné se mnohdy ztrácejí mezi údaji o dvojstránkových notickách. Knihu uzavírá soupis disertací všech tří typů (pro udělení titulu RNDr., PhDr. a JUDr., titulu kandidáta věd a titulu doktora věd) obhájených na brněnské univerzitě v letech 1968—1975. Obsáhlý jmenný rejstřík umožňuje orientaci v této závažné a cenné publikaci.

Hvr.

Sources de l'histoire des universités françaises au moyen âge. Université d'Orléans. Répertoire établi par Marie-Henriette Jullien de Pommerol, avant-propos de Jacques Monfrin, Paris 1978, Institut national de recherche pédagogique, str. XVII + 546 + 9 repr., rozmnoženo malotirážním tiskem

Edice a vůbec evidence pramenů k univerzitním dějinám jsou méně odvislé od různých „kulatých“ výročí než vlastní díla historiografická, věnovaná jednotlivým vysokým učení. A tak je vlastně logické, že při stoupajícím zájmu o kulturní dějiny vůbec a historii školství zvláště jsou vytvářeny hlubší předpoklady pro poznání vnější, ale především

vnitřní historie těchto institucí. Pokud jde o typologii těchto publikací, je možno rozdělit je do dvou základních skupin podle toho, jde-li o prameny diplomatické a jim příbuzné (včetně vyprávěcích), či o prameny literární ve vlastním slova smyslu. Protože prameny literární jsou svým charakterem specifické a nemají k první skupině žádné přímé vazby, je možno ponechat je tu stranou a věnovat pozornost pouze skupině první. Tu mají edice nejčastěji ten charakter, že vydávají více či méně bohaté zbytky původních archivních fondů uložených v archivu příslušné instituce. Přitom je zejména kladen důraz na vydávání matrik, statut a jiných úředních knih (viz např. i v tomto čísle referovanéu důležitou edicí P. Uibleina), méně často přicházejí ke slovu univerzitní listináře. Další prameny pak přicházejí spíše okrajově. Je proto možno už zde říci, že v nadpisu referátu uvedený titul představuje první svazek nového typu publikace opravdu komplexního charakteru, a už proto je třeba věnovat mu pozornost, ať je co do vlastní látky skutečně nebo alespoň zdánlivě odlehlý.

Univerzita ve francouzském Orléansu vznikla formálně v roce 1306 a byla orientována výrazně právnicky, ale navazovala na proslulé učení starší, kvetoucí již od 1. čtvrtiny 13. století. Ve středověku patřila k předním školám svého typu (také z českých zemí tu potkáváme několik studentů, zejména ovšem z 16. století) a existovala ve své staré formě až do svého rozpadu v 18. století. Má dochován poměrně rozsáhlý soubor primárních pramenů jak ve svém archivu (jenž je chován jako samostatný fond v místním Archives départementales a jenž utrpěl, ovšem zejména ve svých mladších materiálech, velké ztráty v roce 1940 při zkáze budovy archivu), tak i roztroušeně v archivech i knihovnách dalších. I když leccos z toho bylo vydáno, mnoho je k dispozici toliko v rukopisech, a tak byly tyto soubory zřejmě

záměrně vybrány pro první svazek širše proponované řady (další svazky, zejména asi Angers, Toulouse, Montpellier, mají následovat).

Jak v předmluvě informuje ředitel pařížské École des chartes J. Monfrin, vznikla při francouzském ministerstvu školství v r. 1971 komise pro dějiny vzdělání, jež vedle studia školství nižšího má úkolem věnovat pozornost i školství univerzitnímu. Spolupráce se zavedenými a na úrovni stojícími badatelskými ústavy nese již své ovoce. Vedle několika pomůcek bibliografických je to zatím zejména toto dílo, jež stojí za to blíže představit.

Po zmíněném již úvodu Monfrinově, seznamu citovaných prací a seznamu zkratk se kniha skládá ze dvou částí. První (str. 1—109) je věnována univerzitnímu inventáři, druhá (str. 113—466) ostatním pramenům. Inventář listin, pocházející z 16. století (proč je v nadpisu označován jako kopiář, neumím říci), je zpracován nejen po stránce obsahové, tj. v pečlivém vydání jednotlivých dosti podrobných registů i s odkazy na eventuální edice či originální dochování, ale i po stránce diplomatické s přihlédnutím i k širšímu srovnávacímu materiálu a je přidán i chronologický seznam písemností, jež tu jsou sepsány bez viditelného řazení věcného. Z 214 textů jich je 42, tj. takřka pětina, známo jen z tohoto pramene.

Druhá část publikace sestává celkem z osmi kapitol, jež jsou podle potřeby ještě dále děleny. První a pochopitelně nejrozsáhlejší (str. 113—265) podává popis vlastních univerzitních fondů, a to jak samotné produkce jednotlivých složek univerzity, zejména národů, v tom hlavně četný knižní a listinný materiál národa německého, jenž tu měl vůbec význačné místo, tak i věcí, kde je příjemcem univerzita (rozděleno do skupin: písemnosti papežské, královské, úřednické) i její jednotlivé složky. Tu všude jsou ještě stručně rozepsány do ideál-

ního rekonstruovaného stavu starého archivu texty z výše uvedeného inventáře, aby byl zřetelnější dojem z celé agendy. Druhý oddíl tvoří věci dotýkající se orléánské univerzity zaznamenané v archivech papežských, třetí čerpá z archivů ústřední správy státní, čtvrtý z archivů lokálních (církevních, místní státní správy i městských), pátý z archivů notářských (ve Francii velmi bohatých), šestý z ostatních a posléze sedmý eviduje zprávy pramenů vyprávěcích a jiných neúředních (i různé verše ap.). Tu též přichází jediná bohemikální zmínka, známé místo z první knihy 51. kapitoly Zbraslavské kroniky, jak Václav II. poslal do Orléansu na studia římské bo práva jakéhosi Konráda (bohužel jeho jméno autorka z neznámých důvodů vypouští).

Je patrné, že tu dochází k jistým přesahům a křížení, neboť na jedné straně jsou brána v úvahu kritéria dnešního uložení, na druhé pak původní proveniencce a ne vždy je tu provedena vzájemná revokace, o níž byla zmínka v první části. Ale podrobné rejstříky — zvláště jmenný a zvláště věcný (v něm jsou ovšem vmanipulována i některá jména autorů literárních děl, o nichž je činěna zmínka) — tu v leccems mohou pomoci.

Mělo-li by se shrnout, jaký je zisk z uvedené publikace, je třeba říci, že je skutečně nepostradatelným východiskem pro jakoukoliv další práci v oblasti dějin uvedené univerzity v daném období. Jde nejen o vnější dějiny univerzity po stránce správního a hospodářského vývoje, ale i pokud se to týká drobného každodenního života jejích jednotlivých členů. A třeba dodat, že jsou ohlašovány i edice některých základních úředních knih univerzity, jež se tak v soustavném zpřístupňování svého materiálu dostává i v mezinárodním kontextu na čelné místo.

Ale jednu věc přece jen nelze v této souvislosti zamlčet. Jestli je nám látka

podána v takové šíři i hloubce záběru, postrádá se tu poněkud zřetelnější výklad o správním vývoji univerzity a zejména ovšem o jeho kancelářských zařízeních a úřednicích. Neboť autorka pro to má nepochybně všechny nutné předpoklady; vždyť všechny materiály měla v rukou. Nedošlo-li k tomu nyní, snad si pro to najde čas i příležitost jindy. Dočkáme-li se v dohledné době dalších svazků — bylo by vhodné, aby tu francouzského příkladu následovaly i další univerzity a aby se pokračovalo i pro dobu po roce 1500 — byl by to vynikající podklad pro prohloubené komparativní studium těchto pozoruhodných a z hlediska evropského vývoje nezastupitelných institucí. *Ivan Hlaváček*

Les universités à la fin du moyen âge. Actes du Congrès international de Louvain 26—30 mai 1975, édités par Jacques Paquet et Jozef Ijsewijn, Louvain 1978 (Université catholique de Louvain, Publications de l'Institut d'études médiévales 2e série, vol. 2), str. XI + 661 a několik mapek a rozkládacích tabulek.

Př. příležitosti oslav 550. výročí vzniku tamní univerzity (založena v r. 1425) byla v belgické Lovani uspořádána mezinárodní vědecká konference s velice atraktivním tématem; byla věnována problematice pozdně středověkých univerzit v celoevropském měřítku za reprezentativního zastoupení badatelů takřka ze všech zemí, na jejichž teritoriu tato svérázná instituce středověké latinské vzdělanosti nalezla své uplatnění. Tak nás musí tato publikace zajímat už z hlediska ryze obecného jako metodická konfrontace s vědeckými cíli a tendencemi v zahraničí, ovšem nejen proto. Přesto, že čeští badatelé tu nebyli zastoupeni (od českého autora tu přichází toliko jeden příspěvek, jenž byl zaslán korespondenčně; viz o něm ještě dále), může se čtenář v rejstříku univerzit a v rejstříku jmenném i soupisu citovaných kodexů okamžitě přesvědčit,

že Praha a její univerzita jsou tu nejen často zmiňovány (na takové okrajové zmínky a citace v obecných souvislostech jsme pochopitelně zvyklí a třeba říci, že českému čtenáři a badateli mohou přinášet toliko jisté zadostiučinění jeho — byť sebelépe potlačované — ješitnosti), ale probírány i v podstatných souvislostech. Prosazuje se tu zejména stále obecněji stanovisko, formulované v poslední době zejména F. Seibtem (být ku podivu jeho závažné práce tu nejsou citovány v takové míře, jak by si to zasloužily), že založení pražské univerzity je mezníkem v univerzitním vývoji pozdně středověké Evropy v obecném měřítku. Ale je třeba se vrátit k naznačení obsahu sborníku.

Sborník se skládá celkem z 31 příspěvků, jež však nevyčerpávají zcela program konference. V úvodním slově J. Paqueta (str. X) je v poznámce citováno ještě dalších šest rozprav — přednášek, které tu nenacházíme a které zčásti byly publikovány na jiných místech, částečně asi teprve budou uveřejněny. Z nich nás asi nejvíc zajímá výklad G. Ouye o proslulém kancléři pařížské univerzity a osobě známé i z našich dějin jako Husovu odpůrci J. Gersonovi (*Le chancelier Gerson et l'humanisme*).

Po stručných předmluvách obou vydavatelů je sborník uvozen úvodním slovem J. Paqueta, *Aspects de l'université médiévale* (str. 3—25), jež si vybírá ze široké problematiky teritoriální i obsahové několik otázek, jejichž řešení ovšem spíše naznačuje, než aby je mohl dovést do konce. Např. jde mu o otázku účasti cizinců na univerzitním životě a jejich vztahu k domácímu prostředí, zamýšlí se nad středověkou „úmrtností“ při studiu, dotýká se problému inovací a adaptací přednášek, jež jsou teoreticky zcela odtrženy od tehdejšího života, v praxi však na něj živě reagují, nadbazuje nutnost použití a propracování historické psychologie v souvislosti s

univerzitními dějinami, nebo posléze zdůrazňuje fenomén nepochybné existence studentů, kteří neuměli psát (na příkladu univerzity v Heidelbergu). Zaujme též citace u nás zřejmě neznámé stati, jež vyšla o Jeronýmu Pražském v Ženevě v r. 1974. K Paquetově rozpravě lze dodat, že Lovaň nelze považovat za sedmou univerzitu v římské říši. Vždyť jen v oblasti na sever od Alp je osmá či dokonce devátá, jestliže bychom počítali i hned nerealizované založení univerzity ve Würzburgu v r. 1402.

Redaktoři si byli vědomi toho, že tradiční koncentrace studia dějin univerzit na historii institucionální nebo rozbor struktury univerzitních členů není adekvátní dnešnímu stavu bádání, a tak problémy rozdělili do pěti skupin, aby ukázali zřetelněji i na další oblasti. V první je osm statí z oboru institucionálního vývoje, ovšem s přesahy do dalších oblastí, v druhé šest rozprav z oblasti výuky a studia, v třetí jsou čtyři práce z problematiky vztahů univerzit k humanismu, ve čtvrté pět studií z problematiky sociální struktury univerzit a v poslední posléze sedm přednášek, zabývajících se vztahem univerzit k soudobé společnosti.

Není v možnostech tohoto referátu pojednat o všech rozpravách tak, aby si čtenář mohl o jejich přínosnosti učinit detailnější představu. Volím proto takový postup, jenž se dotkne blíže zejména statí s bohemikální náplní a vedle toho některých s obecnými závěry. Stále je ovšem třeba mít na mysli, že leckteré podněty mohou být „zasuty“ i v pracích, zmíněných jen zcela na okraji, tím spíše, že všechny jsou doprovázeny bohatým poznámkovým aparátem, jenž svým záběrem ještě leckdy překračuje rok 1975.

V první skupině jsou zejména čtyři statí, které jsou věnovány lovaňské univerzitě z různých hledisek. Jsou to E. J. M. van Eijl, *The Foundation of the University of Louvain* (str. 29—41), And-

ré van Belle, *La faculté des Arts de Louvain: quelques aspects de son organisation au XVe siècle* (str. 42—48), Anton G. Weiler, *Les relations entre l'université de Louvain et l'université de Cologne au XVe siècle* (str. 49—81) s četnými pramennými přílohami a Astrik L. Gabriel, *Intellectual Relations between the University of Louvain and the University of Paris in the 15th Century* (str. 82—132). Na ně navazuje rozprava o portugalských univerzitách ve středověku: Antonio García y García, *Aspectos de la Universidad Portuguesa medieval* (str. 133—147). Pak přicházejí dvě rozpravy nám tématicky blízké. V první podává nedávno zesnulý Adam Vetulani souhrn svých četných studií o dějinách středoevropských univerzit ve středověku, při čemž ovšem v některých formulacích jde dále, takže to není pouhý souhrn dosavadních znalostí (*Les origines et le sort des universités de l'Europe centrale et orientale fondées au cours du XIVe siècle*, str. 148—167). Na některé jeho podněty lze upozornit. Tak zejména založení Karlovy koleje (v náznačku se toto stanovisko objevuje semozřejmě i dříve a u Uibleina níže, zde je však podáno zřetelněji) chápe jako pokus o čelení tlaku, vyvíjenému založením konkurenčních univerzit v Krakově a Vídni, neexistenci teologických fakult v Krakově, Vídni a Pětikostelí navrhuje nově vysvětlit v prvním případě sporem polského krále s krakovským biskupem, v obou následujících pak mechanickou nápodobou, což ale je asi těžko přijatelné, stejně jako vysvětlení časového rozpětí mezi založením krakovské a vídeňské univerzity a jejich uvedením ve skutečný život. I když oba podněty nebudou přijaty, přesto nutí k novému promyšlení látky. Naopak dalšího prohloubení si zaslouží studium univerzit v souvislosti se vznikem schismatu, jež tu hraje velkou roli. A posléze se objevují podněty pro hlubší postihu osobnosti Jenštejnovy v souvislosti s jeho

funkcí jako kancléře univerzity. Paul Uiblein, *Zu den Beziehungen der Wiener Universität zu anderen Universitäten im Mittelalter* (str. 168—189) si ovšem všimá i Prahy, ba možno říci jí především. A tak jsou tu i různé vážné poznámky k pražskému institucionálnímu vývoji, leckteré postřehy — byť bude možná třeba je modifikovat — vybízejí k novým úvahám (tak zejména pokud jde o počátky pražské teologické fakulty). Poslední statí pak tu je Jacquesa Vergera, *Les comptes de l'université d'Avignon 1430—1512* (str. 190—209), podávající rozbor počtu členů avignonské univerzity v uvedeném období.

Druhou skupinu uvádí statí Pearl Kibreové, *Arts and Medicine in the University of the Later Middle Ages* (str. 213—227), zaměřená na západní poměry. Obdobně specializovaná je rozprava Davida Luscombea, *Some Examples of the Use made of the Work of the Pseudo-Dionysius by University Teachers in the Later Middle Ages* (str. 228—241). Bezprostředně Prahy se týká výklad Františka Šmahela, *Prolegomena zum Prager Universaliensstreit: Zwischenbilanz einer Quellenanalyse* (str. 242—255), který podává rámcovou zprávu o současném (tedy dnes už vlastně již překonaném) stavu autorova bádání o pramenné základně k této kardinální otázce výuky a její úrovně v době před— i pohusitské, jež vyúsťuje ve velkém repertoriu rukopisného materiálu. Další tři statě jsou pozoruhodné i metodicky: Mieczysław Markowski, *Astronomie an der Krakauer Universität im XV. Jahrhundert* (str. 256—275), Jeanne Vielliard, *Le registre de pré de la bibliothèque du collège de Sorbonne au XVe siècle* (str. 276—292), která všestranně analyzuje dochovaný svazek výpůjčního rejstříku knih z hledisek kvantity i kvality půjčovaných knih a posléze Neil R. Ker, *Oxford College Libraries before 1500* (str. 293—311).

Rozpravy třetí skupiny možno zazna-

menat jen bibliograficky: *Laetitia Boehm, Humanistische Bildungsbewegung und mittelalterliche Universitätsverfassung: Aspekte zur frühneuzeitlichen Reformgeschichte der deutschen Universitäten* (str. 315—346), *Agostino Sottili, La natio germanica dell'Università di Pavia nella storia dell'umanesimo*, jenž upozorňuje na některé dosud neprostudované rukopisy z majetku Jana z Rabštejna (str. 356), *Giuseppe Billanovich, L'insegnamento della grammatica e della retorica nelle università italiane tra Petrarca e Guarino* (str. 365—380) a *Frank Eáron, The Historical Doctor Faustus at the University of Heidelberg* (str. 381—395).

Čtvrtý oddíl uvádí obecně orientovaný výklad *Jacquesa Paqueta, L'universitaire „pauvre“ au Moyen Age: problèmes, documentation, questions de méthode* (str. 399—425) podávající vedle bohaté bibliografie zejména jakýsi dotazník podle základních aspektů plynoucích z charakteru jednotlivých typů užitečných pramenů. Dále to jsou *Guy Fitch Lytle, The Social Origins of Oxford Students in the Late Middle Ages: New College, c. 1380—c. 1510* (str. 426—454), *Hilde de Ridder—Symoens, Les origines géographique et sociale des étudiants de la nation germanique de l'ancienne université d'Orléans (1444—1546), aperçu général* (str. 455—474), *Aleksander Gieysztor, Origines sociale et nationale du corps universitaire de Cracovie au XIVe et XVe siècles* (str. 475—483), mající některé bohemikální zmínky zasluhující pozornosti, a *Edward De Maesschalck, Scholarship Grants and Colleges Established at the University of Louvain up to 1530* (str. 484—494).

Ve skupině poslední, věnované vztahu univerzit k soudobé společnosti a jejím problémům, jde posléze o tyto rozpravy: *Vern L. Bullough, Achievement, Professionalisation, and the University* (str. 497—510), *Antony Black, The Universities and the Council of Basle: Col-*

legium and Concilium (str. 511—523), *André Gouron, Le recrutement des juristes dans les universités méridionales à la fin du XIVe siècle: pays de canonistes et pays de civilistes?* (str. 524—548), *Robert Favreau, L'université de Poitiers et la société poitevine à la fin du moyen âge* (str. 549—583), *Rafaël De Keyser, Chanoines séculiers et universités: le cas de Saint-Donatien de Bruges (1350—1450)* (str. 584—597), *Jacques Pycke, Les chanoines de Tournai aux études, 1330—1340* (str. 598—613) a *Hans—Jürgen Brandt, Universität, Gesellschaft, Politik und Pfründen am Beispiel Konrad von Soltau (+ 1407)* (str. 614—627). Závěrečná z nich je věnována vnějším osudům pražského rektora, který odtud odešel po velkých národnostních rozepřích v r. 1384.

I když sborník nechtěl podat soustavné zpracování určité látky (snad ještě lze dodat, že k výročí univerzity vyšly i samostatné dějiny lovaňské univerzity v západních/světových jazycích), přesto přináší důležité příspěvky k jednomu z nejvážnějších problémových okruhů dvou posledních století středověku, a je ho proto třeba řadit k předním pomůckám, bez nichž se lze v uvedených souvislostech těžko obejít. *Ivan Hlaváček*

Dvě nové práce k dějinám Estonské státní univerzity v Tartu.

Vello Helk, Die Jesuiten in Dorpat. Ein Vorposten der Gegenreformation in Nordosteuropa 1583—1625, Odense 1977, 336 stran.

Předložená práce dánského archiváře, přednosta IV. oddělení kodaňského Rigsarkivu, patří k těm knihám, které nabízejí víc, než slibuje jejich titul. Nejde tu jen o dějiny jezuitské koleje v Dorpatu, ale spíše o celostní pohled na dějiny protireformace v Livonsku v období polské správy. Autor zužitkoval především výsledky svých široce založených výzkumů v římských archivech, které provádí už od roku 1952.

Mírem v Jamu Zapolském (1582) rezignoval Ivan IV. na Livonsko ve prospěch báhoryovského Polska. Tak se vytvořily politické podmínky pro nástup silné protireformační vlny, o to intenzivnější, čím větší význam byl přisuzován Livonsku jako budoucí nejsevernější baště protireformace v Evropě. Místodržitelem v Livonsku byl jmenován vilenský biskup Jiří Radziwiłł, hlavní hybnou silou rekatolizace se měli stát i zde jezuité. V Rize a v Dorpatu byly zřízeny jezuitské koleje, jejich superintendentem byl jmenován známý Petr Skarga.

Hlavním iniciátorem nové fundace v Dorpatu byl polský provinciál, dříve rektor pražského Klementina, Giovanni Paolo Campana. První jezuita přivedl Campana do Dorpatu v březnu 1583 a už týž rok bylo otevřeno gymnasium. Hlavním úkolem dorpatských jezuitů byla ovšem misie mezi místním estonským obyvatelstvem a především proto se ukázala potřeba dobrých tlumočnicků, kteří by otce na misiích doprovázeli. Ne všichni byli schopni naučit se tak dobře estonsky jako superior dorpatské rezidence Tomáš Busaeus, nejvýraznější postava mezi livonskými jezuity v osmdesátých letech 16. století.

Mimořádnou pozornost věnoval Dorpatu papežský legát Antonio Possevino. Chtěl vytvořit v Dorpatu jednu ze základů pro svoje rekatolizační plány na evropském severu. Proto se také postaral o otevření semináře pro tlumočnický („seminarium interpretum“), do nějž měli být přijímáni hlavně Estonce. Jedinou podmínkou přijetí byla znalost alespoň dvou jazyků. Nešlo tedy o nějakou jazykovou přípravu, jazyky museli budoucí alumnové znát už při přijetí a v semináři dostali elementární prakticko-teologickou výchovu. Nebylo účelem vychovávat z nich vzdělaný klérus. K rekatolizaci Livonska měl přispět i velkorysý Possevinovův plán na kolonizaci země polskými katolickými přistěhovalci. Real-

zace tohoto plánu zůstala ovšem díky nepevné situaci polské moci v Livonsku v samých počátcích.

Na počátku roku 1586 stačilo konečně materiální zajištění na to, aby na místě rezidence byla v Dorpatu otevřena řádná kolej. K dosavadním třem nižším třídám gymnázia přibyla čtvrtá — humanita, počet žáků stoupl už v roce 1592 na sedmdesát, z nich osm v tlumočnickém semináři.

Specifickým problémem po celou dobu existence koleje zůstávala mnohonárodnostní struktura města a jeho okolí. V Dorpatu tvořili většinu obyvatelstva livonští Němci luterského vyznání, vedle nich se tu jezuité setkávali s ruskými kapci a s polskou vojenskou posádkou. V zázemí města a v celém severním Livonsku žili převážně Estonce. Z těchto skupin se rekatolizační úsilí zaměřovalo pochopitelně nejvíce na Němce a Estonce.

U Němců naráželi jezuité od počátku na otevřené nepřátelství. Po jejich příchodu do Dorpatu proti nim vystoupil nejostřejší právě luterský pastor Franz Berger. Zajímavé je, že tento Berger studoval předtím v pražském Klementinu. Němci se opírali o „Constitutiones Livoniae“ (1582), které zajišťovaly livonským stavům svobodné vyznávání augsburské konfese. Pro nás je v této souvislosti zajímavý plán wendenského biskupa (Wenden v Livonsku = Cesis) Nidzického, který chtěl umožnit rekatolizaci livonských Němců povolením kalicha. Mimo jiné narazil na rozhodný odpor dorpatského rektora Busaea. Výsledky misie mezi německými luterány byly tedy mizivé.

Zvláštní pozornost jezuitů patřila Estoncům, u kterých přežívalo v některých případech ještě uctívání přírodních kultů a jiná předkřesťanská rezidua. Uctívání mladých Estoncek pro gymnázium naráželo na problém nedostatku základního vzdělání, které studium na gymnáziu předpokládalo. Vycházejí z da-

né sociální struktury, žádal rektor Eggenius řádové představené dokonce o povolení k otevření elementárky. Celkově byl počet etnicky estonských nebo lotyšských studentů nevelký. Věc komplikoval totiž **podstatně** i ten fakt, že Estonci byli převážně poddanými nekatolických vrchností. Úspěšnější byly misie do okolí města. Zajímavé je, že jezuité vycházeli do značné míry vstřícnými tradicím zvyklostem estonských rolníků, nešetřili svěcenou vodou, svěcenou solí pro dobytek a podobně, což vedlo k tomu, že byli přijímáni dost příznivě i jako určitá opora vůči vrchnostem.

Přeryv v činnosti dorpatské koleje přinesl rok 1601, kdy vévoda Karel dobyl města. Ti jezuité, kteří se nestačili včas evakuovat, padli spolu se zbytkem polské posádky do švédského zajetí. Polská posádka se vrátila do Dorpatu s hetmanem Chodkiewiczem sice už v dubnu 1603, ale boje o Livonsko trvaly až do roku 1610 a paralyzovaly prakticky činnost koleje. Válečné události těchto let jasně prokázaly životní závislost dorpatské koleje na polské vojenské posádce ve městě. Po roce 1610 už kolej nikdy nedosáhla dřívějšího významu, větší část studentů v gymnáziu tvořili po celé druhé období jeho činnosti (1611–1625) hlavně synové polských vojáků.

Toto druhé, daleko méně významné období charakterizují zostřené spory jezuitů s dorpatskou městskou radou. Příčinou sporů bylo zavedení gregoriánského kalendáře, spory o některé domy ve městě a konečně činnost estonského luteránského kazatele, odporující ustanovení krále Zikmunda z roku 1612, kterým se zakazovalo luterským predikantům kázat v místním jazyce (tedy estonsky nebo lotyšsky).

Počátkem dvacátých let vzplanuly opět boje o Livonsko, které skončily tentokrát trvalým úspěchem Švédů. Činnost dorpatské koleje končí definitivně kapitulací města v srpnu 1625. Školní tradice ve městě ovšem už nezanikla. Dě-

dicem jezuitské koleje se stalo švédské gymnázium, otevřené roku 1630. Na ně navázala o dva roky později Academia Gustaviana, jež zakládá v Dorpatu univerzitní tradici pokračující dodnes.

Po tomto obsahovém shrnutí je možné konstatovat, že autor, který podal opravdu vyčerpávající obraz jezuitské kapitoly v dějinách dorpatského školství, věnoval ve své střizlivě vyvážené práci přece jen největší pozornost působení rekatolizačních činitelů mezi estonským obyvatelstvem. Tak v příloze uvádí seznam etnicky estonských a lotyšských studentů v Dorpatu, nezapomněl ani na „Livones“ na dalších jezuitských ústavech v polsko-litovské monarchii (hlavně v Braniewě a Vilně). Zjistil, že mezi nimi opět převažovali synové německých měšťanů z Livonska, případně synové polských přistěhovalců. Přesto nelze výsledky protireformačního působení mezi Estonci a Lotyši podceňovat. Kladem Helkovy práce jsou právě ty pasáže, kde využívá své důvěrné znalosti pramenů k sondám do protireformační politiky (a v tomto případě jde hlavně o estonskou misii) a dává nahlédnout do provádění rekatolizace „en detaille“.

Závěrem je třeba upozornit na užitečnou přílohu, obsahující krátké biografické črty všech jezuitů, kteří v Dorpatu působili. Zvláštní exkurs věnoval autor také otázce polských kolonistů a rekonstrukci dorpatské knihovny. Nelze opominout ani pečlivé rejstříky (uvádí vždy správně i dnešní úřední názvy lokalit), obsáhlý seznam literatury prozrazuje i dobrou znalost nejnovější estonské literatury k tomuto období (práce J. Kivimäea a E. Tarvela).

Tartu Ülikooli (Academia Gustaviana) senati protokollid 1632–1656 — Konsistoriumsprotokolle der Universität Dorpat 1632–1656. K vydání připravil Arvo Tering, Tartu 1978, 144 str.

Druhá z předložených publikací se vzta-

huje už ke švédskému období dorpatské univerzity. Arvo Tering vydal nejstarší část dochovaných protokolů ze zasedání akademického senátu Akademie Gustaviana. Vydání tohoto pramene se připravovalo už ve třicátých letech a mělo navázat na výběrovou edici dokumentů k nejstarším dějinám univerzity (připravil J. Vasar) jako druhý svazek v ediční řadě pramenů k dějinám Gustaviana. K vydání protokolů však nikdy nedošlo a připravené opisy se ztratily. Dnešní vydavatel musel tedy začít celou práci od začátku.

Protokoly senátu a další univerzitní archiválie byly odvezeny do Švédska roku 1710 a vrátily se až počátkem devatenáctého století. Dnes jsou uloženy v dorpatské univerzitní knihovně. Protokoly z let 1632–1655 se nedochovaly bez mezer, tyto mezery lze však částečně zaceřit díky soudobým excerptům z protokolů. Protože profesori univerzity si občas protokoly vypůjčovali za účelem vyhledání důkazů pro své soudní spory, je možné, že část nevrácených protokolů se ještě najde ve švédských archivech a knihovnách.

Academia Gustaviana měla dva senáty neboli konzistoře. Ve velkém senátu zasedali všichni profesori a řešili problémy týkající se organizace studia a učební látky, širší senát fungoval také jako univerzitní soud druhé instance. Užší senát (rektor a děkani fakult) se scházel častěji, řešil běžné otázky hospodářské, otázky výuky a soudil v první instanci. Protokoly byly vedeny v jedné řadě pro oba senáty společně.

Největší část zápisů se vztahuje právě ke sporné agendě senátu v oblasti univerzitní jurisdikce. Další zápisy se týkají volby rektora a obsazování vakantních profesorských míst, způsobu a doby konání zkoušek, disputací a slavnostních řečí, profesorských platů, správy univerzitních statků a budov, obsahují seznamy studentů—stipendiátů, záležitosti akademické tiskárny, knihovny

a triviální školy, která pracovala při univerzitě. Protokoly jsou vedeny z větší části latinsky, zbývající zápisy německy. Zápisy ze senátních zasedání pořizoval sekretář univerzity nebo některý z profesorů. Musíme proto počítat, že k některým sporným otázkám zaujímal nutně subjektivní stanovisko.

Předložený svazek edice zahrnuje období od října 1632 do března 1634, v této době byl sekretářem profesor matematiky Joachim Warneka.

K edici lze říci, že vydavatel pracoval s velkou akribií. Některé poznámky k ediční technice lze však považovat za nadbytečné, když shrnují obecně přijatá ediční pravidla, například v otázce zkratk. Všechny komentáře a vysvětlivky jsou v estonštině a v němčině jako úvod. Na vydavatelovu hlavu nepadá ovšem špatná kvalita vybraných obrazových ukázek, které mají takto výlučně ilustrativní charakter.

Závěrem lze říci, že předložená edice je velice užitečným počinem, a doufejme, že se ve vydávání protokolů senátu bude pokračovat. *Zdeněk Hojda*

Dvacet let časopisu k dějinám Erfurtské univerzity.

Osmnáctým sešitem (1975–1978) završil časopis „*Beiträge zur Geschichte der Universität Erfurt* (1392–1816)“ dvacet let své existence. Na více než třech tisících stranách tohoto časopisu bylo uveřejněno 125 článků věnovaných dějinám staré erfurtské univerzity a rovněž Lékařské akademie v Erfurtě, zřízené v roce 1954. Skoro třetinu z těchto článků, 37, napsal *Horst Rudolf Abe*, profesor a vedoucí oddělení dějin lékařství erfurtské medicínské akademie, inspirátor a hlavní organizátor tohoto časopisu. Z pera Abeho pochází i závažný přehled dějin lékařské fakulty středověké erfurtské univerzity: *Die Erfurter Medizinische Fakultät in den Jahren 1392–1524* (XXXVI + 259 str.), který byl uveřejněn v 17. sešitu recenzované-

ho časopisu. V 18. sešitu je uveřejněna rovněž úplná Abeho bibliografie při příležitosti jeho padesátin. Čítá 116 titulů, mezi nimiž výrazně převažují tituly z dějin středověkého lékařství a erfurtské univerzity. O práci oddělení dějin lékařství na Lékařské akademii v Erfurtu informoval H. R. Abe české čtenáře článkem v časopise Praktický lékař (roč. 1967, č. 2, str. 76n.). Články ostatních přispěvatelů časopisu k dějinám erfurtské univerzity se věnují převážně dějinám jednotlivých medicínských oborů, nechybějí zde však ani články k výročím nově zřízené Lékařské akademie erfurtské a k životním jubilejím jejích předních představitelů. Časopis je bohatě ilustrován, zejména jeho poslední sešity, které vycházejí sice v delších časových intervalech, dvou- až i čtyřletých, ale ve větším rozsahu. Erfurtský časopis k dějinám univerzity je cenným příspěvkem k dějinám středoevropských univerzit vůbec a lékařského studia na nich zvláště. Hvr.

Die Akten der Theologischen Fakultät der Universität Wien (1396—1508) I—II. Herausgegeben von Paul Uiblein, Wien 1978 (Verband der wissenschaftlichen Gesellschaften Österreichs), 768 stran

Badatelům z oblasti univerzitních dějin se dostává do rukou péčí P. Uibleina další z řady akt středověkých fakult vídeňské univerzity. Po edici akt artistické fakulty (Vídeň 1968) zpracoval Uiblein první dva svazky akt vídeňské teologické fakulty. Jedná se o závažný pramen obsahující vlastnoruční úřední zápisy děkanů a viceděkanů teologické fakulty v podstatě memorabilního charakteru, často doplňované údaji o promócích, správě fakultních financí, o přidělování univerzitních kázání, či přímo inzerující významný listinný materiál.

Vlastní text akt (*Acta facultatis theologiae I/1—II/2*), tvořící první díl edice, sestává ze čtyř chronologicky se nekryjících částí, což je dáno dochová-

ním jednotlivých svazků. Českého čtenáře zaujmou především údaje o profesorech z českých zemí, krátké zprávy o vídeňském procesu mistra Jeronýma Pražského a o vypuknutí husitské revoluce. Naopak samotný Dekret kutnohorský ani následná secese pražských „německých národů“ nenašla ve vídeňských aktech žádný ohlas. Totéž platí ve zmenšené míře o velkých koncilech počátku 15. století, jejichž činnost je vlastně konstatována jen v souvislosti s absencí doktorů při fakultních usneseních. Zarážející nedostatek zpráv o veřejných událostech je kompenzován obromným množstvím údajů o vnitřním chodu fakulty, které poskytují více než detailní pohled na každodenní život fakulty a mnohdy i celé univerzity. Na základě vydaných akt mohl Uiblein např. sestavit takřka úplný seznam děkanů a viceděkanů z let 1396 až 1508 (díl I, str. XXV—XXXI).

Perfektně připravená edice je doplněna stručným úvodem (I, str. VII—XXIV), který se omezuje na rozbor dochování pramene, formu zápisu, shrnuje údaje o promócích a podává základní vysvětlivky pro uživatele. Stručnost úvodní stati, daná způsobem tisku s ohledem na cenu knihy, bude jistě v budoucnu nahrazena důkladnou analýzou a zhodnocením vídeňských teologických akt, které v přítomném stadiu postrádáme. Druhý svazek přináší textové a věcné poznámky (str. 385—416, 417—601). Podstatnou složku druhého dílu tvoří rejstříková část (str. 603—764) doplněná seznamy použitých zkratk. Velmi cennou práci představují rejstříky osobních jmen shrnující jak činnost členů fakulty, zmíněnou ve vídeňských aktech, tak jejich předchozí a potomní univerzitní a veřejné působení. Vznikly tak malé monografie vídeňských profesorů, opatřené pečlivým výběrem literatury (mnohde až přesopřiliš zkratkovitě citované). Pozornost si zaslouží i rejstřík místních jmen a příjmení odkazující na konkré-

tní osobu uvedenou pod křestním jménem, do něhož se však dostalo několik nepřesných identifikací. Závěrem je připojen Seznam biblických knih přikázaných bakalářům pro Cursus biblicus a jedna strana doplňků. Mi. S.

In memoriam Zdeňka Fialy. Z pomocných věd historických. Uspořádal Lubomír Vebr, Praha 1978 (Univerzita Karlova), 305 stran

Sporník vydaný k úmrtí vedoucího katedry pomocných věd historických a arcimvniho studia pražské filozofické fakulty profesora Zdeňka Fialy obsahuje čtrnáct prací jeho nejbližších spolupracovníků.

Úvodní ohlédnutí I. Hlaváčka za životem a dílem Z. Fialy shrnuje základní fakta o jeho pedagogickém, vědeckém a veřejném působení. Nekrolog je doplněn bibliografickým přehledem Fialových tištěných prací. Studie G. Čechové Úsobrná celnice je pokusem o novou lokalizaci důležité mýtné stanice na Trstenické stezce, kterou autorka klade namísto doposud uváděného městečka Svítavka do míst dnešního Hradce nad Svitavou. Z. Hledíková v článku Kapituly s biskupskou kolací v Čechách do doby husitské a jejich místo v církevní správě pokračuje v sérii rozprav k dějinám předhusitské církevní správy, tentokrát rozbořem zpráv o kapitule sv. Jiljí na Starém Městě pražském, týnské kapitule, kterou situuje do Týna nad Vltavou, a kapituly v Sadské, později přenesené ke sv. Apolináři na Nové Město pražské. Hledíková zdůrazňuje význam sepětí předních církevních úřadů s obročími biskupských kapitul, čímž si pražští biskupové a arcibiskupové vytvářejí správní aparát závislý na nich svými beneficii. I. Hlaváček podává Drobné příspěvky a úvahy k budoucímu pražskému diplomatovi, navrhuje základní proporce heuristiky, formu edice a na dvou příkladech ukazuje, jakou šíři excerptce budou muset volit editoři (pro

jednotlivce je to úkol zjevně nezvládnutelný). Studie R. Nového Mince a měna doby Karla IV. je zevrubným rozbořem mincovního systému karlovského období, který se v podstatě soustřeďuje na funkci zlatých a stříbrných mincí, chronologii pražských grošů a na oběh drobné mince. Autorova analýza Karlových mincovních reform přinesla zjištění, že se projevíly ve svém důsledku negativně, především v českých poměrech. M. Bláhová v článku Nejstarší městská kniha města Kolína přináší rozbor a edici nově nalezeného zlomku nejstarší úřední knihy, kterou určuje jako písemnost městské rady poloviny 14. století. Studie A. Skýbové Brus z Mohelnice, vznik a zachování nejstaršího opisu Žižkova vojenského řádu ukazuje na cestu, kterou se dostal rukopis s Žižkovým vojenským řádem, prokazatelně vzniklý v kanceláři pražského arcibiskupa Bruse v letech 1564—1580, do majetku knihovny Národního muzea v Praze. J. Kašpar předkládá k diskusi řadu tezí K problematice novověké latinské paleografie, kterou proti dosavadní literatuře vymezuje v širokém kontextu dalších společenskovědních disciplin. Autor vybízí k důkladnému výzkumu samotného novověkého písma místo pouhého zvládnutí praktického čtení. Metodologicky podnětná studie J. Kuklíka, Využití nových pramenů k dějinám protifašistického odboje rekonstrukcí činnosti skupiny poštovních zaměstnanců v ilegální organizaci PVVZ se pokouší o rozšíření znalostí o domácím odboji. Na konkrétním případě ilegální organizace českých poštovních zaměstnanců použil Kuklík ke svému výzkumu badatelsky doposud nevyčerpané materiály Komise ministerstva národní obrany ČSSR pro vydávání osvědčení podle zákona č. 255/46. Přehled T. Pasáka, Organizace a správní změny v českém školství v období nacistické okupace zaplňuje další mezeru ve zpracování dějin správy. Výsledkem autorova studia je konstatování, že české

školvství se díky perzekuční politice pro-
tektorátních úřadů nacházelo všestranně
v hlubokém úpadku. Samozřejmě reak-
cí na tento stav byly projevy rezistence
učitelstva.

V závěrečné části materiálů a recen-
zí, obsahující komentovaný výběr české
a zahraniční epigrafické literatury (I.
Hlaváček), upozornění na bibliografické
edice Ústavu marxismu-leninismu ÚV
KSČ (J. Kuklík) a edice pramenů a li-
teratury k protinacistickému odboji (T.
Pasák), zaujme instruktivní příspěvek Z.
Hledíkové a A. Skýbové *Opět „In mar-
gine českého výzkumu v archívech va-
tikánských“*, který obsahuje důležité in-
formace o fondech a nejnovější litera-
tuře vatikánských archivů.

Anotovaný sborník svou úrovní důstoj-
ně uctil památku významného českého
historiká poválečného období profesora
Zdeňka Fialy a svým časovým a věcným
záběrem téměř symbolicky vyjádřil ší-
ři jeho vědeckého díla. *Mi. S.*

**Rafał Gerber, Studenci Uniwersytetu
Warszawskiego 1808—1831. Słownik bio-
graficzny. Wrocław, Zakład Narodowy
im. Ossolińskich, 1977, LXVII + 505 str.**

Více než tři tisíce životopisů studentů
varšavské univerzity z let 1817—1831
i škol, na něž navázala, doplňuje objem-
ný svazek velkého formátu. Autor, pro-
fesor varšavské univerzity, na něm pra-
coval po dvě desetiletí a právem jistě
uvádí, že: „Slovník je výsledkem mnoha-
leté práce jednoho člověka“. Výsledek je
to obdivuhodný — tisíce osudů studen-
tů a absolventů Varšavské univerzity, tak
rozdílných a přece v mnohém, v mnohém
podobných, jakoby se skládalo v jediný
společný osud jedné generace polské
inteligence, generace kongresového krá-
lovství. Snad právě vzdálenější pozorovatel
si více všimá shod, domácí čtenář
polský jistě ocení především podivuhod-
nou vynalézavost a píli autorovu, kte-
rému se podařilo u tří tisíc studentů

zjistit jejich životní běh po odchodu ze
školy a jen u 300 studentů se musel o-
mezit pouze na údaje zjištěné z katalo-
gů.

Biogramy, jak se nazývají biografic-
ká hesla, jsou seřazeny podle fakult a
uvnitř každé fakulty jsou pak utřídě-
ny abecedně. Vzhledem k tomu, že slovník
sleduje poměrně krátké časové údo-
bí 23 let, je toto uspořádání jediné mož-
né. Po jménu následuje datum narození
a smrti. Z povahy pramenů vyplývá, že
prvé z nich lze určit zpravidla jen na
rok (v katalogu — „Księga zapisu
uczniów Królewskiego Uniwersytetu War-
szawskiego“ — je uváděn věk, ne datum
narození) a druhé se podařilo zjistit
jen v necelých dvou pětinách případů.
Následuje pak deset údajů vytěžených
z katalogu (obor, pořadové číslo zápisu,
datum zápisu, věk k tomuto datu, rodi-
ště studenta, bydliště rodičů, místo
kde ukončil předchozí školu, zda před-
ložil maturitní vysvědčení, poznámka
o tom, zda zaplatil kolejné či byl od
něho osvobozen, a konečně stav a za-
městnání rodičů). Pak jsou uvedeny pří-
padné poznámky uvedené v katalogu.
Druhá část obsahuje vylíčení osudů stu-
denta po jeho odchodu ze školy. Někdy
jí tvoří jen několik řádek, jindy dlouhý
odstavec, výjimečně i stránka a více.
Nejdelsí heslo, Aleksander Wielopolski,
má dvě a půl strany. Na závěr jsou
pak údaje o tom odkud, z jakých pra-
menů a literatury byly shledávány úda-
je uváděné v biogramu. Zde teprve po-
známe, kolik je v každém biogramu ulo-
ženo práce — vždyť nejednou pod čtyř-
mi, pěti řádky máme pět, šest údajů
o archívních pramenech i informacích
přejímaných z novin a časopisů, kalen-
dářů, schematismů, ročenek, životopisných
slovníků a encyklopedií, paměti a vyda-
ných pramenů i z historických monogra-
fií, jejichž soupis má na tři sta titulů.

V biogramech sledujeme životní dráhy
důstojníků, kariéry úředníků, dramatic-
ké osudy revolučních tribunů, nudné ná-

vraty na rodné velkostatky, životy napl-
něné vědeckou prací i běžné kariéry
středoškolských profesorů a kněží a
mnohé jiné. V úvodní stati autorově jsou
uvedeny některé údaje charakterizující
studentstvo varšavské univerzity jako
celek i vytyčující odlišnosti jednotlivých
fakult. Právnická fakulta, na níž studo-
vala více než polovina zapsaných, mě-
la své studenty převážně z řad synů
šlechticů, držitelů panství, naopak na
lékařské fakultě převažovali studenti
měšťanského původu, i když i zde by-
li poměrně častě zastoupeni šlechtičtí
synové (to je nápadné např. ve srovná-
ní s tehdejšími studentstvem pražské či
vídeňské fakulty, třeba však přihlédnout
k tomu, že podíl šlechticů mezi Poláky
byl podstatně vyšší než mezi Čechy či
Rakušany). Měšťanské a šlechtické děti
byly zhruba stejně početně zastoupeny
na fakultě věd a umění i na fakultě fi-
lozofické, kde se ojedinele setkáváme i s
rolnickými syny, stejně jako na teolo-
gické fakultě, kde bylo největší pro-
cento těch, kdo byli na základě vy-
svědčení o nemajetnosti zproštěni pla-
cení kolejného. Tři tisíce biogramů jsou
ovšem výtečným materiálem pro pro-
hloubené sociologické studium.

Zvláštní pozornost věnoval autor ma-
sové účasti studentů a absolventů var-
šavské univerzity v listopadovém povstá-
ní roku 1831, kde právě oni tvořili vel-
ké procento těch, kdož byli vyznamená-
ni křížem „Virtuti Militari“, a mnoho
z nich odešlo pak do emigrace. Gerber
zdůrazňuje zvláště, že z jejich řad vyšla
většina vůdců demokratického křídla
polské „Velké emigrace“. Porážka po-
vstání znamenala konec varšavské uni-
verzity, konec snů několika student-
ských generací, jejichž osudy jsou v té-
to knize vypsány. Gerberův biografický
slovník je památkem i pramenem, syn-
téžou i podnětem k další práci. Tři tisíce
životních drah netvoří pochopitelně
osud národa, ba ani jedné sociální sku-
piny. A přece právě na základě této

mozaiky individuálních osudů je možno
i cizinci pochopit vážný úsek dějin pol-
ského národa. *Jan Havránek*

**Geschichte der Technischen Universität
Dresden 1828—1978. Vypracoval autorský
kolektiv Rolf Sonnemann (vedoucí),
Walter Böhme, Martin Frenzel, Werner
Klaus, Werner Fuhl, Dieter Teichmann.
Berlín 1978, 468 stran.**

Jubileum 150 let je pro jakoukoliv tech-
niku jistě již stářím natolik uctyhodným,
aby ho bylo vzpomenuť vypsáním jejich
dějin. Pracovníci drážďanské Technické
univerzity vypracovali při této příleži-
tosti rozsáhlou a důkladnou monogra-
fii, kterou rozdělili na dvě přibližně stej-
ně veliké části, jejichž rozmezím je rok
1945.

Je jistě třeba souhlasit s tím, že nej-
novějšímu období, které nebylo doposud
historicky zpracováno, je věnováno více
pozornosti. Ve starších dějinách však
poněkud zarazí, že údobí let 1871—1900
je věnováno jen 35 stran ve srovnání
s 60 stranami věnovanými následujícím
33 letům, i když právě poslední deseti-
letí minulého století byla dobou, kdy
drážďanská technika, tehdy třetí nej-
větší technika v Německu, byla spjata
s nemalými úspěchy průmyslu rozvinuté-
ho a pokročilého Saska.

Kapitoly mají celkem jednotnou struk-
turu. Jsou věnovány vždy uzavřené histo-
rické epoše v rozmezí zpravidla ne ví-
ce než dvou desetiletí a vnitřně jsou
rozděleny na části věnované celkovému
vývoji německé společnosti, světové tech-
niky a poměrům v saském průmyslu, pro-
měnám v organizační struktuře a vě-
decké i pedagogické práci fakult a ko-
nečně složení a životu studentstva.

Pečlivě je sledován každý krok od
průmyslové školy, která byla umístěna
v pavilonu na Brühlské terase, přes učil-
išťe blížící se již škole vysokoškolského
typu se čtyřmi odděleními: stavebním,
mechanickým, chemickým a matematic-
ko-přírodovědným, až k vysoké škole se

všemi jejími právy i výsadami. Zejména v nejstarších kapitolách je zkoumán růst drážďanské techniky ve srovnání s jinými technikami v Německu a ve Vídni, škoda jen, že autoři nepřihlédli k nejnovější literatuře o pražské technice. Zůstává tu pro ně bohužel nepřekonatelná jazyková bariéra. Jinak je třeba říci, že autoři si všimají zásluh F. J. Gerstnera o rozvoj technického školství a zejména hojně využívají a vysoce cení knihu Kořistkovu o technickém školství v evropských zemích z roku 1863. Karel Kořistka je tu oceněn jako „nejlepší soudobý znalec evropského polytechnického školství“ (str. 36). Rovnoběžnost vývoje pražské a drážďanské techniky čtenáři přímo bije do očí, a to jak v otázkách výuky a organizace, tak i v souběžně probíhajícím zápase obou škol o zvýšení jejich společenské prestiže. Výstižně, ale stručně je osvětleno místo drážďanské techniky v rozvoji německého průmyslu, zejména strojírenství a elektrotechniky a také novodobé architektury před rokem 1914. V první světové válce padlo 362 studentů, tj. jedna pětina jejich celkového počtu. Zvláštností drážďanské techniky byla její matematicko-přírodovědná fakulta, která připravovala středoškolské učitele. Významné postavení nabylo po roce 1923, kdy bylo v Sasku uzákoněno vysokoškolské vzdělání učitelů, které se však plně neprosadilo a po nástupu fašismu bylo zrušeno. Náznorně je reprodukována duchovní atmosféra drážďanské techniky výmarského období, kdy zde převládala konzervativní duch se silným akcentováním nacionalismu. Podrobně a otevřeně je vylíčeno postupné ovládnutí univerzity nacisty, kteří ještě ve chvíli uchopení moci měli mezi jejími profesory jen jednoho nadšeného exponenta, profesora, který se jmenoval Israel. Záhy však našli řadu stoupenců a mnoho ochotných souputníků, takže protifašistická činnost na univerzitě, jak je zachycena v těchto dějinách, se převážně omezovala na

schůzky pracovníků v kotelně, kde si vyměňovali zprávy ze zahraničního rozhlasu, na udržení jednoho židovského studenta přes zákaz ještě nějaký čas na studiích, či na hmotnou podporu pronásledovaného židovského kolegy. Ovšem 20 % učitelů a zaměstnanců bylo nacisty ze školy vyhnáno, resp. předčasně penzionováno, na škole byl zaveden vůdcovský princip a její studenti se aktivně podíleli na protikulturní politice nacistů. Autoři dokonce našli i dokumenty o jakémsi výzkumném zájezdu, pořádaném oddělením pro zkoumání rasových vlastností, do tehdejšího protektorátu. Ztráty na padlých byly v druhé světové válce, což zahraničního čtenáře překvapuje, menší než ve válce první; uvádí se 302 padlých. Při zkáze Drážďan dne 13. února 1945 byly budovy techniky těžce poškozeny, její ztráty na životech však nebyly příliš velké. Mezi 35 tisíci oběti tohoto náletu byli pouze 2 z jejich profesorů. Treba ovšem přihlédnout k tomu, že v té době byli učitelé a konstruktéři techniky zapojeni v mnoha odvětvích válečného průmyslu jako výzkumní pracovníci a dosáhli přitom i řady cenných objevů, např. v konstrukci tankových motorů, v letecké fotografii aj.

Vývoj po roce 1945 musel tedy začít znovu od samého začátku. Proces denacifikace byl dosti přísný, a tak ze 79 profesorů se vrátilo do služby pouze 26. Mezi asistenty bylo procento těch, kteří se vrátili do služby, ještě podstatně menší. Po několika letech posílili profesorský sbor někteří přední specialisté, kteří ihned po konci války byli odvedeni na výzkumné práce do Sovětského svazu. Výuka započala v říjnu 1946 nejprve na třech méně důležitých fakultách a během následujících dvou let se již rozvinula v plné šíři. Až do roku 1948 probíhal na technice mezi profesory a studenty ostrý politický zápas, ve kterém se za pomoci orgánů lidové moci posléze prosadily pokrokové síly vedené SED. Vznik NDR dne 7. října 1949 je přelomem v dě-

jinách drážďanské vysoké školy technické. Bylo možno přikročit k budování školy opírající se o aktivní mládežnické organizace, absolventy dělnických a rolnických fakult i o důslednou pomoc stranických organizací. Byla přeměněna struktura fakult, velkou váhu nabylo dálkové studium a značný význam měla pro techniku spolupráce s vysokými školami ostatních socialistických zemí. Období šedesátých let je charakterizováno jako období úspěšného zakončení přechodu od kapitalismu k socialismu a počátků vědeckotechnické revoluce. Podrobně a pečlivě je vypsán vývoj jednotlivých fakult i ústavů, jsou uváděna jména významných učitelů i vědeckých pracovníků, důkladně je popsána i činnost mládežnické organizace. Čtvrtá kapitola druhé části je věnována šedesátým letům, kdy univerzita prodělala rozmach jak o počtu studentů, učitelů i pracovníků, tak zejména díky těsné spolupráci s průmyslovými podniky NDR. Kniha si pozorně všímá také proměny materiálních podmínek, duchovní atmosféry i mentality studentů. Byla vystavěna řada nových budov, několikrát se vzrostl počet studentů, mezi nimiž bylo mnoho cizinců. Tak jenom v letech 1956—1968 vystudovalo v Drážďanech na 5 000 zahraničních studentů. V závěrečné kapitole, která hodnotí současný stav a perspektivu úlohy drážďanské Technické univerzity, je kladen důraz také na spolupráci s vysokými školami v Československu, zejména s Českým vysokým učením technickým. Z techniky vyšlo od roku 1949 do roku 1977 40 000 inženýrů. To jistě ukazuje, jak významné místo má tato škola, nesoucí od roku 1961 jméno Technická univerzita, pro hospodářství, vědu i kulturu NDR.

Závěrečná část knihy o dějinách drážďanské Technické univerzity je výstižnou kronikou jejich úspěchů, metoda zpracování je tu pochopitelně jiná než v části první. Zdá se, že by bylo třeba zde poněkud víc pozornosti věnovat

proměně vlastní pedagogického procesu, o němž se čtenář dozví poměrně málo. Vcelku však je to práce, která podává dobrý obraz minulosti i přítomnosti této školy, litujeme, že se nedovíme, kdo z autorského kolektivu zpracoval který úsek. Kniha je doplněna bibliografií prací uveřejněných učiteli a vědeckými pracovníky této školy v letech 1961—1974. Škoda jen, že u práce tak rozsáhlé a důkladné neumožňuje ani podrobný obsah ani žádný rejstřík orientaci čtenáře. Jan Havránek

Paul Egon Hübinger, Thomas Mann, die Universität Bonn und die Zeitgeschichte. Drei Kapitel deutscher Vergangenheit aus dem Leben des Dichters 1905—1955. München, Oldenbourg 1974, 682 str.

V roce 1919, při oslavách stého výročí svého založení jmenovala Rýnská univerzita Bedřicha Viléma v Bonnu spisovatele Thomase Manna svým čestným doktorem. Za nacistické éry byl autorovi „Buddenbrooků“, žijícímu v emigraci, tento titul odňat. Ačkoli podobný osud postihl četné další odpůrce hitlerovského režimu, nevyvolal v žádném jiném případě takový rozruch jako právě v případě Thomase Manna, známého nositele Nobelovy ceny. Bonnská univerzita sice hned po druhé světové válce poskytl postiženému umělci zadostiučinění, ale tím se ještě nezbavila následků pochybného rozhodnutí. Hledala se odpověď na otázku, kdo je vinen — a nejen v Mannově případě; problém byl daleko složitější: zjistit podíl německých vysokých škol na tom, že se nacisté dostali k moci a drželi ji v rukou celých dvanáct let.

K myšlence napsat monografii o vztahu Thomase Manna a bonnské „Alma mater“ inspirovala profesora Hübingera tisková kampaň, rozpoutaná koncem r. 1964 proti nově zvolenému rektorovi Hugo Moserovi. Tehdy přišel znovu na přetřes Mannův čestný doktorát a Hübinger si uvědomil, že veřejnost o něm zná

jen neúplná nebo zkreslená fakta. Pro plánovanou studii, která se proti původním předpokladům značně rozrostla, se vyzbrojil důkladným a všestranným studiem pramenů. Zavedly ho daleko do minulosti, vlastně k počátkům Mannovy spisovatelské dráhy, kdy lze vystopovat i jeho první kontakty s Rýnskou univerzitou Bedřicha Viléma.

Největší zásluhy o seznámení bonnského publika s dílem Thomase Manna měl germanista Berthold Litzmann (1857—1926). Jako první z německých vysokoškolských učitelů probíral ve svých přednáškách a seminářích současnou německou literaturu. Kroužek jeho posluchačů brzy přerostl hranice univerzity: v r. 1905 byla založena „Literarhistorische Gesellschaft Bonn unter dem Vorsitz von Prof. Berthold Litzmann“, vydávající časopis „Mitteilungen der Literarhistorischen Gesellschaft Bonn“. Společnost působila až do Litzmannova odchodu z Bonnu r. 1921. Mezi jejími členy nalézáme vedle Petra Altenberga, Adolfa Bartela, Hugo von Hofmannsthal, Jakoba Wassermanna, Hermann Hesseho, Georga Brandese i Thomase Manna. Mladý tvůrce „Buddenbrooků“, rodem z Lübecku, řadu let usazený v Mnichově, se v Bonnu setkával se sympatiemi. Spatřovali v něm prozaiika, kterému se podařilo věrně zobrazit německý charakter a německého ducha. Kladné hodnocení ze strany bonnských čtenářů bylo rovněž ovlivněno Mannovým postojem za první světové války a těsně po ní, jeho nadšením pro politiku vilémovského Německa i odmítavým stanoviskem k versailleskému míru — postojem, který nalezl vyjádření v knize „Betrachtungen eines Unpolitischen“ (1918). prof. Hübingera přesvědčivě dovozuje, že rozhodnutí bonnské filozofické fakulty udělit T. Mannovi čestný doktorát bylo motivováno především politicky. Okolnosti tohoto slavnostního aktu jsou velmi výmluvné. Thomas Mann byl jako jediný umělec vyznamenán spolu s deseti jiný-

mi osobnostmi, mezi nimiž nacházíme i rektora pražské německé univerzity Augusta Naegleho (1869—1932). Ani datum udělení čestných titulů nebylo vybráno náhodně — 3. srpna 1919 vzpomínala bonnská univerzita výročí narození svého zakladatele Bedřicha Viléma III. Hromadná promoce, které se Mann osobně nezúčastnil, poněvadž Porýní bylo tehdy obsazeno dohodovými vojsky, získala tak charakter politické demonstrace vůči režimu výmarské republiky. Novopečený čestný doktor si byl této skutečnosti vědom; jak vyplývá z jeho děkovného dopisu děkanovi filozofické fakulty prof. Fittingovi. Na podzim r. 1920 navštívil Thomas Mann Beethovenovo rodné město a přednášel v Litzmannově semináři; tehdy dal ale najevo, že umělec by neměl být zaměňován s politickým vůdcem či davovým řečníkem. V témž roce věnoval filozofické fakultě bonnské univerzity své sebrané články a studie, vydané pod názvem „Rede und Antwort“. Rok 1922 znamená zásadní obrát v Mannově smýšlení — z odpůrce výmarské republiky se stává jejím obhájcem. Berthold Litzmann byl touto změnou otřesen, ale v podstatě zachoval Mannovi přátelství až do své smrti (dokonce se odstěhoval do Mnichova a bydlel v jeho blízkosti). Na univerzitě v Bonnu byl Mannův politický vývoj přijímán s nesouhlasem, ale jeho zdejší popularitu to trvale neohrozilo. Bylo to jistě způsobeno i tím, že nacisté, kteří získávali v Německu stále více přívrženců, se na bonnské akademické půdě neuchytili (autor uvádí, že ve volbách do studentských organizací r. 1929 dostali pouhých 9 % hlasů, nejméně ze všech německých univerzit). A tak se mohlo stát, že 28. listopadu 1929 uspořádala bonnská „Alma mater“ velkou slavnost na počest romanopisce, který se právě chystal do Stockholmu převzít Nobelovu cenu.

Potom přišel rok 1933 a Thomas Mann se stal jako mnozí jiní antifašisticky

smýšlející umělcem emigrantem. Dokud však nebyl zbaven německého státního občanství, a to se stalo až 2. prosince 1936, nebylo mu ani upíráno právo nosit titul doctor honoris causa bonnské univerzity. Samotní představitelé univerzity až na ojedinělé výjimky (prof. von Antropoff) neprojeвили žádnou iniciativu, aby byl tento stav změněn. Postoj německých úřadů k Thomasu Mannovi byl vůbec velmi zajímavý. Zatímco jeho bratr Heinrich a další spisovatelé byli zbaveni státního občanství již v roce 1933, vůči Thomasovi zaujali noví držitelé moci vyčkávací stanovisko. Proti odnětí občanství byl např. ministr propagandy Goebbels, právě tak jako říšská ministerstva vnitra a zahraničí. Svou úlohu zde hrál jistě ohled na mimořádnou popularitu Thomase Manna doma i za hranicemi Německa, ale zároveň i úmysl způsobit rozkol v emigraci a slavného romanopisce politicky a společensky izolovat. Emigrace tuto tendenci postřehla, byl si jí vědom i Thomas Mann, když přerušil dlouhé mlčení a veřejně vyjádřil své stanovisko k hitlerovskému režimu. Když byla konečně vydána v pořadí sedmá „Ausbürgerungsliste“, zahrnující Thomase Manna a členy jeho rodiny, nedalo na sebe dlouho čekat ani vyškrtnutí ze seznamu čestných doktorů bonnské „Alma mater“. Mannovi bylo oznámeno přípisem děkana filozofické fakulty Obenauera ze dne 19. 12. 1936. Tisk se o této události vůbec nezmiňoval v souladu s instrukcemi úřadů, které chtěly jméno Thomase Manna v tichosti vymazat z povědomí německého publika. Postižený umělec, v té době již československý státní občan, reagoval na Obenauerovo sdělení otevřeným dopisem, datovaným na Nový rok 1937. Poněvadž časově předcházející odnětí německého občanství u Manna žádnou odezvu nevyvolalo, můžeme z toho soudit, že se ho postup univerzity hluboce dotkl. Otevřený dopis se stal přímo politickým manifestem, odhalujícím

před světovou veřejností zločiny hitlerovského režimu. Autor monografie se pokouší vypořádat s problémem, kdo vlastně nese odpovědnost za rozhodnutí bonnské univerzity z prosince 1936. Je třeba brát v úvahu fakt, že hned po nástupu Adolfa Hitlera k moci byl i na německých vysokých školách důsledně zaváděn tzv. vůdcovský princip, koncentrující veškerou moc v ruce rektora a jím jmenovaných děkanů. Pravomoci akademického senátu, popř. sborů jednotlivých fakult úplně zanikly. V případě Thomase Manna nebyla filozofická fakulta, která za normálních dob jediná mohla rozhodnout o odnětí čestného doktorátu, nejen dotázána, ale ani formálně informována. To jí ovšem podle prof. Hübingera nezabavuje morální odpovědnosti, poněvadž v r. 1933 přijala nová nařízení bez jediné známky nesouhlasu. Jde tady o morální odpovědnost německých vysokých škol vůbec, o odpovědnost učitelů typu Bertholda Litzmanna, kteří se sice od nacismu distancovali, ale výchovou k šovinismu a militarismu vlastně připravovali půdu pro jeho vítězný nástup. Je přitom paradoxní, že jediný protest z kruhů bonnské univerzity proti vyškrtnutí Thomase Manna vyšel z úst přesvědčeného nacisty, který se však v té době začal s režimem vnitřně rozcházet. Byl to germanista prof. Hans Naumann, který měl už v r. 1933 potíže kvůli své knize „Die deutsche Dichtung der Gegenwart“, v níž pozitivně hodnotil Thomase Manna a některé židovské spisovatele (ačkoli byl antisemitou). Na jaře roku 1937 podnikl přednáškové turné do Dánska a při té příležitosti poskytl listu „Ekstrabladet“ interview, v němž označil vyškrtnutí Thomase Manna ze seznamu čestných doktorů univerzity v Bonnu za tragédií.

Po skončení druhé světové války se bonnská univerzita snažila co nejdříve odčinit „Fall Thomas Mann“. Prostřednictvím svého bývalého profesora Wilhelma Levisona, který z rasových důvodů

přesídlil do Anglie, navázala kontakty s autorem „Kouzelného vrchu“. Ten, ačkoli se mezitím značně odcizil německému prostředí, byl ochoten ke smíru za podmínky, že se tak stane ze svobodného, spontánního rozhodnutí filozofické fakulty a že budou brány v potaz i názory studentsva. Před vánocemi 1946 obdržel Thomas Mann nový diplom, podepsaný dosud žijícím prof. Fittingem (bývalým děkanem z let 1918/19). V roce svých osmdesátin přijal pozvání k návštěvě Bonnu, ale smrt 12. srpna 1955 mu zabránila ji uskutečnit.

Monografie P. E. Hübingera není úzce specializovanou studií, je to široce koncipovaný obraz dosud nedávné historie, skutečně „tři kapitoly německé minulosti ze života básníka“, jak výstižně praví podtitul. Celou polovinu knihy tvoří dokumenty, otištěné zčásti v úplném, zčásti ve zkráceném znění. A co je nejcennější — prof. Hübinger se snaží povětš, bez ohledu na svůj zaměstnanecký poměr k bonnské univerzitě, vyrovnat s problémy, které nejsou pro něho jakožto pro Němce ani lehké, ani bezbolestné.

Marie Štemberková

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1945—1970. (Dějiny univerzity Loránda Eötvöse, 1945—1970). Budapest s. d., 760 str. Redigovali: Sándor Balogh, Pál Horváth, István Sinkovics a Tibor Erdey-Grúz. Anglické a ruské resumé.

Důkladná cizojazyčná resumé umožňuje i čtenáři neznalému maďarského jazyka orientovat se v pozoruhodné knize věnované nejnovějším dějinám budapeštské univerzity. Početný autorský kolektiv čtyřiceti osmi osob sepsal přehled vývoje univerzity, fakult a jednotlivých vědních oborů. Kniha se rozpadá ve čtyři velké kapitoly, z nichž první je věnována univerzitě jako celku a celouniverzitivním organizacím a institucím a další pak fakultám: právnícké, historicko-filologické a přírodovědecké. Budapešť-

ská univerzita odvozuje svůj původ od založení univerzity v Trnavě roku 1635. Od roku 1778 je umístěna v Pešti. Na rozdíl od resumé, které stručně rekapituluje zápor i klady liberalistické univerzity 19. a 20. století, začíná vlastní text vylíčením nepříliš úspěšné snahy nacistů přenést univerzitu před postupující Sovětskou armádou do Německa. Po velkých škodách, jež univerzita utrpěla během bojů ve městě, byla obnova jejího vybavení možná jen díky nadšené a obětavé pomoci dělnické třídy v desetitisících brigádnických hodinách. V prvních letech lidové moci prošla univerzita mnoha organizačními proměnami. Odešlo z ní ihned 16 profesorů, kteří aktivně podporovali fašismus. K veliké proměně došlo v roce 1949, kdy se vládnoucí ideologií stává marxismus-leninismus a na univerzitě vzniká stranická organizace. Jejím dějinám je věnováno čtyřicet stran. Podrobně je osvětlena studijní reforma roku 1949, zavedení dělnických přípravků, vznik mládežnické organizace a její selhání v roce 1956, stabilizace poměrů na univerzitě a konečně reformy z roku 1963, které respektovaly vše pokrokové ze starých univerzitních tradic. V mnohém tu nacházíme paralely s cestou naší univerzity. Kapitoly věnované jednotlivým katedrám informují podrobně o proměnách v jejich personálním složení, o nejzávažnějších vědeckých pracích členů kateder. Mnoho pozornosti je věnováno spolupráci i dělbě práce mezi univerzitou a akademií věd. Kniha, která obsahuje i četné statistické tabulky, je doplněna obrazy univerzitních insignií a budov.

Hvr.

Vědecká konference Doba Karla IV. v dějinách národů ČSSR (29. listopadu—2. prosince 1978)

V historické budově Karolina vzpomněla Karlova univerzita šestistého výročí úmrtního dne svého zakladatele vědeckou konferencí, která jak účastí domá-

cích a zahraničních badatelů, tak zejména na úrovni přednesených příspěvků byla důstojnou oslavou zakladatele univerzity. Sto a jeden účastník vystoupili na konferenci s vědeckými referáty nebo sděleními a více než dvě stě odborníků vyslechlo jejich referáty v plenárním zasedání i v jednáních pěti odborných sekcí.

V první den konference, který byl také vlastním úmrtním dnem Karla IV., jehož univerzita v prvním údobí své existence slavnostně vzpomínala každým rokem, proběhlo v dopoledních hodinách slavnostní shromáždění ve velké aule, na němž promluvil rektor univerzity *Zdeněk Češka*, který zdůraznil význam Karlovy doby jako doby všestranného rozmachu Čech a Prahy, upozornil na význam Karlovy zákonodárné iniciativy a zvláště ocenil jeho zásluhu o zřízení pražské univerzity. Účastníky slavnostního shromáždění pak pozdravili představitel Univerzity Komenského z Bratislavy, zástupce sovětských vědců a jménem zahraničních účastníků konference E. Müller-Mertens z Humboldtovy univerzity.

Jednání konference započalo 29. listopadu 1978 plenárním zasedáním. Úvodním slovem, proneseným česky a latinsky, je otevřel *Václav Vaněček*. *Vítězslav Ržounek* pohovořil o literatuře a kultuře doby Karlovy a jejím místě v dějinách. Zvláště se zabýval díly psanými česky a přihlédl k tomu, jak vyjadřují sociální obsah české státnosti. Námětem předrášky *Václava Rába* byla problematika vědy za doby Karla IV. Vyšel z příznivé hospodářské a společenské situace českých zemí, která umožnila rozvoj vědecké práce a v univerzitě jí posléze bylo zjednáno institucionální zabezpečení. Byla to filozofie, která byla na půdě univerzitní studována na vysoké úrovni, ale byla to i astronomie a matematika, které se na univerzitě již v prvním údobí její existence rozvinuly na špičkovou dobou úroveň. *Miloslav Doležal* se ve

své přednášce o koncepci státu v době Karlovy v domácích a mezinárodních souvislostech zabýval jak českou tradicí přemyslovskou a její modifikací provedenou Karlem IV., tak i situací v říši. Zdůraznil význam vzoru Francie jako vyspělého feudálního státu pro Karlovo pojetí státu, jehož nosným pilířem je silná ústřední vláda a soustředění moci v rukou panovníkových.

V následujících dvou dnech probíhalo jednání konference v pěti sekcích: historické, dějin státu a práva, dějin umění, dějin jazyka a literatury a dějin filozofie a přírodních věd.

V sekci *historické*, jejíž jednání řídil *Václav Král*, se na jednání podílelo 108 československých a 8 zahraničních historiků. Předsedající přednesl úvodní referát na téma „Karel IV. a jeho doba v českých dějinách“, v němž kriticky zhodnotil dosavadní vývoj a stav historického bádání o době Karlovy a ukázal místo tohoto období v našich dějinách. *Roman Heck* (Vratislav) přednesl česky referát Karel IV. a Kazimír Veliký, v němž srovnal poměry v Čechách a v Polsku a zabýval se způsobem, jakým vládl oba panovníci. *Jaroslav Kudrna* rozebral Karlovo pojetí státu a zabýval se otázkou, do jaké míry mohl v tehdejších českém státě uskutečnit převzetí francouzského modelu monarchie. *Eckhard Müller—Mertens* (Berlín) osvětlil prostředky, jichž užíval Karel IV. ve své politice, vzhledem k ocenění Karla jako historické osobnosti, na jeho říšské politice a uzavřel svůj referát úvahou, zda v jeho v nefeudální a nerytířské, zato však mírové politice jednání není třeba hledat základní rys jeho státnické velikosti. *Jiří Spěváček* seznámil přítomné se svým pohledem na dialektickou jednotu bohemocentrismu a univerzalizmu v zaměření Karlovy politiky, přičemž zdůraznil prioritu jeho rodové politiky opírající se o české království. *Reinhard Schneider* (Marburg) se věnoval vládní a správní činnosti Karla IV., přičemž

položil důraz na jeho osobní kvality, které mu umožnily alespoň dočasně a v některých oblastech stmelit chatrnou soustavu říše. *Anna Skýbová*, která jako tajemnice zajistila plynulý chod sekce, se zabývala hospodářskými zdroji panovnické moci v českém království a prokázala, že právě takto podložená panovnická moc sehrála rozhodující úlohu při formování toho typu monarchie, který je charakteristický pro vrcholný feudalismus. *Bernard Töpfer* (Berlín) podnětným způsobem srovnal panovnickou ideologii vyspělé štaufské monarchie, projevující se v konstitucích z Melfi, se záměry Karlovými, jak se odrážejí v navrženém zákoníku *Majestas Carolina*. *Rostislav Nový* rozebral ekonomickou strukturu českých zemí za doby Karlovy, poukázal na rysy stagnace, které se projevovaly v polovině 14. století, a osvětlil panovníkovy plány na zvýšení hospodářského významu Čech.

V zasedání dne 1. prosince 1978 *György Székely* (Budapešť) srovnal důraz, který kladli tři středoevropští panovníci 14. století — Karel IV., Kazimír a Ludvík I. — na rozvoj obchodu ve střední Evropě, jak podporovali městský patriciát a jak významnou roli mu připisovali v politickém životě svých zemí. *Eduard Maur* se pokusil na základě nevyužitých dosud pramenů o rekonstrukci počtu obyvatel českého království v Karlově době a poukázal zvláště na to, jak poměrně slabě zasáhla tuto oblast velká morová epidemie, „černá smrt“. *Miloslava Melanová* srovnala Karlovo založení pražské univerzity, které mělo v jeho školské politice místo centrální, s jeho ostatními univerzitními fundacemi. *Andrzej Tomczak* (Toruň) informoval o stavu výzkumu archivu Jagellonské univerzity a ostatních polských univerzit (srv. str. 13—18 tohoto čísla AUC/HUCP). *Ivan Hlaváček* rozebral písemnou kulturu úředních písemností doby Karlovy a sledoval poznatky, které z tohoto rozboru vyplývají pro celkové

poznání jejího dějinného charakteru. *Manfred Kobuch* (Drážďany) na rozboru úctů míšeňských markrabí ukázal, kolik nových poznatků lze také pro 14. století vyčíst důkladným rozбором hospodářských písemností. *Matuš Kučera* (Bratislava) nově osvětlil ideu slovanství v Karlově politice a zejména její uplatnění v Uhrách, především na Slovensku. *Věra Hrochová* osvětlila Karlov poměr k jižním Slovanům a jeho vztahy k Byzanci, ohrožované osmanskými Turky. *Beat Frey* (Curych) podal dílčí úsek ze svých výzkumů zaměřených k obrazu Karla IV. v historické literatuře, a to jeho obraz ve švýcarském dějepisectví. *Josef Petráň* nastínil obraz osobnosti Karla IV. a jeho doby, jak se jeví v českém dějepisectví od čtrnáctého století až po dějepisectví osvícenské a obrozenské a objasnil sociální a ideové kořeny proměn v nazírání na Karlova osobnost a dobu.

V sekci *dějiny státu a práva* byla pozornost soustředěna na šest základních problémů:

- a) nová koncepce státu České koruny
- b) státoprávní vztahy mezi českým státem a římskou říší
- c) právní vztah českého státu k zahraničním lénům
- d) rozvoj české právní kultury a Karlovy zásady legislativní
- e) rozvoj domácí právní učenosti a vliv učeného právnictví univerzitního
- f) vliv právních koncepcí Karlovy doby na dobu stavovskou.

Na jednání sekce se podílelo 36 osob, z toho 8 zahraničních účastníků. Jednání řídil *Václav Vaněček*, který v úvodním referátu zhodnotil význam Karlova kodifikačního pokusu v českém státě, tzv. *Majestas Carolina*. Opravil některé starší soudy, zejména o podstatě tohoto navrhovaného zákoníku, a upozornil na pasáže přejaté z *Codexu Justinianova*. *Bohumil Kučera* (Brno) zaslal svůj příspěvek na téma: Doba Karlova — živná půda husitské revoluce. Osvětlil v něm

zejména stinnou stránku doby Karlovy, která se projevila v bezohledném získávání finančních prostředků na nákladné mezinárodně politické akce zvýšeným zdaněním poddaných, v tvrdé perzekuci kacířů a živoření městské chudiny. Hluboké rozpory feudální společnosti se v době Karlově hromadily, zůstávaly však ještě skryty pod povrchem. *Horsi Kuntschke* (Berlín) se zabýval obsahem Zlaté bully a podal charakteristiku tohoto zákonodárného aktu. *Jiří Kejř* přinesl ve svém referátu, shrnujícím výsledky rozsáhlého výzkumu, řadu nových zjištění o dochovaných rukopisech *Majestas Carolina*. *Andor Csizmadia* (Pécs) porovnal počáteční fázi činnosti pražské a pécské univerzity, jejich právní postavení, úlohy v politickém životě i v kulturním rozvoji střední Evropy. *Josef Karpat* (Bratislava) srovnal ze státoprávního hlediska Čechy za Karla IV. a Uhry za Ludvíka z Anjou zejména na základě komparace dekretů uherských králů s Karlovým zákoníkem. *Stanisław Russocki* (Varšava) v referátě nazvaném: „Počátky stavovských monarchií ve střední Evropě v době Karla IV.“ podal kritické srovnání vztahů mezi stavy a panovníkem v uherském, polském a českém státě ve 14. století s přihlédnutím k předchozímu vývoji. Zaměřil se přitom zvláště na otázku formování „politického národa“ v této době. *Karel Litsch* se zabýval otázkou kurfiřtského hlasu českého krále v historickém vývoji od 13. do 18. století, postavením českého krále jako suverénního panovníka a jeho vztahu k Svaté říši římské (arcičísničtví, lenní vztahy). *Jiří Cvetler* (Brno) pohovořil o *Majestas Carolina* a *Zákoníku cara Dušana*. Zabýval se zejména zásadními rozdíly mezi nimi a rozebral rozdílnost historických poměrů v obou zemích, které podmínily i rozdíly v obou kodifikacích. *Karel Malý*, který zajišťoval jako tajemník celou práci právně historické sekce, shrnul ve svém vystoupení názory na úlohu státu české koruny v době Karlo-

vě. Byl to stát, který se již ve 14. století konstituoval jako stát centralizovaný se silnými stavovskými rysy, nezávislý na říši římské. *Valentin Urfus* (Brno) osvětlil cechovní a hospodářskou politiku Karla IV. Upozornil na významnou úlohu cechů v ekonomickém a politickém vývoji českého státu. *Jaroslav Kadlec* nazval svůj referát „Učitelé právnické fakulty Univerzity Karlovy v době předhusitské“ a objasnil v něm podstatu výuky na právnické fakultě a později na právnické univerzitě. Význační právníci, kteří působili na univerzitě, měli značný vliv v politickém životě Karlovy doby. *Karolina Adamová* popsala výzdobu Staroměstské mostecké věže, jak odráží historické vytváření státu České koruny. *Václav Šolle* se zabýval královou dobovou kapitulou z roku 1341, která zajišťovala stavbu svatovítské katedrály. Po všech referátech v právně historické sekci byla diskuse, v několika případech bohatá a podnětná. Proto bylo možno na závěr jednání této sekce vyslovit k základním problémům závěry, k nimž jednání dospělo:

a) Stát České koruny byl centrálně spravovaným státem s výraznými rysy státu stavovského, který byl nezávislý na říši římské. Vztah českých panovníků k římskému císaři byl vztahem mezinárodním toho typu, který odpovídal počátkům rozvoje feudálního práva mezinárodního.

b) Návrh Karlova zákoníku neodpovídal stavu a potřebám tehdejší české společnosti, a proto musel jeho kodifikační pokus skončit neúspěšně. Při srovnání s vývojem v Uhrách, Polsku a Srbsku bylo konstatováno, že pokud jde o kodifikační úsilí, zapadá Karlova snaha do obecné kodifikační tendence té doby, která charakterizovala překonávání stadia feudální rozdrobenosti.

c) Význam právní vzdělanosti Karlovy doby, která byla pěstována především na univerzitách, byl nemalý pro politickou, správní i diplomatickou praxi Karla IV.

i panovníků sousedních středoevropských států.

d) Příspěvky z oblasti ekonomicko-právní ukázaly, jaký byl finanční základ panovníkovy moci a jak složitě se vytvářel jeho vztah k cechovním organizacím ve městech.

Sekce *dějin umění* se těšila velkému zájmu odborné veřejnosti. Na jednání se podílelo na sto účastníků, mezi nimi osm zahraničních hostů. Jednání sekce připravené jejím předsedou *Vladimírem Fialou* a tajemníkem *Jaromírem Homolkou* předsedal *Jaroslav Pešina*.

Vladimír Fiala promluvil o zpodobení Karla IV. v českém umění, přičemž svou pozornost věnoval důkladnému přehledu vývoje jeho portrétu v 17.—19. a také ve 20. století. *Rudolf Chadraba* nazval svůj příspěvek „Profetický historismus Karla IV.“. Přinesl v něm velké množství fakt a podnětů ke konfrontaci monumentálního umění Karlovy doby se vzdálenými, převážně orientálními paralelami. *Vlasta Dvořáková* ve svém příspěvku „K otázce ideových problémů monumentálních cyklů doby Karla IV.“ demonstrovala dosud málo známý materiál z českého sochařství a podnětně jej interpretovala ve vztahu se soudobou vědou. Příspěvek, který připravil *Ernő Márosi*, „Ideály a vzory dvorského umění anjouovských králů v Uhrách a jejich současníků ve střední Evropě“, nemohl být pro onemocnění autorovo na zasedání přednesen a bude zařazen do vydaných konferenčních materiálů. *Ivo Hlobil* (Olomouc) zhodnotil v koncisejším příspěvku státně politický význam středověkých vyobrazení zázračného přijetí sv. Václava na císařském dvoře, který se vyvíjel od pozdních Přemyslovců přes dobu Karlovy až po dobu Jagellonskou. *Karel Stejskal* se ve svém projevu zaměřil převážně na otázky spojené se sběratelskou činností Karla IV. Příspěvek *Václava Mencla*, „Architektura Karlovy doby a její smysl“, který autor dokončil krátce před svou tragickou

smrtí, byl přečten a těšil se značné pozornosti účastníků konference. Závěrečnou větou celého životního díla vyslovil v něm *Václav Mencl* svůj názor, že jediné skrze umění ve vzácných chvílích vytržení můžeme spoluprožívat minulou dobu. *Dobroslav Líbal* zhodnotil architekturu a urbanistiku doby Karlovy na celém území tehdejších zemí České koruny. *Marian Kutzner* (Toruň) na základě hluboké znalosti architektury doby Karlovy podal nový výklad vztahů mezi českým parléřovským a slezským stavebnictvím. *Jan Muk ml.* ve svém příspěvku osvětlil značně složitou problematiku kleneb v architektuře doby Karlovy, které obsahovaly nejprogresivnější vývojové prvky soudobé architektury a v několika případech byly prvními výtvoři svého druhu v Evropě. *Antonín Hejna* představil na příkladu hradu Vizmburka úsilí archeologů po úplném poznání i málo dochovaných stavebních památek při širokém využití výsledků historických i uměleckohistorických bádání. *Karel Kahoun* (Bratislava) pohovořil o slovenské architektuře ve středoevropském kontextu a poukázal na to, že 14. a počátek 15. století bylo dobou, kdy na Slovensko silně působil vliv českého prostředí.

Ernst Ullmann (Lipsko) zahájil jednání druhého dne referátem, v němž se na základě nových podkladů zabýval problematikou hmoty a prostoru v umění 2. poloviny 14. století a otázkou počátků renesance severně od Alp a dospěl k závěru, že počátky raně buržoazního umění spadají již do 14. století, v Čechách a v Německu do jeho druhé poloviny. *Robert Didier* (Brusel) v rozsáhlém referátu, který věnoval otázkám umění v Belgii v 2. polovině 14. století a tzv. umění frankoflámskému, na základě rozboru četného prvořadého materiálu nastínil nutnost změny historicko-topografických a terminologických klišé, která vznikla bezmála před sto lety a vůbec neodpovídají dnešnímu stavu poznání. *Jaromír*

Homolka v referátu o Petru Parléřovi dospěl k novým datováním jeho významných děl a na základě rozboru jeho tvorby navrhl, aby počátek krásného slohu byl posunut o deset let dále do minulosti proti dosavadnímu úzu. *Janusz Kębłowski* (Poznaň) pohovořil o problematice parléřovské plastiky v Malopolsku, Velkopolsku a ve Slezsku. *Lionello Puppi* (Padova) přinesl ve svém referátu novou hypotézu o původu svatovítské mozaiky Posledního soudu. *Olga Pujmanová* osvětlila vztahy umění doby Karla IV. k Neapoli, který je, jak dokázala, jedním z významných zdrojů inspirace českého gotického umění. *Alicja Karłowska—Kamzowa* (Poznaň) osvětlila, a to z velké části na novém materiálu, podíl českých vlivů na rozvoji malířství, zejména knižní miniatury, ve Slezsku, Pomorí a Malopolsku v letech 1350—1450. *Emilijan Cevc* (Lublaň) poukázal ve svém vystoupení na vlivy české, a to zvláště Parléřovy hutě, na slovinském území. *Hans Peier Hilger* (Bonn) osvětlil na základě rozboru relikviářové busty Karla Velikého v Cáchách, jejíž vznik datuje zhruba k roku 1360, problematiku zlatnictví ve 14. století. *Emanuel Poche* shrnul vlivy francouzského zlatnictví na české umělecké řemeslo doby Karlovy, zejména to, jak nová koruna francouzského krále byla inspirací pro Karla při jeho obohacení koruny svatováclavské. *Josef Krása* informoval o výtvarném rázu panovníckých pečeti Karla IV. *Jan Krojta* se v polemickém vystoupení zaměřil na podrobné osvětlení dobového malířství, zejména činnosti Teodorichovy. *Milena Zeminová* referovala o problematice textilního umění doby Karlovy, *Dagmar Hejdová* vyzdvihla význam této doby pro rozvoj českého sklářství jako doby, kdy se vytvářejí základy jeho pozdější světové proslulosti. *Jiří Kropáček* podal svůj příspěvek o tom, jaký odraz nachází umění doby Karla IV. u Bohuslava Balbína, vzhledem k časové tísni jen písemně a v posledním vystoupení *Mojmír Hamšík* promlu-

vil o podkresbě na deskových obrazech 14. století, kterou demonstroval na řadě rentgenových a jiných detailních snímků.

Jednání sekce dějin umění bylo velice obsažné, většina referátů byla doplněna promítáním na dvě plátna. Nebylo proto k lítosti organizátorů dost času na diskusi přímo při jednání sekce.

Sekce *dějin filozofie a přírodních věd*, které předsedal *Václav Ráb*, rozdělila své jednání do tří tematicky odlišných celků. První jednání bylo věnováno dějinám filozofie, druhé dějinám přírodních věd a techniky a třetí ideovým a kulturním tradicím. *Milan Sobotka* koordinoval práci sekce jako její tajemník za spolupráce *Ludmily Hlaváčkové*. Jednání sekce se zúčastnilo 45 osob, z toho 5 hostů ze zahraničí. Bylo zde předneseno celkem 22 referátů a sdělení.

Jiří Černý v úvodním referátu nazvaném „Pokrokový smysl Karlovy ideové iniciativy a dnešek“ nastínil místo filozofie v české národní kultuře a její počátek a vznik identifikoval právě s filozofií pěstovanou v době Karlově. *Jiřina Otáhalová—Popelová* se zabývala ve svém referátě tím, jak nebývalý rozvoj české řeči v době Karlově umožnil, aby v řeči srozumitelné českému lidu bylo možno vést i učebná hádání a myslet o abstraktních tématech. *Jaroslava Pešková* se zamyslela nad stavem filozofického vědomí v době Karla IV. v Čechách a pokusila se přesně vymezit místo a funkci aristotelismu v univerzitní výuce i v dobovém myšlení. *Alexander Kolesnyk* (Berlin) ve svém referátě nastínil politickou úlohu filozofie ve 14. století a zdůraznil rozmach kritického myšlení v této době. *Juliusz Domański* (Varšava) promluvil o praktikismu v Krakově v 15. století a o pražském studiu života a díla starověkých filozofů a ukázal na to, jak pražské podněty století 14. vyvolaly v život významnou krakovskou filozofickou školu. O pražských zdrojích krakovského praktikismu v etice promluvil *Jerzy Korolec* (Varšava).

Podobnou dvojici tvořily i referáty *Viléma Herolda* a *Milana Mráze*, které se zabývaly komentáři M. Jenka Václava k Aristotelově spisu *Politica* (srv. v tomto čísle AUC/HUCP str. 19—40 a k Aristotelově spisu *De anima*. Jako příspěvek k raným dějinám logiky v českých zemích označil *Karel Berka* svůj referát o logice v díle Stanislava ze Znojma. V celém jednání, které bylo doplněno i živou diskusí, upoutalo zejména zdůraznění velikého kulturního poslání filozofie ve středověku a pak polský zájem o studium pražské filozofie, související zejména s problematikou geneze názorů Mikuláše Koperníka.

Zasedání věnované dějinám přírodních věd a techniky zahájil *Emanuel Vlček* výkladem, jehož význam se týkal i jiných sekcí. Na základě kosterních pozůstatků objasnil známý antropolog podobu, zdravotní stav a příčiny úmrtí Karla IV. *Zdeněk Horský* pohovořil o přírodovědě v českých zemích za Karlovy doby, přičemž nově ukázal na závažnost dobové pražské astronomie a kosmologie jak pro rozvoj evropského myšlení, tak pro duchovní atmosféru tehdejší doby. Dějiny lékařství v době Karlově se týkaly dva příspěvky. *Vladislav Kruta* (Brno) nastínil celkovou dobovou úroveň lékařství a na jejím pozadí pak charakterizoval problematiku morové epidemie, která Čechy zasáhla až opožděně kolem roku 1380. Pražskou lékařskou fakultou v době Karlově se zabýval *Karel Beránek*, známý již řadou publikací k problematice jejich dějin. *Horst Rudolf Abe* (Erfurt) se zabýval vztahem Karla IV. k erfurtskému „*Studium generale*“. Dobovou úroveň techniky v zemědělství, řemesle i stavebnictví osvětlil v přehledném výkladu *Jan Kořan*. *Jiří Majer* se ve svém vystoupení zabýval stavem hornictví vzácných kovů, stříbra a zejména zlata v Čechách v době Karlově a panovníkovou politikou v otázkách těžby. O českém hodinářství v době lucemburské, kdy spolupráce vědců a řemeslní-

ků vytvořila předpoklady pro sestrojení pražského orloje, jedné z mála zachovaných památek z rané éry orlojů, promluvil *Stanislav Michal*.

V závěrečném zasedání shrnula *Ema Urbánková* poznatky o počátcích pražské univerzitní knihovny, *Josef Tráška* pohovořil k otázkám kulturních a filozofických tradic doby Karlovy. *Pavel Spunar* upozornil na nedostatky v ediční práci, pokud jde o středověké rukopisy. Dále byl přednesen referát *Marie Vidové* (Budapešť), který se týkal lékařské praxe a kultu svatých, jimž byla připisována schopnost uzdravovat, v Uhrách 14. století.

V sekci věnované *dějinám jazyka a literatury* se jednání zúčastnilo 40 osob, bylo zde předneseno 19 referátů a sdělení, z nichž pět přednesli zahraniční účastníci. Práci sekce řídil její předseda *Václav Křístek*, organizační stránku zajišťoval tajemník sekce *Jaroslav Porák*. Oba také vystoupili s úvodními referáty při jednání, které se týkalo problematiky jazyka. *Václav Křístek* promluvil o rozvoji spisovného jazyka českého za doby Karlovy a *Jaroslav Porák* o předpokladech rozvoje češtiny 14. století. O tom, jak se sociální a kulturní rozvoj doby Karlovy odráží ve světle staročeské slovní zásoby, pohovořil *Emanuel Michálek*. *Vladimír Kyas* (Brno) seznámil s výsledky svého bádání o vzniku staročeského překladu bible. *Václav Huňáček* se zabýval vztahem Karla IV. k východním Slovanům, jak se odráží v literárních památkách Karlovy doby. *Marie Homolková* objasnila význam pojmu „vlast“ v češtině 14. století. *Emil Skála* seznámil se současným stavem bádání o německém jazyce v českých zemích ve 14. století. Jazykovědné problematice byly věnovány i dva příspěvky polských účastníků konference. *Janusz Siatkowski* (Varšava) osvětlil české jazykové vlivy na formování spisovné polštiny ve 14. a 15. století a *Wanda Cłrecka* (Krakov) nastínila svazky nej-

starší polské lexikografie s lexikografii staročeskou.

V zasedání věnovaném problematice literární *Vladimír Štěpánek* přednesl referát na téma: „Literatura doby Karlovy ve středověkém evropském kontextu“. *Stanislav Urbańczyk* (Krakov) promluvil o literárních a jazykových stycích polsko-českých ve 14. století. K otázce autorské stylizace ve *Vita Caroli* přednesl několik nových námětů *Manfred Jähnichen* (Berlín), *Józef Magnuszewski* (Varšava) nazval svůj příspěvek: „Rozkvět české kultury v době Karla IV. a rozvoj polské literatury“. O významu mimopražských center pro rozvoj české literatury doby Karlovy a Václavovy hovořil *Eduard Petrá* (Olomouc). Se sdělením vystoupil *Milan Kopecký* (Brno). *František Buriánek* se zabýval ve svém referátu pokrokovými tradicemi české literární vědy na Karlově univerzitě. O pražském latinském písemnictví, zvláště o spisech mistra Klareta, hovořila *Anežka Vidmanová*. *Jana Nechutová* (Brno) se zabývala literární činností reformního kazatele Konráda Waldhausera. Uplatnění rétorických principů v literatuře doby Karlovy rozebrala *Jana Zachová*.

Živá a podnětná diskuse navázala na řadu referátů a sdělení; vedení sekce dospělo k závěru, že celé jednání přispělo k hlubšímu poznání jazykové a literární tvárnosti Karlovy doby, a to jak se

zřetelem k širším vývojovým perspektivám domácím, tak ve vztahu k evropskému kontextu. Ukázalo jazyk doby Karlovy v rámci vývojové kontinuity a ve vztazích k proměňám společenským, zdůraznilo skutečnost, že nositeli pokrokových tendencí ve vývoji spisovného jazyka byly zpravidla ty společenské vrstvy, které hrály v dané době pokrokovou úlohu. Příspěvky z oblastí dějin literatury se zaměřily převážně na českou literaturu 14. století, její místo ve vývojové linii české literatury i ve vztazích k evropským, a to zvláště slovan-ským literaturám. Literatura byla zkoumána jako odraz života společnosti, jednotlivých jejích složek s jejich rozdílnými zájmy, odraz vzrůstajících sociálních rozporů.

Na závěrečném zasedání zhodnotil *Vítězslav Ržounek* význam konference, a to jak z hlediska jejího vědeckého přínosu, tak i pro její místo ve vzájemném poznávání odborníků z řady evropských zemí a v konfrontaci výsledků jejich vědeckého úsilí. Poděkoval organizačnímu výboru konference, jehož práci řídil nejprve *Václav Vaněček* a v závěrečné fázi přídruží a v průběhu konference *Jaromír Kincl* a jehož tajemníkem byl autor této zprávy. Zahraniční účastníci — *S. Urbańczyk*, *G. Székely*, *E. Cevc* a *B. Frey* ve svých vystoupeních vysoce ocenili význam konference.

Jan Havránek

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 1979

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy

Tomus XIX. Fasc. 2

Redakční rada :

akademik Václav Vaněček, předseda, doc. PhDr. Jan Havráněk, CSc., tajemník
doc. PhDr. Ivan Hlaváček, CSc., JUDr. Karel Litsch, CSc.,
RNDr. Luboš Nový, DrSc., doc. PhDr. Marie Pravdová, doc. MUDr. Ludmila
Sinkulová, CSc., PhDr. Anna Skýbová, CSc., PhDr. Josef Tříška, CSc.
doc. PaedDr. Chrudoš Vorlíček, CSc.

Vydala Univerzita Karlova, Praha 1979

Prorektor-editor prof. RNDr. Václav Prosser, CSc.

Odpovědný redaktor doc. RNDr. J. V. Černý, CSc.

Vedoucí univerzitní edice PhDr. Zdeňka Vávrová—Rejšková

Obálka a grafická úprava Jaroslav Příbramský

Vytiskly Moravské tiskařské závody, n. p., závod 19, Opava

Náklad 500 výtisků.

Vydání I.

Cena Kčs 15,—